



Sfera Politicii

Anul IV - Nr. 25 februarie 1995

32 pagini 700 lei

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDATAȚIA „SOCIETATEA CIVILĂ”

Balcanii



Semnează:

Vesna Pusić
Ljiljana Smajlovic
John R. Lampe

Interviuri cu:

Samuel P.
Huntington
Maria Todorova
Neagu Djuvara

Yalta

Florin
Constantiniu
Stelian Tănase

Anatomia comunismului

Vladimir
Tismăneanu

Texte fundamentale

István Bibó

Contents

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
GHÎTĂ IONESCU
KENNETH JOWITT
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (editor)
VLADIMIR TISMĂNEANU
G.M. TAMÁS

Fundatia Societatea Civilă

Președinte: DAN GRIGORE

Redacția:
Stela Arhire, Călin Avramescu,
Mircea Boari, Romulus Brâncoveanu,
Aurelian Crăiuțu, Mihail Dobre
Liana Ionescu, Gabriel Ivan, Bogdan
Popescu-Necșești, Victor Neumann
Dan Pavel, Dan Petre, Cristian Preda,
Crisian R. Pîrvulescu (redactor-suf
adjunct), Florin Sicoie (secretar ge
neral de redacție), Valentin Stan,
Ştefan Stanciugelu, George Voicu

Graphics:
Tomnita Florescu

Economist:
Alice Dumitracă

Desktop Publishing:
Ω OMEGA PRESS '93

Vali Alexandru
Manuela Gheorghiu

* Reproducerea articolelor
apărute în publicația noastră se
face numai cu acordul redacției.



Sfera Politicii

este cîtită de membrii Parlamentului,
de cei mai importanți oameni de afaceri,
de intelectuali, oameni politici și studenți.
Sfera Politicii ajunge acolo unde se iau decizii,
se creează imagine, se cîștigă influență.

Un abonament la *Sfera Politicii*
– pentru șase luni – 5.000 lei,
– pentru un an – 10.000 lei.

Abroad: annual subscription leaders is \$ 50
or its equivalent in your country's currency.

Cont lei: 402466026422 Bankcoop SA SMB
Cont USD: 402466028405 Bankcoop SASMB

Adresa: str. Armenească 13, sector 1,
între orele 12-15 luni-joi; 11-13 vineri;

Telefoane:
– redacție și administrație: 211-8765,
– tehnoredactare: 614-0827.
Fax: 2233389

Oficiul poștal
22/212 București

3. Balkans

Vesna Pusic

Nationalism and Recognition

Politics

A Double Identity: Balkan and European

Bosnia: Peace like Remembrance

Balkan History and the Future of South-Eastern Europe

Our Interests are Orientated toward West

The Chances of Democratization in Romania are Smaller than they are in Central Europe

Bulgaria: Nostalgia and Reality

Yalta: Myth and Reality

Yalta Declaration

Secret Archives and the History of Romanian Communism

Berlusconi – A History of one Crisis

Russia: "Near Abroad" and World Policy

Liberal Organizations in Romania after Revolution

The Public Opinion Barometer

D.U.H.R., An Expected Crisis

Convention of the Minorities – Quadripartite Alliance

J. S. Mill – Utilitarismul

F. Fukuyama – *Sfîrșitul istoriei și ultimul om*

D. B. Funderbruk – *Un ambasador american*

Political Culture Deformation in Central and Eastern Europe

Yalta

30. Contents of the Sphere of Politics

31. Fundamental Texts

32. Editorial

István Bibo

Stelian Tănase

SFERA POLITICII este înregistrată în Catalogul publicațiilor din România la numărul 4165.

Se pot face abonamente la orice oficiu postal din țară.

CUPON DE ABONAMENT

REVISTA „SFERA POLITICII” • Oficiul Postal 22,
Căsuța poștală 212, Fundația Societatea Civilă •
București, Tel.: 614.08.27

NUME, PRENUME.....
ADRESA
ORAS COD POSTAL
CĂSUȚA POȘTALĂ
FORMA PLATĂ Numerar CEC Dispoziție plată Carte credit
ABONAMENT 1 AN ÎNCEPÎND CU.....
 LUNI
SEMNAȚURA



Tiparul la PROGRESUL ROMÂNESC S.A.

Balcanii

Folosirea naționalismului și politica de recunoaștere

VESNA PUSIC

Nationalismul constituie una dintre cele mai mari surprize ale sfîrșitului de secol XX. Înăuntrul, el părea să-si îndeplinească rolul istoric și să-si economisise energia în primele două momente de izbucnire la sfîrșitul secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea. În cele două războaie mondiale ale primei jumătăți a secolului XX, nationalismul a fost compromis într-o astă măsură încât părea imposibil că va mai putea vreodată să apară, cel puțin în Europa.

În cea de-a două jumătate a secolului al XIX-lea, a însotit marile revoluții republicane și, în paralel cu instituirea noii suveranități civile, el a dat naștere la ideea de valori și identitate, care au trecut dincolo de granitele regiunilor și depășeau hotarele strîmte ale provinciilor istorice. În acea vreme, nationalismul înceamna identificarea cu o identitate mai generală și mai cuprinzătoare decât aceea care era dominantă. A fi fost francez era mai abstract decât a fi fost originar din Gasconia. Definirea nationalismului ca principiu conform căruia entitatea politică și națională trebuie să coincidă în acest context, nu înseamna diminuarea diversității și a apartenenței, ci un salt uriaș pe scara universalității și standardizării criteriului de apartenență. În acest sens, în care Gellner definește nationalismul în încercarea de a-i sublinia limitele, nationalismul a stimulat conștiința unei identități politice mai largi și mai generale decât oricând înainte, în primii ani de apariție a statelor moderne.

Națiunile nu sunt numai rezultate ale dezvoltării istorice, ci și ale voinei umane, deoarece această nouă identitate mai largă nu poate exista decât dacă individii doresc să o accepte și să participe în mod activ la ea². În acest fel nationalismul, în sensul coincidenței națiunilor cu statele, este legat de două concepte fundamentale ale teoriei statului modern: conceptul de voine generală³ al lui Rousseau și conceptul de consimțământ⁴ al lui Locke. Rezultatul combinării colectivismului național și al individualismului etic care izvorăsc din conceptele de voine umană și de consimțământ este un fel de naționalism luminat sau naționalism liberal⁵, specific sfîrșitului secolului al XVIII-lea. Acesta "elimină apelurile în numele Domnului, al Națiunii, al Istoriei, al Culturii, al Gloriei strămoșilor, al Spiritualului Națiunii sau al oricăror altor entități metafizice, dacă aceste pretenții nu pot fi justificate de interesele umane"⁶. Naționalismul joacă aici un rol progresist, ca să nu spunem chiar pozitiv. El lărgeste mai degrabă decât îngustează orizonturile existente care "ne" definesc, el implică și respectă voine și consimțământul individului și se identifică cu interesele raționale care sănătățea reacția iluminismului la pasiunile irationale.

În cea de-a două formă de manifestare a sa în secolul al XIX-lea, nationalismul a avut un dublu rol în Germania și Italia. El a însemnat unificarea, adică expansiunea identității politice și ulterior naționale. În acest caz, este valabilă afirmația lui Hobsbawm, potrivit căreia dacă se face o analiză a naționalismului, acesta precede națiunea⁷, adică dorința de formare a statului-națiune precede procesul de transformare a germanilor în națiunea germană sau a locuitorilor statelor și provinciilor italiene în Italia. În cazul Turciei și Austro-Ungariei, el a însemnat dezmembrarea statelor multinnaționale și apariția noilor entități politice și na-

tionale.⁸ Unele națiuni din cadrul Austro-Ungariei, cum ar fi unguri, doreau numai să-si dobîndească independență. Alții, cum ar fi italienii, croații, slovenii, intenționau o integrare într-o Italie sau un stat al slavilor de sud, dar cu aceeași feroare naționalistă. Cind ne referim la secolul al XIX-lea, în afară definirea citată anterior, trebuie să mai adăugăm o altă definiție a naționalismului. Potrivit acestea, naționalismul e credința că devotamentul sau loialitatea față de propriul stat e mai importantă decât loialitatea față de unele principii acceptate pe plan internațional, sau interesele individului. Naționalismul nu e în primul rînd un program politic, ci o formă de abordare a programelor și ideilor politice⁹. Această a două definiție nu e atât de importantă pentru secolul al XVIII-lea, deoarece principiile recunoscute pe plan internațional abia începuseră să fie formulate. Apariția statelor-națiune reprezintă primul pas spre standardele internaționale. Interesele individului în calitate de categorie politică reprezentă de asemenea o mare inovație pentru această perioadă, iar integrările naționale sunt considerate calea de salvagardare a acestor interese. Totuși, la sfîrșitul secolului al XIX-lea naționalismul nu mai este un pas neclar către valorile universale. Limba, istoria, etnia, folclorul și alte componente culturale devin argumente majore în favoarea statelor-națiune. Faptul că statul național emite pretenții asupra loialității depline, înăbușă voinei umane liberă ca factor important de identificare politică. Aspirațiile colective de a forma un astfel de stat care să reflectă total identitatea culturală și căruia ei să vor acorda loialitate deplină, aceste aspirații colective devin conceptual central.

Aspecte ale naționalismului

Aceste prime momente majore de izbucnire a naționalismului au dat naștere la două posibile interpretări.

Una dintre acestea consideră că naționalismul are două fețe complet diferite. Prima este naționalismul cultural, care este xenofob, autoritar, implică uniformizare în cadrul statului și a religiei și sprijină o societate închisă.⁹ Acest naționalism agită spiritele, este egoist, întemeiază națiunea pe folclorul irrational și anterior civilizației, este exclusiv și provincial, favorizând propria națiune în detrimentul tuturor celorlalte. Este rezultatul istoriei principiului colectivist asupra individului și al loialității și sacrificiului asupra oricărui interes rațional. Ambele componente se regăsesc în naționalismul secolului al XIX-lea. El se află la baza tuturor atrocitatilor pe care naționalismul și rasismul le-au generat în secolul XX, și este motivul pentru care ele au fost condamnate la dispreț și anatemizare de teoria politică liberală și de întreaga lume civilizată.

Cealaltă față a naționalismului este naționalismul liberal¹⁰, principală trăsătură care îl deosebește de naționalismul cultural este faptul că se bazează pe concepțe de voine umane liberă și de opțiune rațională, adică pe individualismul etic. Acest tip de naționalism prețuiește fiecare națiune, și identitatea națională a oricărei alte națiuni este pentru el ca și propria identitate. În acest sens, este pluralist și deschis, și poate fi privit ca o formă de ecumenism național.

La fel ca oricare altă formă de naționalism, naționalismul liberal are o puternică componentă colectivistă. Aceasta este exprimată în credință că pentru fiecare individ viața este mai plăcută în propria comunitate națională decât în afara acesteia. Fiecare act creator individual se adaugă succesului și dezvoltării naționale. Identitatea națională colectivă se adaugă identității individuale, sporind sentimentul de siguranță în fiecare individ, și "viața într-un mediu cultural familiar, cunoscut și de aceea previzibil, este o condiție necesară pentru a putea face opțiuni rationale și a deveni independent".¹¹ Sentimentul de apartenență la propria națiune și viață trăită în cadrul acesteia diminuează sentimentul de însingurare și pierdere al individului. Naționalismul liberal consideră că identificarea cu propria națiune sporește libertatea individuală și auto-determinarea. Naționalismul conceput în această manieră ar trebui să promoveze obiectivele liberalismului politic. Contra acestei dimensiuni a naționalismului ca fenomen cu mai multe aspecte, mai există o interpretare care consideră că naționalismul este și a rămas același. În esență, acesta este și a rămas reductionist, autoritar, exclusiv, agresiv și, în ultimă instanță, distructiv. El stănește instincțe primare și pasiuni, se hrănește cu ură, și oricăre comunitate care îl acceptă ar fi în cele din urmă distrusă de el. Faptul că uneori în trecut a avut un rol pozitiv nu este rezultatul unor posibile trăsături pozitive, ci a influenței puternice a altor valori și idei care i-au înăbușit dezvoltarea și împiedicat să se manifeste monstruos.

"În secolele XVII și XVIII, standardele civilizației occidentale, respectul pentru omul universal, credința în rățuire (una și aceeași peste tot) și în simțul comun, supraviețuirea tradițiilor creștine și stoice, toate acestea erau încă prea puternice pentru a permite naționalismului să se dezvolte deplin și să scindeze societatea. Astfel, la început, naționalismul era considerat a fi compatibil cu convingerile cosmopolite și cu o iubire pentru umanitate...".¹² Individualismul etic, adică respectul pentru voine liberă și dreptul individului la libera opțiune, sunt cele mai importante elemente ale libertății individului, care supraviețuiesc asaltului colectivismului naționalist. Scopul naționalismului nu este acela de a se manifesta alături de acesta, ci de a le elimina. De îndată ce reușește să facă acest lucru, nimic nu stă în calea dezvoltării sale către consecința finală logică: dictatura totalitară. Individul este, în acest caz, sacrificat pentru comunitate, adevărul pentru mituri, libertatea empirică măsurabilă pentru un viitor luminos. Totul este permis astăzi cît se face pentru binele și în numele națiunii, iar cei care detin puterea și controlăză instrumentele de represiune hotărăsc ce este bine pentru națiune. Cind voine, opțiunea și criteriile individuale sunt eliminate, dispără și libertatea individuală. Fară libertatea individuală nu poate exista nici o altă libertate. Mai rămnă doar discursurile istorice ale demagogilor, melodramatice în cel mai bun caz, ucigătoare în toate celelalte cazuri.

Semne care vin în sprijinul acestei interpretări a naționalismului au apărut în Germania încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Cazul la care ne referim este anexarea de către Germania a Alsaciei și a Lorenei. Acest lucru nu numai că s-a facut impotriva

vointei exprese a locuitorilor acestei provincii, dar germanii nici măcar n-au încercat să o justifice, falsificând acea vointă și invocând-o.

"Locuitorii din Alsacia și Lorena erau considerați a fi germani conform unor factori obiectivi ai rasei, independent de vointă sau devotamentul lor față de o altă naționalitate pentru care optau."¹³ Un astfel de dispreț total față de vointă liberă și hotărârea individului indică în mod clar calea pe care o pornise naționalismul. În secolul XX, în timpul primului război mondial și, îndeosebi, în timpul celui de-al doilea, a atins proporții uriașe. De la apariția fascismului în Italia, a national-socialismului în Germania și a variantelor lor provinciale din Norvegia, Olanda, Statul independent croat, România și alte regiuni similare, naționalismul a fost responsabil de crime inimaginabile împotriva umanității. În această privință poate fi comparat numai cu stalinismul, cu care s-a dovedit a fi asemănător într-o serie de aspecte. Cea mai importantă caracteristică comună este hotărârea de a sacrifica individul pentru colectivitate și teza potrivit căreia scopul scuza mijloacele.

Aceste relații, care la prima vedere par abstracte, au generat cele mai oribile și odioase momente în istoria umanității.

La sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, care a fost unul din aceste momente, părea că naționalismul murise și fusese pentru totdeauna îngropat în Europa, împreună cu nazismul și fascismul. Ca orice alt extremism, el a continuat să existe în grupuri mici formate pentru a sprijini mișcările politice și în anumite provincii de graniță, unde conflictele teritoriale nu fusese rezolvate. Se presupunea că va deveni o chestiune care vine de trecut și că nu va putea niciodată să devină o opțiune politică reală și gravă. Indiferent dacă față pe care a arătat-o în timpul războiului a fost doar una dintre dimensiunile sale sau singura și adevarată sa dimensiune, faptul că aceasta era și numai o probabilitate, părea suficient pentru a hotărî interzicerea și eliminarea sa pentru totdeauna de pe scena politică. Cu toate acestea, la sfîrșitul secolului XX naționalismul este din nou un factor politic important în Europa Centrală și de Est. Această localizare complică și mai mult lucrurile, deoarece, cînd se vorbește de naționalism, termenii de Europa de Est și de Europa de Vest sunt mai puțin importanți din punct de vedere geografic decât în oricăru altă privință. Naționalismul xenofob cultural și naționalismul liberal politic nu sunt singurele nume ale celor două forme ale acestui fenomen. În literatură, se vorbește alternativ de naționalismul din Europa Centrală și de Est și de naționalismul apusean¹⁴. Naționalismul din estul și centrul Europei este acela care a privit națiunea ca un fapt obiectiv. Sustinea că naționalitatea nu era rezultatul opțiunii, voinei și identificării individuale, ci că Natura și Istoria facuseră această opțiune, indiferent de voine individuală. Apariția naționalismului în țările post-comuniste ale Europei de Est a creat premisele dezvoltării acestui naționalism în formă sa cea mai rea, distrugătoare și auto-distrugătoare. Dintre toate țările în care au avut loc schimbări în 1989, naționalismul a fost folosit în scopul cel mai distrugător în

(urmărește în pag. 4)

(continuare din pag. 3)

țările fostei Iugoslavii. În acest context, nationalismul sârb și croat a jucat un rol crucial. Nationalismul din Serbia este mai ușor de analizat. Prin aspirațiile sale teritoriale și cuceririle din afara granițelor Serbiei, în folosirea membrilor națiunii sârbe ca pretext de agresiune împotriva altor state și prin felul în care a stîrnit sentimentele naționale pentru a mobiliza populația la război în afara granițelor, se asemână cel mai mult cu national-socialismul. În tradiția politică sârbă, acestui naționalism xenofob, agresiv, nu i se opune liberal-nationalismul, ci numai liberalismul politic. Astfel, indiferent de cît de distructiv și agresiv este, nationalismul din Serbia se asemână mai mult cu formele specifice celui de-al doilea război mondial decât cu vreum model politic nou. În Serbia va fi învins printre optiunea politică și prin înființarea instituțiilor liberale ca alternativă la orice formă de naționalism. Nationalismul croat, în forma sa de la începutul anilor nouăzeci, este ceva mai complex. A început să ia proporții de masă cînd dorințele de independență politică și dezmembrare a Iugoslaviei au fost formulate. La acea vreme, în Iugoslavia avusese deja loc o lovitură de stat: Slobodan Miloševici și conducerea politică sârbă preluaseră puterea în stat și impunereau blocada economică pentru Slovenia, inițiuind o politică de represiune și procese în stil stalinist, în provincia autonomă Kosovo și prădînd Banca Națională a Iugoslaviei. Toate acestea au influențat apariția primului val de naționalism în Croația. Aceasta putea fi folosită într-o serie de scopuri și îndreptat pe mai multe căi. Cînd vorbeau în public, politicienii primului val naționalist făceau referire la aspirațiile teritoriale care depășeau hotarele sau granițele Croației. Dar cel mai mare accent s-a pus pe secesiunea Croației de celelalte țări iugoslave și pe reducerea sau incetarea oricărei relații cu acestea. Față de sloganul expansionist "toți sârbii într-o singură țară", principalul slogan al nationalismului croat era "Svoj na svome" (stăpîni în propria noastră casă). Izbucurile războiului a pus capăt oscilației între nationalismul agresiv și defensiv din Croația. Atacul Armatei Republicii Iugoslave, transformată rapid în Armată sârbă pe teritoriul croat, bombardarea orașelor croate, distrugerea moștenirii culturale și a identității au generat apariția celui de-al doilea val de naționalist în Croația. Într-o manieră nemaiîntîlnită, virtual fiecare cetățean părea cuprinse de nationalism. Desigur, nu fiecare îl percepea în același fel și cu aceeași intensitate, și mai puțin chiar a reușit să-i facă pe oameni să tragă aceeași concluzie privind calea de urmat; și totuși, aproape fiecare avea sentimentul că identitatea națională colectivă e amenințată și că trebuie apărată.

Omogenizarea națională generală i-a afectat și ea pe membrii altor națuni din Croația. Indiferent de voia individuală și identitatea națională, recunoașterea națională a devenit factorul determinant pentru fiecare individ.

Folosirea naționalismului în Croația

Astfel, Croația a început să-și creeze identitatea politică modernă, independentă, cu o populație care era mai mult sau mai puțin afectată de naționalism. Acest naționalism nu fusese generat în procesul de cucerire sau atacare a altor state, ci în apărarea și definirea politică a statului croat. Aceasta nu avea un simplu și unic scop care să presupună uniformizarea, ci avea o sarcină complexă și variată. Din acest motiv, el a condus la o întreagă gamă de forme: de la nationalismul politic sau liberal care concepe națiunea și naționalitatea ca un fapt pozitiv, dar, cu toate acestea, un produs al voinei umane și o funcție a libertății individului, la nationalismul cultural obiectiv, xenofob, pentru care națiunea înseamnă negarea libertăților individuale și supravaluarea proprietății națuni în detrimentul tuturor celorlalte. Interpretarea potrivit căreia nationalismul are o singură dimensiune, cea xenofobă, ar însemna, în acest caz, diminuarea fenomenului empiric. Percepția la o astfel de dimensiune și într-o formă defensivă, nationalismul nu are o singură interpretare

posibilă și un singur înțeles. În măsură în care este un fenomen social global, toate variațiile culturii politice care există în acea societate se manifestă prin acest fenomen. Aceasta nu șterge diferențele dintre democrați și autocrati, nu pune pe același plan oportunități politici, lași și linguaștorii cu susținătorii suveranității legii și ai metodelor democratice. În fiecare din aceste cazuri, naționalismul ia o formă diferită. Numitorul comun este acceptarea identității naționale colective ca o valoare pozitivă care trebuie păstrată. În orice altă privință, opinioile, strategiile și dimensiunile politice rămân la fel de diferite. La fel ca națiunea însăși, naționalismul devine un fapt social și poate fi folosit în mai multe scopuri. Modul în care se exprimă naționalismul depinde de scopurile politice în care este folosit.

Al treilea val al nationalismului din Croația este legat tocmai de o astfel de încercare evidentă de a-l folosi în scopuri politice. Participarea Croației la agresiunea împotriva Bosniei-Herțegovinei și în dezmembrarea acestui stat nu se putea baza pe un naționalism ambigu, defensiv. Pentru o astfel de acțiune, trebuia mobilizat nationalismul agresiv, cel care își arogă superioritatea, folosește sloganul care a fost foarte bine primit în versiunea sa sârbă: "toti croații într-o țară" și invoca devotamentul politic obiectiv al tuturor croaților din Bosnie-Herțegovina, independent de poziția și voia lor. Aici nu este loc pentru naționalismul liberal care combină atitudinea pozitivă față de identitatea colectivă cu individualismul etic. Este modelul mai simplu și mai cunoscut, mai apropiat de național-socialism. Această încercare practică de a utiliza nationalismul difuz sau ambigu în astfel de scopuri politice – de cuceriri teritoriale – a întâmpinat o rezistență substantială în Croația. Aproape întreaga opoziție politică era împotriva politicii croate agresive în Bosnie-Herțegovina, opinia publică a fost împărțită și a avut loc o scizie la nivel înalt în partidul de guvernămînt. Această schizie a fost cauza unor conflicte publice foarte grave între biserică catolică și guvern, primele de la alegerile din 1990, alegeri care au marcat un nou și armonios stadiu în relația dintre ele. Spre deosebire de al doilea val de nationalism, care a cuprins aproape întreaga populație și a apărut în timpul agresiunii împotriva Croației, al treilea val de naționalism a dus la divizarea Croației și a început să conureze o opțiune politică clară. Deoarece în această formă nu mai era la fel de cuprinzător, nu mai reflectă întregul spectru al opinioilor și strategiilor politice. Aceasta era nationalismul al carui rol era cel de a justifica războiul dus pe pămînt străin, finanțarea forțelor Consiliului de Apărare croat în Herțegovina, o unire dintre această armată străină și armata croată, realizată prin schimbul de ofițeri comandanți, finanțarea para-statului Bosnia-Herțegovina format în cadrul unui alt stat, dislocările de populație etc. Aceste mișcări nu au nimic comun cu voia liberă și consimțămîntul individual sau chiar cu consimțămîntul grupurilor de populație. Instituțiile liberale au dispărut, și tot ce a rămas a fost colectivismul național care crea prenisele statului dictatorial. Acest tip de nationalism i-a atras pe toți cei care erau în favoarea modelului politic colectivist autoritar, toți cei care sacrifică individul în numele naționi și care folosesc interesele naționale pentru desființarea instituțiilor democratice. Astfel, au fost formulate cele două opțiuni politice fundamentale în Croația. În felul în care Tamir și Kohn pun problema naționalismului, ei sunt amîndoi naționaliști, deoarece ambii au o atitudine pozitivă față de națiune și identitatea națională. Deoarece această identificare națională a jucat un rol atât de cuprinzător în Croația, cît și în transformările care au avut loc în estul Europei, reducerea lui la un singur înțeles și o singură interpretare nu explică suficient diferențele strategii și probleme politice pe care el le-a generat. Principali sustinători ai eliminării naționalismului liberal sunt suporterii naționalismului xenofob autoritar. În opinia lor, voia liberă și consimțămîntul nu pot avea nici o legătură cu identificarea națională, iar aspirația către respectul de sine al individului trebuie să fie sacrificată pentru o națiune istorică obiectivă. De fapt, aceștia insistă tocmai pe forma de naționalism care este pre-politică,

mistică și compromisă de la apariția dictaturilor fasciste și național-socialiste. Totusi, noile state est-europene nu se bazează pe disprețul de sine al individului și nici nu au apărut din aspirația de înăbușire a personalității conform principiului colectivist. Din contra, afirmarea individualului împotriva colectivismului impus a fost unul dintre *spiritis moventes* fundamentale ale sprijinului internațional de care aceste reforme s-au bucurat la început. Încercarea de păstrare a identității naționale în acest caz însemna tocmai afirmarea pluralității și a varietății opuse uniformizării impuse. Voința de angajare în afirmarea și păstrarea identității naționale care era virtual unanimă în Croația a fost folosită parțial în scopuri politice, pentru formularea opțiunilor politice autoritare, naționaliste, agresive și xenofobe. Totusi, din dorința de păstrare a identității naționale a apărut o altă aspirație, care a nezeitat drumul către o altă opțiune politică. Aceasta este aspirația către abordarea proprii națiuni într-o manieră civilă și politică, ca un fapt pozitiv, ca ceva care trebuie respectat între alte națiuni și state și a cărui existență contribuie la îmbunătățirea calității vieții din propriul stat. În locul indiferenței față de identitatea națională croată, a apărut dorința de stabilire a identității naționale ca fiind ceva modern, politic, civilizat, tolerant, pluralist, ceva cu care ne putem juca rolul în lume pe picior de egalitate și care a reușit să înlăture stigmatul dictaturii. Împăcarea cu propria identitate națională și recunoașterea acelei identități ca ceva la care nu vrei să renunți au generat aspirația sau dorința ca ceilalți să recunoască aceea identitate ca o valoare. Aspirațiile au ajuns să recunoască identitatea națională ca un fapt pozitiv. Este evident faptul că oamenii vor ca obiectul spre care tind să meite respectul lor și că toti ceilalți să recunoască valoarea identității ca un fapt universal, care merită respect. Forma în care ceilalți recunosc acest lucru influențează constituirea acelei identități. Într-o discuție asupra rolului acestei forme de recunoaștere, Ch. Taylor a formulat teza potrivit căreia "identitatea noastră ia naștere într-o anumită măsură prin recunoașterea sau nerecunoașterea, prin recunoașterea parțială a celorlalți, astfel încât o persoană sau un grup de persoane ar putea fi în mod real afectate, dacă oamenii și societatea îl percep într-un fel limitat și dispăruitor. Nerecunoașterea sau recunoașterea parțială pot aduce mult rău, pot fi o formă de opresiune, limitând individul la un mod de a fi fals și redus."¹⁶ Percepția socială a identității naționale a generat astfel opțiunea politică a naționalismului liberal. Aceasta combina standardele internațional acceptate ale democrației liberale cu securitatea, sensul și bunăstarea spirituală pe care le oferă viața în cadrul propriei entități naționale. Din punctul de vedere strict al liberalismului politic, un individ nu trebuie să-si pună problema că locuiește în Franță, Anglia sau Croația atât vreme cât instituții și proceduri democratice liberale există în același grad în toate aceste țări. Naționalismul liberal susține că, în cazul în care instituțiile democratice liberale funcționează, individul va avea un scop aparte în cadrul identității naționale. Nici o națiune nu este superioară altora, iar apartenența la o națiune este o chestiune de opțiune personală: poti apartine prin naștere unei națiuni sau poti adopta mai tîrziu o identitate națională.¹⁷ În acest caz, naționalismul liberal adaugă identitatea națională la libertățile clasice ale individului, ca o componentă pozitivă. El nu oprișă și nici nu sacrifică individul în numele naționi, nu folosește națiunea pentru desființarea libertăților democratice, nu inventează istorie în beneficiul naționi și nici nu folosește națiunea pentru a justifica cucerirea de teritori străine. El tratează pur și simplu națiunea ca pe un factor care îmboabește viața cotidiană a individului.

Această abordare liberal-democratică, combinată cu dorința de a-și privi propria națiune în sens politic, este o altă opțiune formulată în Croația și în toate țările Europei de Est. Democrată prin natură sa, abordarea aceasta este mai puțin agresivă și coercitivă decât naționalismul xenofob și procesul recunoașterii. Întreaga dinamică a politiciei de recunoaștere este și o luptă pentru crearea propriei identități. În cazul Croației, este luptă pentru identitatea colec-

tivă, pentru imaginea Croației în ochii propriilor cetățeni și ai lumii. Această imagine – susțină Taylor – va crea un efect de feedback și va avea o influență puternică asupra formării caracterului real al Croației.

Politica de recunoaștere

Principală și cea mai aprigă luptă politică ce are loc astăzi în Croația nu este între partide și programe politice. Conflictul crucial are loc astăzi la nivelul politiciei de recunoaștere, în răspunsul la întrebarea care părere va prevala în definirea caracterului Croației, cine îi va determina identitatea și pe baza căror valori, atitudini politice, modele și strategii se va constitui imaginea sa. Aceasta este luptă între două concepte și percepții ale istoriei, societății, identității naționale și politice. Nu doar imaginea țării, ci țara însăși, caracterul ei real va depinde de rezultatul acestei lupte. Cea care va prevala va crea nu numai imaginea Croației. Chiar dacă în momentul victoriei, cea care va învinge va fi nu doar identitatea croată, cu trecerea timpului va modela Croația după propria-i imagine.

După experiența războiului din Croația și Bosnia-Herțegovina, naționalismul politic a fost primit cu o ostilitate crescîndă.

Într-o primă instantă, acesta deriva din punctul de vedere al liberalismului politic. În această versiune, el îi lasă pe foarte mulți cetățeni croați fără o opțiune politică. Punctul de plecare este ideea că liberalismul politic este incompatibil cu evaluarea pozitivă a identității naționale colective și că, de aceea, opțiunea națională și cea liberal-democrată se exclud reciproc. Această opinie consideră naționalismul exclusiv ca negare a libertăților individuale, ca fiind xenofob, agresiv și pre-politic. El este incompatibil cu instituțiile liberale, și orice formă a sa este inacceptabilă. Toți cei care erau realmente entuziaști de posibilitatea instituției democrației în Croația și care doresc, în același timp, să lupte pentru propria identitate națională și să pierde astfel dreptul la existența politică. Ei fie vor renunța la națiune ca element al propriei identități, fie vor deveni naționaliști xenofobi, autoritari, vor renunța la dreptul la autonomie al individului și vor accepta dictatura și sănătul politic în numele unor interese naționale superioare. Prezentată în această manieră, opțiunea exclude poziția politică empirică a majorității cetățenilor Croației.

Celalalt punct de vedere politic care respinge naționalismul liberal este naționalismul xenofob totalitar. El lasă majoritatea cetățenilor Croației fără țară. Are, de asemenea, probleme în combinarea identificării naționale cu democrația liberală. În acest caz, problema este determinată de perceperea identității naționale ca fiind mai importantă și superioară oricărui alt interes sau valori. Națiunea este veșnică, a fost creată de Dumnezeu și Istorie și nu are niciun comun cu voia și consimțămîntul individual. Pot izbucni război, teritori străine pot fi cucerite, legi pot fi violente, lucruri pot fi furate, indivizi pot fi sacrificați și drepturile lor călcate în picioare – toate în numele naționi. Adevărații membri ai unei națiuni vor considera toatea propria națiune ca fiind superioară altora și vor sacrifica întotdeauna democrația pentru națiune. Cine nu este pregătit să renunțe la propria libertate, la procedeele democratice și la suveranitatea legii în numele naționi, nu este un adevarat membru al său. În acest caz, naționalismul liberal este respins tocmai pentru a acorda monopolul identității naționalismului totalitar, xenofob, agresiv. Logica acestui argument este că oricine este interesat de caracterul sistemului politic din Croația și nu este pregătit să accepte arbitrarul, jaful și dictatura astăzi vreme că sunt făcute de concetățenii săi, nu este un adevarat croat și nu merită să trăiască în Croația. A avea sau a nu avea dreptul să trăiescă în Croația nu este o problemă asupra căreia să poată decide orice cetățean, așa cum ar propune naționalismul liberal. Numai poporul poate hotărî acest lucru, iar poporul, ca orice entitate colectivă, face acest lucru prin reprezentanții săi din guvern. Cei care detin puterea vor hotărî cine are dreptul la identitatea națională și politică. Acest punct de vedere, prin temeiul său teoretic slab, are consecințe la nivelul maselor, deoarece pre-

tenția de a sacrifica libertatea și bunăstarea individuală nu este valabilă sau nu se aplică în cazul principalilor ei susținători, ci în cazul tuturor cetățenilor care nu detin poziții de putere.

Lupta naționaliștilor autoritari de a monopoliza identitatea națională a avut consecințe politice și individuale tragicе, a reușit să blocheze de multă vreme opoziția politică, iar cetățenii s-au confruntat cu o amenințare reală că își vor pierde țara.¹⁸ Totuși, în conflictul esențial din cadrul politiciei de recunoaștere dezbatările despre cine este și cine nu este croat sînt doar o chestiune de strategie intelligentă. De fapt, avem de-a face cu lupta dintre două opinii diferite privind Croația, care în cele din urmă se exclud reciproc. Ele privesc în mod total diferit nu numai prezentul și viitorul, ci au păreri complet diferite privind istoria, în interpretarea continuării croate.

Politica de recunoaștere a devenit arena politică centrală tocmai pentru că schimbările postcomuniste au lăsat Croația fără o identitate adeverată sau, în cel mai bun caz, cu o identitate confuză, contradictorie. Ea se datorează în parte faptului că o identitate politică distinctă poate fi creată treptat și că este nevoie de timp pentru a o cultiva. Totuși, pe lîngă aceste răjiuni comune, aici operează un factor mai important, având repercusiuni în viitor: lupta de definire a identității croate, de identificare a naturii reale a politiciei din Croația. Aceasta a fost înfărtățită de o confruntare cu istoria Croației. În Croația, aceasta însemnată în primul rînd acceptarea segmentului fascist al istoriei sale, exprimată în guvernarea ustașă între 1941-1945. Toate țările europene aflate într-o situație similară (Norvegia și Olanda) au început acest proces aproape imediat după război. Pe la sfîrșitul anilor șaizeci, procesul de autoreflexie colectivă, cuestionare și analiză, judecarea faptelor istorice, elaborarea de concluzii și judecăți morale și de readucere în atenție a problemelor politice era deja terminat. În RFG, aceste procese au fost mult mai complexe, cuprinzătoare și comprehensive, dar trecutul Germaniei a fost din acest punct de vedere mult mai puțin confuz și oribil.

Politica de recunoaștere în Croația

Croația nu a cunoscut niciodată o perioadă de libertate politică ce i-ar fi permis să-și asume responsabilitatea pentru incidentul istoric al fascismului local. Immediat după război, a fost integrată Iugoslavie, iar episodul ustașă a fost judecat aspru și respins ca oribil, dar neavând consecințe asupra Croației moderne. Pentru majoritatea celor născuți după cel de-al doilea război mondial, fascismul ustaș avea tot atâtă legătură cu identitatea Croației cît fascismul maghiar. El facea parte din strategia de război germană și italiană și nu a avut niciodată vrăo șansă de supraviețuire în Croația. De altfel, după război, Croația avea o altă identitate, antifascistă. Datorită acestui fapt, ea s-a alăturat cu ușurință aliaților și a contribuit la propria eliberare de ceea ce era, de fapt, o ocupatie străină.¹⁹ Prin aceasta, Croația a recunoscut implicit antifascismul ca fiind unul din standardele internaționale ale civilizației moderne. Acest antifascism a fost uzurpat total de partidul comunista din discursurile politice, dar acest lucru s-a întâmplat post-factum și nu a putut umbri proporțiile de masă ale antifascismului croat din perioada războiului. Astfel, dictatura ustașă a rămas un episod din istoria Croației trecut sub tacere, care nu a fost niciodată analizat public. Statele Europei Occidentale au considerat fascismul ca o posibilitate empirică și au creat instrumentele statului liberal și procedeele democratice capabile să înfărtățe pentru totdeauna pericolul degradării sistemului politic din stat. Pentru populația Croației, perioada ustașă a rămas o umbră dezagreabilă a trecutului, despre care nimeni nu știe dacă are o legătură cu prezentul, dar toți știu că a existat.

Pe fondul temporizării dezvoltării politice de după cel de-al doilea război mondial, datorate existenței partidului unic, incapacitatea (neputința de a accepta existența fascismului ustaș) a îngreunat definirea

clară a preferințelor politice în Croația. Având în vedere puternica tradiție antifascistă, s-ar fi putut presupune că acest fapt ar fi fost suficient pentru realizarea unității croate și că, odată cu schimbările politice, instituțiile democratice se vor baza pe această continuitate. Cu toate acestea, deși ideologia ustașă nu mai există practic în Croația, ea a rămas vie în conștiința unor segmente ale comunității emigranților străini. Acolo a fost păstrată în mediul politic pentru care era total irelevantă, și, de aceea, nu a cunoscut niciodată o evoluție firească. Aștepta doar momentul potrivit să-și facă apariția ca o veche vendeță. Odată cu reinnoierea masivă a emigranților, au revenit și rănișile acelui trecut. În loc să i se opună o conștiință clară, definită a instituțiilor democratice, care nu i-ar fi îngăduit să apară sau să se identifice cu noul stat, ideologia ustașă a fost întărită de o conștiință adormită. Convingerea generală că ideologia ustașă fusese înălțată pentru totdeauna cu mult timp în urmă a fost brusc pusă la îndoială. Neîndeplinirea unei datorii mai vechi de a înfrunta un moment neplăcut din trecut se înălță în procesul de definire a noii identități politice a țării.

Chiar și o confruntare întărită cu trecutul nu ar fi fost foarte gravă. Dar ea are loc astăzi în Croația într-o manieră total diferită de cea din Norvegia sau Olanda. În Croația, acest trecut era prezentat ca o opțiune politică reală. Publicul nu pornește de la înțelegerea faptului că regimul ustaș constituie un avertisment istoric care a înălțat pentru totdeauna unele forme de naționalism xenofob și că înființarea (crearea) unor instituții democratice liberale stabile este de o importanță vitală. El este prezentat publicului ca una din sursele continuării croate și ca un element constitutiv al identității croate. Nu este prezentat în acest mod numai de extremiști și clovnii politici, ci și de unii dintre cei mai influenți politicieni din guvern.²⁰

Din acest motiv, Croația trebuie să-și privească trecutul ca o opțiune politică reală pentru prezent și viitor. Includerea ideologiei ustașă în identitatea croată face parte dintr-un program politic specific pentru prezent. De aceea, Croația nu poate înfrunta această umbră a trecutului numai prin diferențele formă de psihanaliză colectivă, literatură, analiză politică și artă, cum se întâmplă în democrațiile occidentale de mai mulți ani. Aici, acest lucru trebuie să se facă la nivel politic mai înțîi, ca o renunțare totală la o opțiune sau o ofertă.

Făcînd parte din programul politic actual, continuitatea și identitatea ustașă se străduiesc să domine procesul de formare a identității croate de azi. În acest sens, propaganda politică a lui Slobodan Miloševici este total în acord cu acest program politic. Sustinătorii acestui propagande sunt conștienți de faptul că nimic nu poate desfășura în mod mai eficient șansele Croației de a institui o democrație stabila și de a deveni un membru cu drepturi egale al comunității internaționale ca invocarea continuării ideologiei ustașă. Croația ar fi primită astfel ca o țară care glorifică colaboraționismul fascismului, care sunt etichetări în mod automat de comunitatea politică internațională ca paria, și nu pentru că ei nu au existat în cadrul comunității, ci pentru că aceasta a renunțat de mult la ei.

Urmănd logica politiciei de recunoaștere, proiectarea constantă a unei anumite imagini asupra unei persoane sau populației determină adesea că aceștia să accepte această imagine. Elementul cel mai distructiv al unei recunoașteri incomplete constă în impunerea unei alte identități. Cînd valorile negative sunt proiectate timp îndelungat pe imaginea cuiva, acesta va sfîrși prin a se identifica cu acea imagine.²¹ De aceea, în lupta internă de dobândire a propriei identități se luptă de fapt pentru propria supraviețuire. Politica de recunoaștere este sfera politică crucială pentru aceasta. Ceea ce se întâmplă acolo nu este numai conflictul dintre nationalismul politic liberal și nationalismul istoric totalitar ca două modele politice aflate în contradicție, cel mai puternic dintre ele urmănd să definească identitatea Croației. Mai mult chiar, este lupta dintre trecut și prezent. În acest sens, Croația luptă pentru propria recunoaștere într-un mod

foarte activ: fie își va modela identitatea națională și politică ca un fapt pozitiv, creator și cuprinzător, fie ca ceva însăracinător, xenofob, negativ și amenințător. În primul caz, procesul va fi de mai lungă durată, dar îi va permite Croației să devină o nație politică nouă într-un stat viabil. În cel de-al doilea caz, procesul va fi relativ scurt, dar tot astfel va fi și existența politică a statului.

Este imposibil de asociat aceste două identități, la fel cum este imposibil să asociez nationalismul liberal cu cel totalitar. Naționalismul totalitar vrea să folosească în scop politic dorința reală a populației de a dobîndi identificarea națională pentru a suspenda libertatea și voia individualului în numele națunii. Programul politic al căruia tel este transformarea regimului ustaș în identitatea Croației de astăzi are intenția de a folosi statul croat pentru a diminua sau a justifica retrospectiv atrocități cu care statul nu are nimic în comun. Este pregătit să sacrifice prezentul Croației și posibilitatea unui viitor în numele unor răfuieri mai vechi sau moștenite. În cazul naționalismului liberal, națunea sporește libertatea, în vreme ce în cazul naționalismului totalitar, ea pune capăt libertății. În politica de recunoaștere, un program presupune o identitate civilă, civilizată, politică, modernă - celalăți înseamnă o identitate agresivă, distrugătoare, pre-politică, totalitară. Creația artistică și religioasă a diferitelor popoare, națuni și culturi poate fi analizată și înțeleasă numai în contextul existenței mai multor culturi.

Ele formează universuri creațoare, simboluri și modele la fel de valoroase, care coexistă în timp și spațiu și care nu se află în relație de subordonare. Cu toate acestea, modelele politice fundamentale nu lasă spațiu suficient dezvoltării, coexistenței mai multor culturi. Relațiile dintre diferitele tipuri de state sunt ierarhizate, unele fiind mai dezvoltate, mai avansate și superioare celorlalte. Evoluarea lor se bazează pe temeiul originar care a stat la baza înființării statului. Acest temei constă în garantarea libertății și securității individului în cadrul unei comunități politice. El este folosit la evaluarea succesului sau a valorii unui model politic. Pornind de la acest criteriu, modelul politic care în cazul incompatibilității duce la divort și modelul politic în care "adulterul" este aspru judecat nu sunt egale. Divortul asigură un grad mai înalt de siguranță și libertate individuală decât opțiunea între monogamie și moarte. În același sens, tradiția politică a fascismului și tradiția politică a antifascismului, naționalismul totalitar și naționalismul liberal nu sunt echivalente. Ele nu sunt doar două aspecte pe care se poate crea o identitate politică modernă. Se poate face numai o singură opțiune activă și clară între ele. □

**Articol reprodus din numărul 8/1994
al revistei ERASMUS,
care apare la Zagreb (Croatia)**

Traducere de
Stefan Stănciugelu

NOTE:

1. Ernest Gellner definește naționalismul ca "un principiu potrivit căruia unionea națională și statul politic trebuie să se suprapună" (*Nation and Nationalism*, Oxford, 1983, p. 1). În condițiile societăților moderne, acest principiu are consecințe periculoase, deoarece susține că identitatea etnică a unui individ este și identitatea lui politică. Statul modern este interesat numai de naționalitatea politică, foarte adesea fiind constituit din membri diferiți sub aspect etnic. E. Hobsbawm consideră definiția lui Gellner prea neutră, adăugîndu-i acestea următoare: "...acest principiu se referă, de asemenea, la faptul că obligația politică a Puritanilor față de politica lor națională, se află deasupra celorlalte obligații publice, iar în cazuri extreme (precum războiul) deasupra oricărei obligații de orice fel". (*Nations and Nationalism Since 1780*, Cambridge University Press, 1990, p. 9)

2. Yael Tamir introduce categoria de "liberalism național". Definind liberalismul național, ea spune: "Este pluralist și deschis, consideră grupurile naționale nu doar ca produs al istoriei, ci și ca produs al voinei umane, situindu-se pe linia tradiției umaniste" (*Liberal Nationalism*, Princeton University Press, 1993, p. 83).

3. Pentru Rousseau, conceptul de "voiță generală" este trăsătura fundamentală a statului modern și societății civile. El face posibilă distincția între starea de natură și societatea modernă, a libertății prin domnia legii de libertatea în societatea guvernată de forță. Voiță generală apare atunci când răjiunea și interesul prevalează față de pasiunea umană.

4. John Locke, *Two Treatises of Government*, London, 1984.

5. Yael Tamir, *ibid.*, p. 83.

6. Yael Tamir, *ibid.*, p. 84.

7. Eric Hobsbawm, *ibid.*, str. 12.

8. *The New Encyclopaedia Britannica*, 1991, *Macropaedia*, vol. 8, str. 552.

9. Termenul "naționalism cultural" și definițiile sale sunt preluate din *The New Encyclopaedia Britannica*, 1991, *Macropaedia*, vol. 27, pp. 469-470, și din *Dictionary of the History of Ideas*, 1979. Cit. din Tamir, *ibid.*, p. 83. Termenul "cultural" este folosit aici în sensul său antropologic. Kohn menționează xenofobia ca principală trăsătură a acestui tip de naționalism – eu adaug frecvent această caracteristică pe lîngă termenul amintit, pentru a distanța de orice posibilă conotație posibilă pe care termenul "cultural" o are în croată.

10. Astăzi conceptul de "nationalism liberal", cît și interpretarea sa teoretică au fost dezvoltate de Tamir. *ibid.* O definiție similară a naționalismului poate fi găsită în *The New Encyclopaedia...*, *ibid.*, cînd se tratăază naționalismul în țările Europei de Vest și Americii de Nord. În studiul de fată "naționalism cultural" se referă în principal la Europa de Est.

11. Tamir, *ibid.*, str. 84.

12. *The New Encyclopaedia Britannica*, *Macropaedia*, *ibid.*, str. 469.

13. H. Kohn, *The New...*, op. cit., p. 470.

14. Acești doi termeni sunt folosiți, printre alții, și de Hans Kohn, *The Age of Nationalism*, Westport 1976, și de Peter Alter, *Nationalism*, London, 1989.

15. De exemplu, în apărarea granitelor statului, în opoziție cu cuceririle teritoriale.

16. Charles Taylor, *Multiculturalism and The Politics of Recognition*, An Essay by Charles Taylor cu un comentariu făcut de Amy Gutmann (ed.) et al., Princeton University Press, 1992, str. 25.

17. "Naționalismul liberal se întemeiază pe ideea că toate națiunile trebuie să se bucur de aceleași drepturi, derivindu-si structura sa universală din teoria drepturilor individuale. Dacă drepturile naționale sunt legate de faptul că înălțării sunt unită prin cetățenia lor într-o nație, atunci toate națiunile au dreptul la respect egal. Justificarea drepturilor naționale este astfel separată de trecutul glorios sau zbuciumat al fiecărei nații, de vechimea sa, de succesiul său în rezolvarea problemelor teritoriale." (Tamir, *ibid.*, p. 9).

18. Realitatea acestei amenințări este ilustrată de refuzul de a elibera domovinica (certificat de cetățenie) unor dintre croați, precum și de izgonirea violentă, ilegală din apartamente.

19. Poziția politică a statului ustaș ca o simplă formă de ocupație germană a Croației poate fi văzută, între altele, și dintr-un ordin al lui Hitler din 21 octombrie 1943, citat de Edmund Glaise von Horstenau în memorile sale. În punctul 9 al acestui ordin se spune: "În Croația, acțiunea anticomunistă trebuie să fie coordonată de reprezentantul Reichului pe lîngă conducerea Kasche a Croației, care este responsabil de relațiile croato-germane și de situația internă din Croația... Armata ustașă trebuie să fie tratată ca o parte a Wermachtului, așa cum trebuie să fie tratată și armata croată, aceasta fiind folosită în luptă împotriva comunistului..." (Edmund Glaise von Horstenau, *Ein General im Zwielicht*, P. Broucek (ed.), Bohlaus Verlag, 1988, p. 320).

20. Ca răspuns la întrebarea dacă fratele său a fost soldat al armatei croate, într-un interviu publicat în jurnalul *Magazin* din 15 aprilie 1994, ministrul croat al apărării, Gojko Susanić, a zis: "Nu. Noi am avut doar voluntari. Domobranii (soldații armatei croate) erau cei ce și satisfăceau stagiu militar, iar ustașii erau voluntari. Toți oamenii noștri erau între voluntari". Sîi, mai tîrziu, răspunzînd la întrebarea dacă el acceptă antifascismul lui Tudjman: "Ce antifascism? În Croația n-a existat niciodată un partid fascist!". Dar, aşa cum s-a arătat în nota 19, ustașii nu erau doar un partid fascist, ci se aflau și sub conducerea directă a celui de-al treilea Reich.

21. "Un punct de vedere analog se întâlnește în cazul negrilor: societatea albilor a proiectat timp de generații o imagine negativă a acestora, imagine căreia unii negri nu i-au mai putut rezista și au adoptat-o. Astfel, această apreciere negativă devine unul dintre instrumentele de opresiune cele mai puternice. Prima sarcină trebuie să fie depășirea acestei identități impuse și distructive." (C. Taylor, *ibid.*, p. 26)

O dublă identitate: balcanică și europeană

Maria Todorova în dialog cu Stelian Tănase

Stelian Tănase: Scripti o carte intitulată *Imagineing the Balkans*. De ce acest titlu? *Balcanii există sau nu?*

Maria Todorova: Întrebarea este: *sunt Balcanii pur și simplu o idee sau o realitate?* În cartea mea încerc, în primul rînd, să descriu modul în care Balcanii *sunt* percepți în Occident. Voi avea un capitol separat despre ontologia Balcanilor, despre ce *sunt* de fapt Balcanii. Eu cred că Balcanii *sunt* o realitate; ei există ca atare și au niște parametri sociali, culturali proprii. Această realitate a fost dublată însă de un fel de idee, de perceptia culturală care este disociată de realitate și are, la rîndul ei, o viață proprie. Acestea sunt cele două aspecte pe care le urmăresc: pe de-o parte, cum s-a format această realitate, ce înseamnă ea, iar, pe de alta, cum a fost percepță și cum ideea de "Balcani" a intrat într-o altă sferă, complet disociată de ontologia Balcanilor sau de fenomenologia balcanică însăși care, la rîndul ei, a intrat în sfera fenomenologiei Balcanilor ca idee.

Dacă acceptați că Balcanii există, care sunt trăsăturile acestei zone?

Există o anume unitate în Peninsula Balcanică, o unitate ce datează probabil încă din timpurile străvechi. Chiar descoperirile arheologice au arătat că aici avem o zonă unitară, că există trăsături care unește Balcanii din perioada bizantină, de pildă – pe de-o parte ortodoxismul, pe de alta, întreaga sferă de influență a Imperiului Bizantin. Cu toate acestea, părea mea personală este că, de fapt, Balcanii – aşa cum îi cunoaștem astăzi – și-au conturat trăsăturile în perioada otomană. Ea a fost, de altfel, singura perioadă caracterizată de unitate politică de durată. A existat, evident, și perioada Imperiului Roman, care a fost însă mult mai scurtă. Chiar numele de *Balcani* este termenul turcesc pentru *munte*. Peninsula a fost deci botezată sub otomani. Credința mea este, deci, că Balcanii s-au conturat ca o unitate, ca o realitate, în perioada otomană. Cred însă că, vorbind despre Balcani chiar și ca entitate culturală, nu ar trebui să folosim termenul de *perioadă otomană*, ci de *moștenire otomană*. Prin *moștenire otomană* înțeleg perceptia pe care o avem noi, cei din Balcani, despre trecutul nostru otoman, din momentul dizolvării Imperiului, adică din secolul al XIX-lea. Iată unde văd eu, pe scurt, elementele comune, moștenirea reală: și în obișnuitele fraze stereotipe asupra corupției, arbitrajului, lipsei legilor – toate acestea fiind aspecte pe care noi le atribuim

cu candoare otomanilor pentru că ele au fost și sunt prezente cu persistență și după ce otomanii au părăsit Peninsula. Mai degrabă însă cred că există opere reale ale moștenirii otomane. În primul rînd, în domeniul demografiei. Peninsula era o zonă deschisă, ce trăia în unitate politică și permitea comunicarea între grupuri etnice diferite, permitea amestecul acestora. Bineînțeles că aceasta nu este opera otomanilor; este rezultatul oricărei moșteniri imperiale. Oricum însă, din acest punct de vedere avem de-a face cu o moștenire foarte importantă: avem aici, în Balcani, o întreagă rețea de etnii amestecate. Imperiului Otoman, tocmai pentru că era imperiu, nu-i păsa de diviziunile etnice. Ca atare, el a tolerat aceste etnii, nu neapărat pentru că era tolerant, ci pentru că nu-i păsa de acest tip de diviziuni. Iar acum, Balcanii trebuie să facă față acestei moșteniri, la mai bine de 100 de ani de la retragerea otomanilor. O a doua trăsătură, foarte importantă, este, în termenii realității sociale, faptul că în momentul în care statele balcanice au devenit entități independente erau toate, cu excepția României, țări de mici țărani proprietari. La rîndul lui – și acest aspect este o moștenire tipic otomană –, Imperiului otoman îi păsa de țărani. Este singurul imperiu unde nu au existat serbi. Si iarăși, cu excepția României – care a avut serbi și care a avut și un statut mai autonom în cadrul Imperiului – țările balcanice, în comparație cu restul Europei, nu au cunoscut Serbia. Deci, această clasă socială, a micilor proprietari, și-a lăsat o amprentă puternică chiar și asupra culturii politice de aici. Aici am asistat la mișcări agrariene puternice, la un fel de egalitarism mai ales în sfera agrară. Si, în sfîrșit, cel de-al treilea element al moștenirii otomane se regăsește în sfera culturală: elemente comune în muzică, bucătărie, chiar și în vocabular. Toate aceste elemente comune se datorează din nou acestui amestec de populații. După retragerea otomanilor, a urmat o perioadă cuprinsă, să zicem, între sfîrșitul secolului al XIX-lea și cel de-al doilea război mondial, perioadă ce nu poate fi separată cu ușurință de istoria restului Europei de Est. Balcanii au avut aceeași funcție ca și restul Europei de Est: preferenții din punct de vedere economic, coridor sanitar în fața bolșevismului. Între zona Balcanilor și ceea ce numim astăzi Europa Centrală nu existau diferențe esențiale – ele formau o entitate. După cel de-al doilea război mondial, ele au devenit entități diferite. Balcanii au fost di-

vizați: doi dintre membri săi – Grecia și Turcia – au devenit membri ai Alianței Occidentale, în timp ce restul au făcut parte din Pactul de la Varșovia. Pactul de la Varșovia poate fi numit o mezaliană, dar în realitate și din păcate a fost o căsătorie care și-a lăsat o amprentă foarte puternică. Moștenirea otomană, după 400 sau 500 de ani de dominație, are o amprentă mai slabă decât cea lăsată de Pactul de la Varșovia, care nu a durat, să zicem, decât 50 de ani. Aceasta din urmă însă este o moștenire mai proaspătă și, deci, semnele ei sunt mai puternice. Din acest punct de vedere, nu aș conferi o valoare absolută moștenirii otomane. Ea reprezintă un demers istoric. Astă înseamnă că ea are un început istoric și un sfîrșit istoric, la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Ceea ce vedem noi astăzi reprezintă doar operele acestei moșteniri. Deci, pe termen lung, Balcanii, balcanismul Balcanilor, nu neapărat toate acele elemente peiorative, ci acele caracteristici pe care le-am menționat, ar putea, inevitabil, să eșueze. Iată, de exemplu, problemele din anumite părți ale Greciei, unde există această dublă identitate – de a fi în același timp balcanic și european.

Pe de altă parte, cred că, din moment ce integrarea europeană presupune integrarea și cooperarea regională, atunci Balcanii s-ar putea vedea forța să coopereze și vor impune, ca atare, unele din aceste trăsături, iar balcanismul va fi invocat în mod pozitiv.

Întorcându-mă acum la proiectul meu, eu încerc să arăt care este perceptia pe care Occidentul o are asupra Balcanilor. Această perceptie este în mod clar bazată pe o evaluare peiorativă care s-a născut în timpul războaielor balcanice și care acum să impună foarte puternic datorită a ceea ce eu numesc "mitul Europei Centrale". Acest mit a fost creat în Polonia, în Ungaria și mai puțin în zonele cehe, și reprezintă sfîrșitul marginalizării Balcanilor din cauza unor experiențe politice normale și, bineînțeles, din pricina lipsei de interes. Aș spune că Balcanii ca idee și această imagine a Balcanilor și balcanismului sunt mai degrabă ideologizarea periferizării lor.

Cu ani în urmă, cercurile politice vorbeau despre libanizarea unor zone. Acum se vorbește despre balcanizarea uneia sau altei țări sau scene politice. Aceasta nu este un termen nou. Care este explicația folosirii lui peiorative?

Când a fost inventat, termenul nu a avut neapărat o conotație peiorativă. Bineînțeles însă, el se referea, descria doar o parte dintr-o mare entitate. Gîndirea evoluționistă a secolului al XIX-lea era însă înclinată să vadă în marile entități ceva pozitiv, ceva ce însemna progres. Ca atare, separarea prin descriere a unei singure părți dintr-o mare entitate era ceva regresiv, dar nu neapărat peiorativ. Sensul peiorativ a fost adăugat după războiele balcanice, când violența și crimele de aici au șocat Occidentul. Occidentul uitase însă alte războiuri din Europa, uitase, cum face și acum, că el a făcut cele două războiuri mondale și atribuie toate violențele numai Balcanilor. Dar cred că folosirea acestui termen în zilele noastre este rodul unei pure coincidențe dintre ceea ce se întâmplă în Balcani și evoluțiile care au loc chiar în Occident și în Statele Unite. Mă refer, în particular, la apariția multiculturalismului. Fenomenul a fost prezent pe scena discursului intelectual și în Statele Unite, cel puțin în ultimii zece ani. Dar, pentru prima dată, el apare acum legat de balcanizare. În Europa Occidentală asistăm la același lucru. În procesul de integrare a acesteia există, bineînțeles, și se-

cessionism, și naționalism, dar și în acest caz, pentru prima dată se vorbește despre balcanizarea Europei Occidentale. Motivul acestei utilizări este, fără îndoială, războiul din Iugoslavia. Se vorbește de fapt despre un război balcanic, deși nici una din celelalte țări din Balcani nu este în război. În Balcani nu există război. Există numai războiul din Bosnia. Si, din acest punct de vedere, totul trebuie să fie foarte clar. Cum se consideră însă că avem de-a face cu un război balcanic, a apărut și această coincidență. Tot ceea ce constituie o violare a ideii de toleranță, de liberalism, întreaga neliniște a Occidentului în fața propriilor probleme au fost denumite *balcanizare*. Teoria mea este că, din acest punct de vedere, Balcanii sunt un fel de exteriorizare a demonului propriu. De ce? Pentru că, deși Occidentul încercă să pună Balcanii în carantină, să-i marginalizeze, el își dă totuși seama că ei fac parte din Europa. Este foarte interesant acest mecanism de a accepta că Balcanii fac parte din Europa, dar că sunt partea întunecată, eul negativ. Asistăm, de fapt, la exteriorizarea propriilor probleme într-o regiune care, în acest caz și acum, este doar imaginată. Si aș vrea să subliniez că Balcanii au devenit partea întunecată a Europei tocmai cînd au început să se europenizeze. Ce s-a întâmplat cu Balcanii în secolul al XIX-lea, cînd au început să se desprindă de otomani și au creat complexul de balcanizare? S-au creat aici state omogene, naționale, adică exact ceea ce Occidentul consideră un semn al progresului. Europenizîndu-se, deci, au devenit ceea ce sunt acum. Iar acest lucru este folosit acum împotriva lor.

Să vorbim puțin și despre modernizarea acestei zone. Aceasta este una din ideile obsedante ale României. Ce ne-ati putea spune despre trecutul acestei probleme? Cred că problemele pe care le au Balcanii acum, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, sunt foarte asemănătoare cu cele de la sfîrșitul secolului al XVII-lea.

Vedeți, la întrebarea aceasta încercă foarte mulți savanți să găsească un răspuns, fără prea mare succes, însă. Există cîteva teorii care încercă să explică această problemă, și cred eu că cea mai convingătoare este teoria *periferiei centrale*. Această teorie consideră că există diferite centre de economie mondială, care se mută în timp. Balcanii au fost, la un moment dat, inclusiv într-o astfel de zonă, de situație periferică. Lucrul nu s-a dat într-o cucerire otomană, ci, mai degrabă, mutării centrelor economice din Mediterana, din Italia spre Amsterdam, Londra și apoi New York. Nu numai Balcanii sunt într-o astfel de situație, ci întreaga Europă Centrală. Unii dintre savanți susțin că acest lucru s-a petrecut în secolul al XI-lea. Părere mea este că în secolul al XV-lea. Apare din nou coincidență cu cucerirea otomană, care nu a constituit neapărat motivul acestei periferizări. Este vorba doar de o schimbare a rutelor geografice. Modernizarea este un impuls al întregii lumii, o dorință de a recupera distanță, dar astăzi nu înseamnă crearea unor rute noi, ci acceptarea în cele existente. Europa Occidentală a avut noroc. Tocmai m-am întors da la o conferință unde am aflat amănunte despre o carte la care lucrează unul dintre cei mai buni economisti americani. El încercă, în acestă lucrare, să arate care au fost motivele reale pentru care Europa de Nord-Vest a devenit virful modernității. El vorbește, deci, despre noroc, despre circumstanțe favorabile. Pentru că, dacă ne gîndim la dezvoltarea normală a lumii,

vedem că ea a fost alta: lentă, evolutivă, având uneori perioade de stagnare. Nu s-a cunoscut un asemenea tip de lansare economică, ci el a fost de fapt rodul unei confluente de factori, în principal cei geografici, dar și demografici etc., care au ajutat această parte a Europei să se dezvolte. Dar se observă foarte clar că cercul modernizării este în continuă mișcare și, din acest punct de vedere, și Balcanii, și Europa de Est, în general, au progresat mult pe calea modernizării.

Un aspect care a apărut după cădereea comunismului a fost reconeșterea la tradiția și modelele noastre și s-ar putea adăuga chiar aparținția unei negări a acestora. Care credeți că este drumul pe care trebuie să-l urmeze Balcanii: o recunoaștere a tradiției, a specificității Balcanilor, pe baza cărora să construim o lume balcanică sau o integrare, renunțând la tradiție? Sau poate că există o treia posibilitate: aceea de a împlete tradiția cu modernizarea?

Sunt puțin neliniștită de modul în care ați pus această problemă... Uitați-vă, de exemplu, la ce s-a întâmplat cu Balcanii atunci când s-au eliberat de sub dominația otomană. Au hotărât să se rupă de tradiția lor, deși în realitate nu s-a întâmplat așa. A fost doar o încercare. Iar comunismul, după cum bine știți, a fost văzut, și cred eu că într-un mod convingător, și ca o încercare de modernizare izolată. Deci, dacă luăm în considerare alternativele: modernizare sau rupere de tradiție, atunci întrebarea poate fi reformulată, căci comunismul, în realitate, poate fi abordat diferit.

Comunismul poate fi descris în două feluri: ca neo-traditionalism – o societate agrară care încearcă să se modernizeze, să schimbe structurile sociale printr-un regim autoritar – sau ca un fenomen de inginerie socială – industrializarea etc.

Bineînțeles: depinde de modul în care sunt private cele două lucruri. Aș mai spune că, printre altele, mai avem de-a face aici și cu o problemă de opțiune din punct de vedere filosofic și emoțional. Sunt istoric și prefer ca tradițiile să fie păstrate. Problema care apare însă este următoarea: ce este tradiția?

Despre ce fel de tradiție vorbim? Pentru că avem tradiție politică, tradiție statului, tradiție culturală, folclorică. Ce tip de tradiție trebuie deci păstrată?

În primul rînd, eu nu cred că Balcanii au o tradiție diferită de cea europeană. Ei fac parte din tradiția europeană. Vorbind din punct de vedere istoric, acest lucru începe din perioada antică: tradiția elenistică, apoi Imperiul Roman și apoi creștinismul; tradiția bizantină este o parte integrantă a creștinismului european. Tradiția însă nu este un set de lucruri pe care noi le-am moștenit din trecut; tradiția este ceva în mișcare; ea reprezintă viața în acest moment și ceea ce alegem noi, de fapt, din trecutul nostru. Este vorba, deci, despre o alegere, o alegere intelectuală, conștientă a modului în care vrem să ne manipulăm trecutul. Deci, problema este: ce vom alege din trecutul nostru și cum vom reinventa și considera tradiția? Revenind însă la ideea că Balcanii și Europa au de fapt o tradiție comună, ce începe din Antichitate și are ca aspect important creștinismul european, eu aș merge chiar mai departe. Știu că pentru ceea ce voi spune acum aș putea fi linșată în Bulgaria, în Grecia, nu însă și în România. Islamismul este și el, într-un fel, parte a acestei tradiții europene. Interesant este că, pî-

nă acum, acest lucru nu a fost recunoscut. Părerea, astăzi în Europa Occidentală, că și în cea de Est, este că islamismul a constituit ceva străin de Europa, un altceva decât Europa, și că au existat doar două enclave ale islamismului: Spania, pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea, și colțul sud-estic al continentului. Mult mai interesant este faptul că înainte evreii erau considerați a fi elementul străin din Europa. După Holocaust însă, apare dintr-o dată această descriere a tradiției iudeo-creștine, ce stă de fapt la baza civilizației Europei Occidentale. Să ne întoarcem la prezent: Turcia este membră a NATO, Statele Unite și Europa Occidentală au relații cu țările arabe, în special cu cele care au petrol. Substanțiale comunități musulmane pot fi întâlnite în Europa de Vest. N-aș fi deci surprinsă ca foarte curînd islamismul să nu mai fie considerat ca o esență explicit străină de Europa, ci să fie integrat. Totodată, știm foarte bine că rădăcinile islamismului fac parte din cultura iudeo-creștină. Și, încă o dată, nu voi fi surprinsă dacă în curînd vom vorbi despre tradițiile iudeo-creștino-musulmane din Europa în general. Cred că bogăția și farmecul Balcanilor, pe care ar trebui să le exploatăm, sunt reprezentate tocmai de diversitatea lor.

Acesta este, de fapt, și cazul Europei. Secretul Europei este diversitatea. Orice încercare de unire a Europei a fost, în realitate, o încercare de sinucidere. Puterea Europei este chiar diversitatea ei.

Sunt de acord. Dar priviți ce a făcut de fapt Europa. Timp de cîteva sute de ani a funcționat numai în jurul statelor omogene și a operat multe curătiri etnice: în Franța, în Germania, iar acest lucru se întâmplă acum și în Iugoslavia. În ceea ce privește Iugoslavia, cred că Europa trebuie învinovățită în cea mai mare măsură pentru că a oscilat continuu între principiul de *statu quo* și autodeterminare. Dacă vom reuși – dar acest lucru este destul de dificil, având în vedere situația economică –, dacă vom reuși să valorificăm această diversitate etnică și culturală, vom putea să integrăm toate acele minorități care acum se simt excluse. Acesta este, de altfel, singurul mod de a merge mai departe și de a fi acceptați ca normali, liberali, ca o regiune a viitoarei Europe.

Balcanii în general reprezintă o zonă foarte complicată, și mai ales acum, cu situația foarte gravă și, într-un fel, neașteptată din fosta Iugoslavie. Aceasta nu este singura problemă gravă. Mai există și conflictul dintre greci și turci, problema amestecului Rusiei în Balcani, a amestecului țărilor Occidentale. Este oare mai bine să se rezolve toate aceste probleme între popoarele din Balcani – sârbi, greci, macedoneni, turci, bulgari – sau este mai bine să cerem ajutorul structurilor occidentale sau al Rusiei? Dacă suntem parte a Europei, atunci nu mai contează dacă avem de-a face cu ruși, englezi sau altă naționalitate. În caz contrar, putem trăi separat, în pace. Eu cred că această imagine a Balcanilor vine de interesele fiecăruia, pentru că, pentru țările din Occident, Balcanii pot fi punctul de plecare a unei noi conflagrații; pentru Rusia, Balcanii înseamnă interese strategice. Dar, de fapt, aceasta este tot problema noastră. Se pune din nou întrebarea: suntem în stare să rezolvăm singuri această problemă? Bineînțeles că aici intervine și tradiția noastră singeroasă. Și Franța are, de pildă, o asemenea tradiție – răboiale religioase. Numai că, în ca-

zul nostru, tradiția este mai recentă, memoria noastră păstrează încă proaspete anumite lucruri. Este deci posibil să schimbăm această tradiție foarte recentă? E posibil deci să uităm, să iertăm, să avem milă? Putem oare reconstrui toleranță? Eu cred că ceea ce se întâmplă în Iugoslavia are și un aspect pozitiv. Nu vreau să fiu înțelește greșit, dar cred că această nouă experiență reprezintă o încercare de a schimba ceva, chiar dacă, din păcate, prin intermediul conflictului, cu vărsare de sânge, cu victime. Va rezulta probabil un nou pact etnic, politic, o nouă toleranță. Este o experiență dureroasă, într-adevăr, și nu cred că cineva ar dori ca ea să se repete.

Sunt perfect de acord cu dumneavoastră. Dar ați ridicat două probleme diferite. Une se referă la rolul intelectualilor. Pe de-o parte, afirmați: iată-ne pe noi, intelectualii liberali, occidentalizați, cum stăm de vorbă aici în Washington, despre ce se întâmplă acolo...

Trebue însă menționat că suntem niște intelectuali izolați, dintr-o societate agrară, și nu urbană.

Știu. Dar aici nu se ridică numai problema societății rurale sau urbane. Nu suntem intelectualii liberali, ci și ceilalți, intelectualii naționaliști, comenteză ostilitățile care au loc. Nu țărani comentează, nu poporul. Ei sunt pur și simplu manipulați. Iată, de pildă, relațiile dintre Grecia și Bulgaria. Nu cred că există o moștenire mai singeroasă ca aceea dintre bulgari și greci. Dar ce s-a întâmplat după anii '60? A fost voiația politică a elitelor din cele două țări, care a condus la înțelegere pînă în punctul în care, acum, perceptia publică a fost astăzi de curățată de stereotipuri încît cele două țări sunt cele mai bune prietene din Balcani. Nu numai că este de dorit ca acest lucru să se întâmple, dar este important că el are deja un precedent istoric. Ceea ce trebuie întreprins, de fapt, este adoptarea unei atitudini active din partea intelectualilor care sunt liberali, deschiși, precum și din partea politicianilor. Pentru că ei pot realiza un asemenea lucru. Nu ar trebui contabilizate amintirile groaznice, singeroase, pe care le menționați și dumneavoastră. Asemenea amintiri nici nu ar fi trezite dacă nu ar exista școală, televiziunea, presa care să vorbească mereu de aceste evenimente oribile.

Propuneți, deci, un fel de anti-cultură la cultura hegemonică...

Nu, ideea este să alegi din istorie lucrurile care duc la unire, și nu la divizii. Aceasta, cred eu, înseamnă o atitudine activă.

În Balcani, există culturi diferite, și poate că acum este dominant tipul hegemonic, care este intolerant, frustrant, cu acest complex față de Occident, față de bolșevism, față de islamism. O cultură temătoare. Poate că tocmai acest tip de cultură este dominant acum. În același timp, mai există și o altă cultură, deschisă, tolerantă. Balcanii sunt o zonă multiculturală. Dar între aceste două tipuri de culturi există un clivaj. Mai avem și culturi etnice diferite, culturi ale unor generații diferite, culturi urbane și rurale. Este deci posibil să dezvoltăm această cultură tolerantă și să împunem – bineînțeles, cu ajutorul intelectualilor – ca pe una hegemonică?

Este, în mod clar, misiunea noastră. Este chiar lucrul pe care trebuie să-l facem. Este absurd că, deși spun că există o realitate balcanică, de fapt Balcanii au fost astăzi de separați în ultimile sute de ani,

încât au uitat de baza lor comună. Ignoranța față de Balcani este fără precedent. Intelectualii balcanici cunosc foarte bine aceste probleme. Cunoaștem foarte bine cultura europeană, muzica europeană, dar nu cunoaștem culturile noastre. Gîndiți-vă numai la numărul mare de scriitori famosi care au fost traduși. Ceea ce s-a întâmplat în Bulgaria și Grecia este că, după anii '60, '70, această stare a lucrurilor – necunoașterea culturilor – s-a schimbat: turnee ale teatrelor, muzică, scriitori traduși de ambele părți. În timp ce istoricii nu studiază cultura celorlăți din Balcani decât dacă este specialitatea lor. Ca atare, este misiunea noastră să facem exact acest lucru. Si el este posibil.

Calaltă problemă pe care ați ridicat-o se referă la rolul marilor puteri. Nu apar izolaționismul Balcanilor, dar experiența Balcanilor arată clar că de fiecare dată cînd marile puteri s-au amestecat au încurcat lucrurile. Avînd deci în vedere ideea noastră dominantă de a fi integrati în structurile europene, cred că trebuie să luăm inițiativa la nivel bilateral și multilateral și să ne rezolvăm problemele între noi. Să nu lăsăm marile puteri să se amestecă în nici un fel. Pentru că marile puteri nu pot fi arbitri; ele au avut întotdeauna interesele lor, și nu trebuie să uităm acest lucru. Si avem și noi miciile noastre interese de care trebuie să avem grija. Amintiți-vă de încercările Balcanilor de a-și rezolva singuri problemele într-un fel de federare utopică. De ce au eşuat aceste încercări? De obicei, datorită amestecului unei mari puteri: fie ea din Est sau din Vest. Cînd împăcarea dintre bulgari și greci a început, acest lucru s-a întâmplat spre nemulțumirea marilor puteri: Moscova nu era prea fericită și, de fapt, nici occidentalii. Si totuși, acest proces a avut loc. Deci, asemenea lucruri se pot întâmpla, și cred că, din acest punct de vedere, momentul actual este propice. Suntem nu numai într-un moment de schimbare, ci și într-unul foarte norocos. Este un noroc să avem un vacuum. Marile puteri au propriile lor probleme, Rusia este prea slabă să se amestece, Statele Unite nici măcar nu sunt interesate de Balcani. Într-un fel, situația este tragică, dar trebuie să profităm de ea pentru a ne rezolva problemele.

Chiar și în Europa de Est există o tendință – și cred că și politic ca se bucură de succes – care propune o Europă a regiunilor, o Europă nu a blocurilor politice sau a unei supra-structuri statale, ci una mai modestă, mai umană, a regiunilor: Silezia, Tirol etc. Ce credeți despre această idee, legată de bineînțeles, de Balcani?

Mi se pare ambiguă și nu știu ce se ascunde de fapt în spatele ei: pe de-o parte, ea este o idee frumoasă și umană, tocmai pentru că umanizează. Pe de altă parte însă, trebuie să înțelegem cine a propus această idee. Amintiți-vă ce s-a întâmplat cu comunitatea europeană cînd s-a decis să aibă o primă clasă – a regiunilor mai dezvoltate – și alta a regiunilor mai puțin dezvoltate. Ar putea fi o modalitate de separare a celor mai bogăți, mai dezvoltăți de cei mai puțin dezvoltăți. Poate fi deci o idee periculoasă. Trebuie să vedem cine este autorul ei. Un alt exemplu ar fi Grupul de la Vișegrad. La început, totul a sunat foarte frumos, dar cînd interesele unuia au fost amenințate, ceilalți n-au sărit să-l ajute. Deci, ideea sună frumos, dar întrebarea este: ce se ascunde în spatele ei? □

Washington DC

Traducere de
Adriana Constantinescu

Bosnia: pacea ca amintire

LJILIANA SMAJLOVIC

Ca persoană de origine sârbă, născută în Sarajevo și refugiată din Belgrad din pricina războiului bosniac, mi se spune deseoară în Washington D.C. că războiul în care vecinii, prietenii și rudele mele se omoară între ei nu este un război civil. Mai mult, mi se spune că Belgradul, orașul în care am găsit adăpost și capitala sării în care m-am născut acum circa 40 de ani, este, de fapt, bîrlogul agresorului. Cuvintele sănătoase însotite de o privire care spune că acest lucru mă face aproape complice la crima.

Am descoperit destul de curând că înțelepciunea artificială a Occidentului consideră că pe o realitate evidentă că motivațile reale ale distrugerii Bosniei-Herțegovinei vin din afara Bosniei, că nu tensiunile interne, ci statele vecine au sfîșiat țara și că Bosnia poate că ar fi trăit liniștită dacă ar fi fost lăsată în pace. Practic, toti autori de editoriale din America împărtășesc această părere, precum și un număr impresionant de "experti în problema bosniacă", printre aceștia numărindu-se și istorici respectabili, care au produs volume întregi prin care să dovedească că în Bosnia nu există nici un precedent istoric pentru confruntări etnice sau religioase între cele trei popoare (*Bosnia și Herțegovina: O tradiție trădată*, Robert J. Donia și John V.A. Fine) și că "vecinii șovini" sunt cei care au incitat și descătușat ororile ce distrug acum Bosnia.

De cîte ori aud că "dacă ar fi fost lăsată în pace, Bosnia ar fi putut trăi în liniște", îmi amintesc de blocul în care am locuit, o clădire cu 6 apartamente de pe o străduță din Sarajevo. Dacă am fi fost lăsată în pace, cu siguranță că noi, locatari din Albanska 15, nu am fi pornit un război. Și totuși, acum vecinii mei se luptă și fac parte din 3 sau 4 armate diferite, unei ca "agresori", alții ca "apărători eroici".

Înainte de izbucnirea războiului, toti păreau oameni decenti, liniștiți și modesti, muncind din greu pentru a-și întreține familiile: doctori, profesori, ziaristi, instalațiori, electricieni, secretare, casnice și pensionari – versiunea iugoslavă a clasei de mijloc din orașe. Atunci, înainte de izbucnirea războiului, n-aș fi ghicit niciodată care dintre ei vor fi identificați de ziaristii occidentali și de istorici ca agresori. Cîțiva ar fi putut fi acuzați că fac abuz de alcool sau, poate, că au avut una sau două afaceri ilicite. Dar nici unul nu ar fi putut fi acuzat că este un om rău sau măcar un vecin rău.

Nesătind ce ne rezervă viitorul, împărteam mici plăceri (beam, de pildă, cafea turcească pe acoperișul clădirii, unde se întindeau rufe la uscat și unde, uneori, femeile și copiii se retrageau vara ca să admire priveliștea orașului aşezat pe valea unui rîu – o întă usoară pentru artillerie). Nu împărteam numai bucuriile, ci și nețazurile. Îmi aduc aminte că am suferit cînd am aflat că fetița unor vecini avea o tumoare la creier. A fost operată în Germania și s-a înșănătoșit. Ne-am bucurat și atunci.

Eram ceea ce s-ar putea numi buni vecini. Dar clădirea noastră nu era situată în vid. A intrat în război alături de întreaga Bosnie. Era o parte a întregului și nu putea fi lăsată la o parte de "suma părților" cum nici Bosnia nu putea fi situată în vid și nu se putea izola de Iugoslavia căreia îi aparținuse timp de 70 de ani.

Timpul a demonstrat că nu se putea să

te trezești în Sarajevo, la începutul lui aprilie 1992, și să anunți pur și simplu că Iugoslavia nu mai era acolo. Curând, sârbii mei au început să-mi bombardeze blocul cu mortierele (lărgindu-mi considerabil fereastra dormitorului) de pe dealurile care înconjura orașul. Dar nu atunci începuse totul.

În anul de dinaintea războiului, încă mai beam cafeaua cu vecinii și ne priveam copiii care se jucau în aceeași curte, dar cînd a început să se audă marșul de război, am auzit tobe diferite. În prima săptămână a lui septembrie 1991, locuitorii din blocul meu au apărut pe treptele Parlamentului din apropiere ca să scandeze la două demonstrații anti-război. Războiul se dezlațuise în Croația vecină între unitățile Armatei iugoslave, care se aliase cu populația locală sârbă, și forțele croate.

Vecinii care s-au dus la prima demonstrație purtau drapelul partidului musulman – verzi cu o semilună – și cereau două lucruri de la Armata poporului iugoslav: să depună armele în Croația, să lase această republică să meargă pe drumul ei, în afara Iugoslaviei, și să-i lase pe soldații bosniaci să se întoarcă acasă.

A doua demonstrație a fost o replică la prima: vecinii mei purtau steaguri iugoslave – albastre, alb și roșu cu o stea roșie la mijloc – și cereau Armatei să le apere frații sărbi din Croația și să prevină secesiunea. Au fost priviți în tăcere de la ferestre în timp ce plecau.

Lucram ca ziaristă la cotidianul *Oslobodjenje* din Sarajevo și am fost la ambele demonstrații, murind cîte puțin la fiecare.

Zilele acestea, la Washington, mi s-a părut amuzant că părerea cea mai la modă în Occident privind Bosnia de dinainte de război – o insulă a armoniei etnice și a fericirii politice într-o mare a răzvrătirii iugoslave – îmi amintește astăzi de mult de Bosnia din era comună.

Această imagine limitată, dar frumoasă, a Bosniei este chiar cea pe care a încercat astăzi de mult s-o proiecteze ultima conducere comună, rigidă și doctrinară. Elita partidului a avut multă grija să impună stereotipul unei Bosnii mai catolice decât Papa, o temelie a comunismului iugoslav, o frătie, unitate și puritate ideologică. Noi condamnăm ca delict ceea ce alte regiuni din Iugoslavia tolerau. Societatea bosniacă profesa pe față o desconsiderare a drepturilor politice, cum ar fi libera exprimare, sub pretextul oferirii priorității unor idealuri mai înalte, cum ar fi frăția și unitatea. Această dominație legală a puterii l-a condamnat pe Alia Izetbegović, președintele bosniac, la 9 ani de închisoare, în 1983, pentru că a scris o "Declarație islamică", nepublicată însă.

În realitate, Bosnia a sucombat din pricina același cancer naționalist care a distrus Iugoslavia. A afirmă că Bosnia ar fi scăpat de molipsire dacă aşa numitele state învecinate (adică Serbia și Croația) ar fi lăsat-o în pace, este că și cum ai spune că pacientul ar fi putut rămâne sănătos dacă nu s-ar fi îmbolnăvit.

Nu este tocmai corect nici să numim Croația și Serbia "state vecine" Bosniei sau cel puțin nu pînă la dispariția Federației Iugoslave. Iugoslavia nu era la periferia existenței Bosniei – din contră, ea era în centru. Multă dintre noi am fost întotdeauna mai înțîi iugoslavi și bosniaci după. Aș spune chiar că eram mai înțîi iugoslavi, și apoi sârbi, croați și musul-

mani, în timp ce identitatea noastră de bosniaci era abîa a treia, urmată de apartenența la o regiune. Educația noastră politică glorifică două lucruri: patria iugoslavă și drumul iugoslav către socialism. La mitingurile politice, conducătorii repetau pînă se învînetea că Bosnia "nu este nici sârbă, nici croată, nici musulmană, ci mai degrabă și sârbă și croată și musulmană". Era ca un ritual și fraza se repeta astăzi de des încă "Republica nici... nici" a ajuns să fie poreclă hilară a acesteia în cercurile politice mai luminate.

Sarcina Bosniei în Federația iugoslavă era de apărător, de păstrator al "Sfîntului Graal", al frăției și unității. Nu a fost un rol auto-asumat. Conducătorii Bosniei au adoptat atitudinea de "cîine rău" pur și simplu pentru a intra în grădile lui Tito (care saluta întotdeauna orice nouă justificare pentru controlul aspru al comuniștilor și pentru nevoie de unitate națională). Aceștia nu erau exclusiv motivati de dorința de a conduce Bosnia cu o mînă de fier. Misiunea Bosniei în Iugoslavia era să dovedească că Iugoslavia însăși era o idee bună, aplicabilă, că toate națiunile ar putea trăi sub un singur acoperis, în armonie și pace. Timp de cîteva decenii, Bosnia a dat impresia că îndeplinea chiar cu succes această misiune și că slujitorii comunismului erau chiar eficace în postura de "cîini de pază". Dacă nu ar fi existat Bosnia, Tito ar fi trebuit să inventeze una.

Presupunerea nerostită era că Bosnia constituia garanția suraviețuirii Iugoslaviei pentru că Bosnia era "soluția finală" a conflictului sârbo-croat. Această presupunere nu a fost rostită niciodată pentru că postula ideea existenței Bosniei numai atâtă timp cât ea ar fi fost eficace ca barieră în fața separatismului sârb sau croat. Bosnia fusese de multă vreme mărul discordie între sârbi și croați. Comuniștii au inițiat că nici Serbia și nici Croația nu vor luce calea secesiunii dacă nu există speranță împărțirii Bosniei. Ei au mizat pe faptul că ambele națiuni vor prefera să rămână părți ale Iugoslaviei decât să riste și să-lase compatrioții sărbi și croați din Bosnia în urmă (împreună cu bunurile lor).

Dar comuniștii au fost jucători prosti. Cînd Iugoslavia a început să se auto-distragă, sârbii și croații din Bosnia au privit înțîi fascinați, apoi îngroziti, și au prezentat și ei rapid o veche durere balcanică – "sindrul minorității etnice". Dar nu se puteau aștepta la multă simpatie din partea musulmanilor bosniaci, care aveau propriile lor probleme față de teama sârbilor și croaților de a fi separați de patriile mamă. În timp ce sârbii și croați priveau cu jînd spre Serbia și Croația, musulmani, suferind de problema unei "națiuni fără stat", s-au interiorizat și au devenit din ce în ce mai hotărîti să nu lase Bosnia să se ducă în direcția spre care se îndrepăta Iugoslavia – spre uitare.

Dar în primul rînd ei au trebuit să reinventeze istoria. Pentru aceasta, s-au întors cu 900 de ani în urmă, exprimîndu-și pretențiile asupra primului regat medieval. Din acel punct întunecat, Iugoslavia era doar un grăunte în praful istoriei. Si așa a și fost cam vreme de 7 decenii. Conducătorul musulman Alia Izetbegović a mărturisit că nici nu poate discerne vreo relevanță pe care Iugoslavia să o aibă pentru Bosnia însăși. Aceasta din urmă, în fond, a existat cu mult timp înaintea Iugoslaviei, și în nici un caz nu era obligată să urmeze Iugoslavia în grămadă de gunoi a Istrii. Musulmanii, autoproclamați moștenitori ai tradiției venerabile a Bosniei în ceea ce privește toleranță și coexistență, nu ar permite acest lucru.

El a reluat ceva din mireasma retorică comunista, minus ideologia. Si, de această dată, din nou o forță politică puternică a declarat că Bosnia este o grădină a Raiului, multi-etică și multi-culturală. Dar noii patroni politici ai Bosniei, musulmani post-comuniști, au mers chiar mai departe decât predecesorii lor: au afirmat că Bosnia a fost înțul unei fericiri religioase și etnice neîntrerupte nu mai puțin de 900 de ani. Oribilul fratei săi sârbi, musulmanilor și croaților în cel de-al doilea război mondial era rezentat

ca o aberație fără importanță, un alt grăunte în praful istoriei.

Ideea a fost dezbatută fierbinte și contestată în multe discuții la o cafea în Sarajevo, inclusiv la mine, în Albanska 15. Mulți dintre prietenii și vecinii mei, nu toți fiind musulmani, erau doar prea fericiți să-și deschidă mintile în fața acestei noi școli de gîndire: să iasă din scurtă și singeroasa istorie a Bosniei, acea istorie pe care o cunoșteau părinții noștri, ca să intre într-o armonie, toleranță și pace veșnice. Dacă acesta era modul de a ieși din mocîrla Iugoslaviei și dacă era o alternativă la singeroșul război civil, atunci pare absolut rezonabil să schimbi "pămîntul urii" al lui Andric pentru un ținut al convietuirii pașnice. Dar știau cu toții că această imagine frumoasă, în culori vii, servea unui anume scop politic, așa cum o făcuseră și celealte imagini frumoase din anii comunismului. Si nu toți doreau să cumpără imaginea asta.

Astăzi, în Washington, cumpăr ziare și cărți de istorie care vînd exact aceeași imagine a Bosniei. Consumatorii nu sănătă avertizați că tuturor acestor bunuri le lipsește adevărul istoric. Îmi spun în termeni nesiguri că am o falsă conștiință și că nimic din ce îmi amintesc nu a fost în realitatea așa. Am avut impresia, cînd trăiam în Bosnia, că genocidul din al doilea război era încă foarte viu în memoria sârbilor și că el le alimenta temerile de a fi separați de majoritatea națiunii sârbe. Cred sincer că amintirea rîului Drina, cu apele înrosite de singele musulmanilor după masacrul de la Chetnik din 1942 alimenta temerile musulmanilor de a fi abandonati de croați și lăsați singuri în Iugoslavia cu sârbii. O carte foarte lăudată a lui Noel Malcolm – *Bosnia – Scurtă istorie* – insistă că tot ce se înțimplă în Bosnia este pur și simplu "un episod violent", "o excepție", și că există generații care au crescut fără a avea amintiri proprii ale luptelor. Mai mult, Malcolm pretinde că "aceste animozități nu erau permanente induse în psihicul oamenilor". În fond, afirmă el, "cea mai mare parte a perioadei de după 1878, diferențele comunității religioase și etnice din Bosnia au convietuit pașnic".

Mi se mai spune că dacă vecinii și rudele mele se luptă acum unii împotriva celorlalți pe pămîntul pe care s-au născut, astăzi nu înseamnă că ei duc un război civil; înseamnă că eu sună șovină. Astfel îi caracterizează J. Donia și John V.A. Fine Jr. pe cei care ar descrie conflictul actual ca pe unul etnic. "A numi războiul din Bosnia «etnic» degradează cauza bosniacă", scriu acești doi autori care cred cu putere în ceea ce numesc "cauza bosniacă" și nu doresc să o vadă "degradată". A vorbi despre sârbi împotriva musulmanilor este "o distorsiune oribilă și gresită", scrie Fine, este un atac și un asediu împotriva bosniaciilor.

Mintea mi-e plină de astfel de "distorsiuni"; îmi reamintesc de blocul meu din Albanska 15 și îmi amintesc de o familie sârbă care mărsăluia mîndră sub steagul iugoslav, în septembrie 1991, pentru a demonstra în favoarea integrității Iugoslaviei, la cîteva zile după ce musulmanii demonstraseră împotriva Armatei Iugoslaviei. De atunci, ei și mulți alții dintre vecinii mei au fost împrăștiati în lume. Fetita care s-a înșănătoșit de tumultarea de la creier este în Hamburg, Germania, împreună cu tatăl sărbi și mama croată. Ea și fratele ei le scriu azi prietenilor lor, cei doi copii care au mers alături de părinți sub steagul roșu cu stea. Copiii sârbi stau acum ca refugiați în Serbia împreună cu mama lor, despărțiti de tatăl lor, care a rămas în Sarajevo. Un alt prieten al lor din copilarie, fiul meu jumătate sârb și jumătate musulman, trăiește la Washington, neconștientizînd pe "agresorul" și pe "apărătorul eroic" din el.

Traducere de Adriana Constantinescu

LJILIANA SMAJLOVIC is a Diplomatic Correspondent of the news paper *Vremea* of Belgrad. Currently, she has a scholarship at the Woodrow Wilson International Center.

Ce ar mai putea să însemne conținutul celor învățate la școală dacă cetățenii fostei Iugoslavii se tem suficient de tare unul de altul ca să nu mai fie nevoie și de altceva pentru a-și justifica apartheid-ul etnic și emigrarea ca o consecință a unui vizitor lipsit de speranță? Valul de emigrare al cetățenilor sârbi are o particularitate: peste 300 de mii de emigranți fac parte dintre cetățenii sârbi tineri și educați. Răspunsul stă în faptul că educația, înainte și după 1989, își are și ea rolul ei în izbucnirea violențelor în această zonă și în conflictul potential din Europa de Sud-Est, în special în fostă Republică Iugoslavă a Macedoniei. Dacă acest stat nu poate supraviețui și dacă violența rezultată va cuprinde și statele vecine, atunci tentația periculoasă a Vestului de a izola "butoiul cu pulbere balcanic" de restul Europei ar fi irezistibilă.

Acum, mai mult ca înainte de primul război mondial, soarta Europei de Sud-Est trebuie mai degrabă de politica statelor din această zonă decât de politica Marilor Puteri. Conducerile politice ale statelor din această zonă continuă să poarte povara a ceea ce George Mavrogordatos a descris în studiu său "Stillborn Republic: Social Coalitions and Party Strategies in Greece, 1922-1936" ca cei 3C: charismă, clivaj, clientelism. După cel de-al doilea război mondial, politica maselor, încurajată de avantajele alfabetizării și informațiilor din reviste și televiziune, a devenit sensibil mai importantă. Eu, alături de mulți alții, am scos în evidență rolul pernicios al mass-mediei din Belgrad și Zagreb în faza de început a conflictului. În ultimul an, ambele parti aflate în conflict și-au îmbunătățit retorica discursului, în special în ceea ce privește problemele sârbo-croate. Epitetele de Ustaș și Cetnic au dispărut în bună măsură. Însă doar mass-media croată a abandonat caracterizarea a tot ceea ce este legat de guvernarea bosniacă drept "fundamentalism islamic", în urma întregerii de anul acesta de la Washington asupra unei confederări cu Bosnia-Herțegovina. Totuși, acest progres, împreună cu supraviețuirea publicațiilor independente *Vremea* în Belgrad și *Federal Tribune* în Croația, este încurajator.

Nu pot însă accepta o astfel de încurajare în ceea ce privește istoria și modul ei de predare. Am ajuns la această concluzie după o examinare a "paraistoriei" care este oferită atât studenților, cât și publicului larg, precum și a textelor după care se predă istoria în învățămîntul primar și secundar. Îmi intemeiez această concluzie pe două conferințe la care am participat și pe datele evidente oferite de Wolfgang Höpken de la Universitatea din Leipzig și de la Centrul de Acțiune Anti-Război din Belgrad.

Conferința de la Zagreb (care va apărea în viitor într-un Occasional Paper) începe cu o notă încurajatoare. O serie de vorbitori s-au întrebat în sesiunea de deschidere asupra valabilității oricărei linii unice care ar diviza cele două părți ale Europei. Drago Roksandici de la Universitatea din Zagreb a subliniat că istoria Croației aparține în egală măsură istoriei sud-estului European, European mediteranean și Europei Centrale. Peter Vodopivec de la Universitatea din Ljubljana a precizat că istoricul sloveni abandonează în prezent folosirea termenului de "Europa Centrală" ca fiind prea apropiat de termenul "Mitteleuropa" al lui Friedrich Naumann din primul război mondial și prea departe de varietatea istoriei habsburgice. Luda Klusakova de la Universitatea Carol din Praga a avertizat de asemenea astupării căutării de granițe în Sud și Est pentru Europa Centrală ca o strategie explicativă. Absența unor cărți universitare și a resurselor necesare achizițio-

nării lor rapide, a apărut ca o problemă reală în toate țările din Estul Europei și din fostă Uniune Sovietică.

Această absență de cărți universitare duce la folosirea unor lucrări variate – "paraistorie" –, definite altundeva de Andrej Mitrovici de la Universitatea din Belgrad drept cărți bazate pe motive politice, amatorisme și surse chestionabile. Vodopivec a observat că o astfel de muncă se constituie ca o tentație aparte în "spațiul intelectual redus" al fostei Iugoslavii. Ivo Banac de la Yale University consideră că există trei noiuni care au "reieșit" din "paraistoria" Croației post-comuniste: prezentația campionilor naționalismului secolului al XIX-lea (Ljudevit Gaj și Josip Strossmayer, și succesorii lor, Frano Supilo și Ante Trumbići), ca trădători ai ideii naționale croate; divizia selectivă a istoriei mișcării comuniste iugoslave în bolșevici "răi" și naționaliști "buni"; și apologiile pentru regimul fascist croat al celui de-al doilea război mondial, care uneori include prezentația lui Ante Pavelić drept "un fel de liberal englez". Ultimul semnifică o pierdere a conștiinței democratice pe care politica demnitărilor croați o apără de multe ori.

Întorcându-ne la manualele de școală primară, trebuie mai întâi de toate să luăm seama la tradiția comunistică. Au fost, cu siguranță, trei puncte clare de identitate supra-etică: războiul partizan pentru *bratsvo i jedinstvo* – (frăție și unitate), ideologia socialismului auto-conducerei și figura charismatică a lui Iosip Broz Tito ca persoană deasupra acestei identități etnice. Conflictele etnice trecute au fost sumar expediate ca "fenomene burgheze". În lucrarea sa pentru conferința de la Albuquerque, Höpken a arătat că manualele de istorie iugoslavă nu au fost doar dogmatice, ci și plăcute, o proză greu de citit, tipărită pe hîrtie cenușie și de proastă calitate. Aceste manuale nu aveau din start obiectivul de a stimula studenții (cittitorii) de a gîndi dincolo de ceea ce se scria în ele. Ele promovau ceea ce se numea "iugoslavism numeric..." ceva din istoria Iugoslaviei, ceva din istoria croată și ceva mai mult din istoria noastră. De la această tendință generală în cadrul sistemelor republicane de educație au existat totuși două excepții semnificative. Manualele macedoniene au acordat 37% din conținutul lor istoriei Macedoniei, în timp ce în Croația se acordă doar 12% proprietăii istoriei. Acest procent este mult sub media procentului acordat tratării proprii istoriei în manualele de istorie ale republicilor fostei Iugoslavii. Höpken observă, în urma analizei manualelor de istorie din învățămîntul primar apărute după 1990 în Croația, Serbia, Macedonia și Slovenia, trei schimbări majore. Prima este "renaționalizarea" care supralicitează istoria etnică. De exemplu, în volumul Centrului de la Belgrad despre Serbia, croații sunt assimilați de sârbi în cadrul monarhiei habsburgice, Macedonia e numită "Vechea Serbie" și autori ne-sârbi sunt excluși din texte literare. În Croația, Höpken a observat că teroarea ustașă împotriva sârbilor în timpul celui de-al doilea război mondial este explicață ca "o consecință a proprietăii lor politici hegemonice și a cruzimii cetnicilor în Croația. A doua schimbare majoră – "de-iugoslavizarea" – înțește spre minimalizarea valabilității celor două state care poartă același nume și a validității ideii iugoslave, care a dus la crearea acestora. Partea manualelor sârbe și croate în care se vorbește de Iugoslavia a scăzut de la o treime la o șesime din text. În Slovenia, diferența este chiar mai mare – 1/16, dar acest spațiu rămas liber a fost completat printr-o tratare generală echilibrată a istoriei europene. În Serbia, Iugoslavia comună e privită acum în cel mai

Istoria balcanică și viitorul Sud-Estului Europei

JOHN R. LAMPE

istorie balcanică sănătoasă să acopere și istoria tradiției bizantine și otomane, dar cea mai mare parte a materialului didactic reprezentată de studiul relațiilor internaționale în epoca modernă. Cu alte cuvinte, istoria acestei perioade tratează rolul decisiv al Marilor Puteri în Balcani. Acum cel puțin nu mai apare accentul pus în perioada dintre cele două războaie mondiale pe pierderea teritorială a Macedoniei și virtuala ei populație de origine bulgară. Manualele din Macedonia (FYROM) și, așa cum se știe, și cele din Grecia, tratează totuși problema macedoneană într-un mod partinic și din perspectivă politică. Atenția Occidentului s-a concentrat în cea mai mare măsură asupra faptului că Grecia neagă (cu sprijinul istoricilor ei de frunte) existența unei identități etnice macedonene sau a vreunui drept la autodeterminare. Această negare a fost larg criticată de specialiștii și oamenii politici din Occident. În același timp, există opinii exagerate asupra originii străvechi a unei conștiințe macedonene a identității, pe care manualele și unii specialiști din Skopje continuă să susțină, perpetuând o tradiție nefericită a perioadei comuniste. Steama Greciei antice care a fost afișată pe drapelul Republicii Macedonia este numai un exemplu prin care se încearcă argumentarea continuării istorice macedonene, faptul acesta nerezistând unei analize istorice serioase.

În cazul Serbiei, există de asemenea similitudini deranjante cu manualele din timpul comunismului. Se accentuează aici foarte mult pe grup sau comunitate, în detrimentul individului. Această comunitate e definită prin lupta să împotriva cuceririi străine, libertatea comunității fiind exprimată în termeni alungării străinilor și ai unicitatii suferințelor și injustișiei pe care aceasta le-a îndurat în istorie. Acest mod de a trata istoria întemeiază succesul propagandei împotriva unei injustișii noi, care a apărut prin sancțiunile Vestului. Virtuile războinice sunt glorificate atât în distrugerea brutală a inamicilor, începând cu bizantinii și turcii, și pînă la germani, și în celebrarea morții și înfrângerii ca fapte exemplare reîntemeietoare. Mai mult, evenimente curente din contextul european mai larg sunt prezentate ca o luptă între socialismul cel bun și capitalismul cel rău, fenomene similare eriei titoiste. E adevărat, burghezia a devenit clasa de mijloc, dar ea rămîne o forță reacționară care exploatează muncitorii și oferă premisele fascismului, așa cum s-a întîmplat înainte de primul război mondial.

Croația, mai mult chiar decât Serbia, a fost o societate aflată în război începând din 1991. Aceste condiții de război permanent nu au fost niciodată propice pentru a scrie ori a preda o istorie neafectată de retorica naționalistă și xenofobă. Situația nu este mai promițătoare nici în alte părți ale sud-estului european. Ivan Iliev de la Universitatea din Sofia a precizat la Zagreb, în cadrul unui schimb de opinii, că manualele gimnaziale din Bulgaria abia dacă ating evenimentele ale istoriei vecinilor din Balcani. Acestea conțin cîte o lecție pentru Grecia, România și Serbia, între cele 52 de lecții care tratează istoria secolului al XIX-lea, iar pentru perioada comună de după cel de-al doilea război mondial istoria lor este chiar mai sumar tratată. Studentii care se specializează în

Traducere de Ștefan Stănciugelu

JOHN R. LAMPE is a Director of East European Studies. He based his remarks on two recent conferences: *Partisans to Patriots: States and Society Relations in Yugoslavia, 1945-1992*, at the University of New Mexico in Albuquerque in May 1994, and *Teaching the Comparative History of Central and Southeastern Europe*, held in Zagreb, Croatia, in June 1994.

“Interesele noastre sănt mai curînd către Apus”

**Neagu Djuvara
în dialog cu Liana Ionescu**

In România nu există riscul unei “balcanizări” adevărate

Liana Ionescu: Am să încep prin a vă pune o întrebare care șiua că nu vă face plăcere: este România o țară balcanică sau nu?

Neagu Djuvara: Este o întrebare la care românii sănt extrem de sensibili, și asta din pricina că cuvîntul “balcanic” a luat în lumea occidentală, deja de la războaiele balcanice, deci de aproape o sută de ani, un înțeles peiorativ și chiar niște ridicol. Și în Africa am auzit expresia: “Aducă ce, au venit europenii aici ca să ne balcanizeze?”. Auzi, africanii, care sănt împărțiti în mii de fracțiuni! Bineîntele că și europenii i-au tăiat în bucătele, netinind seamă de etnii nicăieri. Cum se spune pe frantuzesc, în 1885, la Congresul de la Berlin, cînd s-a dat Congo-ul Regelui Belgiei, și fiecare țară – Franța, Anglia, Germania – și-a luat cîte o bucătică, s-a făcut “partage du gâteau africaine”. Prin urmare, s-a tăiat ca într-o prăjitură. Asta înseamnă că au “balcanizat” Africa. În realitate, ea era și mai balcanică înainte, adică mai împărțită în fracțiuni.

Expresia asta a venit de la faptul că, la sfîrșitul veacului trecut și la începutul veacului acesta, cele mai complicate probleme li s-a părtit occidentalilor că sănt cum împărțim acești Balcani, pe măsură ce se retrag otomanii din Peninsula Balcanică. Și atunci, s-a legat de acest termen un mic înțeles de dezordine, haos. Noi, români, fiind de limbă latină, fiind frântuți în clasele superioare, am vrut să ne dezbarăm de acest lucru, spunând că noi nu sănt balcanici. De altfel, din punct de vedere geografic, nu facem parte din Balcani.

E greu de răspuns la întrebarea dvs. Fiindcă există o Peninsula Balcanică strict geografică, dacă tragi o linie din Istria, deci de la Marea Neagră, ar trece cam prin dreptul Carpaților de Sud. Ar lăsa Moldova și Transilvania la nord de Peninsula Balcanică, dar Muntenia ar face parte din ea. Astfel, un autor străin care scrie despre sud-estul Europei îl include pe români în istoria Balcanilor. De ce? Fiindcă Muntenia și Moldova, și, la un moment dat, și Transilvania, au făcut parte din Imperiul Otoman. În fond, cînd aude occidentalul de Peninsula Balcanică înțelege țările care au fost supuse Imperiului Otoman. Și asta nu putem să negăm: că am fost supuși 400 de ani împărăției otomane. În inod mai autonom, mai independent, am avut biserică noastră, am avut boieria noastră. Am avut un alt statut ca protectorat, față de Grecia, Bulgaria, Serbia și Albania, care erau pașalăciuri.

Dar, revenind la întrebarea dvs., cred că nu trebuie să fie rușine să spunem că, în parte, sănt balcanici. Din păcate, cei mai balcanici sănt cei din Muntenia. Moldova, Transilvania și Banatul au fost mai ferite de o influență pe care o putem numi balcanică, și care, în epoca fanariată, însemna spături, dezordine, minciună, și care au rămas ca o pecete. Tragedia este că Bucureștiul, capitala țării, se află în centrul părții României care a fost mai balcanizată. Și astăzi, prin dezordine și murdărie, este cea mai balcanică din cap-

itatele din Balcani.

Văd că ați adoptat deja conotația negativă a termenului de “balcanic”.

O adopt pentru că este generalizată în Occident.

Intr-adevăr, chiar și în Congresul SUA, cînd o discuție e mai aprinsă, se spune imediat: “Să nu ne balcanizăm!”.

Da, e tragic, dar, pe de altă parte, nu negindu-l în cuvînt schimbăram ceva. Să-l negăm în fapte. De altfel, e foarte nedreaptă această etichetă, de pildă, de împărțire și de naționalism exacerbat. E nedreaptă și fiindcă momentul pe care noi l-am trăit la sfîrșitul veacului trecut și la începutul veacului acesta, de eliberare de sub o tutelă străină și de formare a unui stat național, țările occidentale l-au trăit cu trei-patră sute de ani înainte. Dacă ieși istoria Franței sau a Italiei sau a Germaniei din veacul al XV-lea, al XVI-lea, al XVII-lea, găsești acolo dezordini și niște răutăți mai ceva decît ce trăim noi. E acest decalaj istoric care e foarte grav. Adică, noi nu ne trăim constituirea în state naționale decît de vreo sută de ani încoace, cu inerentele dezordini și exagerări. Și asta nu place occidentalilor, care nu-și dau seama că ei au trecut prin faza asta.

Dincolo de dezordine și haos, balcanismul înseamnă mai ales o stare cu un puternic potențial exploziv. Vă propun să vă referiți în continuare la specificul actualiei crize balcanice. Ne poate ca afecta fundamental?

Vedeți, aici ridicăți o problemă care, în fond, pe noi ne situează niște în afară. Adică, dacă occidentalii se tem că în România o să se întâmple ceva ca în fosta Iugoslavie, sau ca în Albania și Kosovo, sau ca în problema Macedoniei, este o eroare. Cred că săntem cu totul în afară și că pînă și criza cu ungurii este artificială întreținută. Nu există nici un risc ca la noi să se întâmple ceva similar cu ceea ce se întâmplă cu adevarat în Balcani. Și, de altfel, această liniște a țării noastre servește momentan regimului dlui Iliescu. Fiindcă occidentalii își închipuie că datorită lui este liniște și pace în România. În realitate, este liniște și nu avem probleme atât de grave. Problema cu ungurii se poate foarte bine rezolva la masa de negocieri, și sănt foarte siguri că se va rezolva. Deci, un risc de balcanizare adevarat, în sensul de extindere a conflictelor la noi, eu nu îl văd.

Termenul de etnie este foarte prost folosit în Europa

Ce tipuri de conflicte precumpănesc acum: etnice, religioase, datorate comunismului?

Etnico-religioase. Vreau să leg cuvînte împreună, fiindcă, în definitiv, aşa-zisele etnii sănt mai mult construite pe bază religioasă. Mai întîi, aş vrea să precizez cuvîntul de *etnie*. Pentru antropologi, o etnie implică o viață în comun de mai multe sute de ani, milenară, aceeași moravuri, aceeași religie, endogamie. Astăzi, etnii nu se mai găsesc decît în cîteva insule din Pacific, în cîteva colțuri foarte reduse din Africa. Eu găsesc că *termenul*

de etnie este foarte prost folosit în Europa. Nu avem nicăieri ceva care să corespundă definiției etniei. Nici măcar mica Albania nu putem să-o numim o etnică, fiindcă are o limbă cu două dialecte foarte diferite și trei religii. Deci, nu-mi place cînd se vorbește de o etnică croată sau de o etnică bosniacă. Ce-i aia o etnică bosniacă? E o aberrație. În Bosnia sănt două triburi slave – sârbii și croații – care vorbesc aproape aceeași limbă (unificarea limbii s-a făcut în veacul trecut) și care, din nefericire, au fost împărțiti în trei religii: partea Imperiului Roman care a depins de Constantinopol a devenit ortodoxă, partea de nord-vest, care depindea de Roma, a devenit catolică și, la mijloc, și printre catolici, dar și printre ortodocși, o parte au trecut la islam, începînd de foarte devreme, de cînd au pătruns turci în Balcani, de pe la 1350, 1400. Așa că islamismul astăzi este foarte vechi; a pătruns cu încetul, dar foarte adînc. Este astăzi o teorie care știu că e controversată, dar în parte conține un simbure de adevăr: dacă islamismul a putut să răzească așa de bine în Bosnia, e pentru că a găsit un teren care pe vremuri adăpostise bogomilismul, și deci cei care aveau bunici sau străbunici bogomili au reacționat favorabil celor care propovăduiau islamismul, prin antagonism cu Biserica de la Roma sau cu Biserica de la Constantinopol. Deci, să nu se credă că este un fenomen relativ superficial și recent; e un fenomen foarte adînc, și ură pe care și-o poartă unii altora este străveche. De aceea, ideea sârbilor ortodocși că pot să-i anihilize pe cei care sănt produsul influenței islamică este cu totul aberantă.

Credeti, aşadar, că memoria domniei străine reprezintă o problemă esențială în accentuarea stării de tensiune și a conflictelor...

O problemă vie și la musulmanii bosniaci, și la albanezii care sănt, aproape două treimi dintre ei, trecuți la islam; și în Bulgaria există o minoritate zisă turcească, dar nu se poate să prea bine că sunt turci emigrati, mai curînd sănt autohtoni trecuți la islam, deci turci. Noi am scăpat de această problemă; la noi nu s-a islamizat aproape nimeni. Asta e una din marile noastre forțe. Și merită, trebuie să recunoșc. Nu s-au lăsat ispititi de islam.

Cazul iugoslov

Care ar fi nota caracteristică a crizei iugoslave?

Cazul iugoslov este, totuși, destul de diferit, mai ales dacă cuprinDEM în cazul iugoslov și Macedonia, care oarecum nedrept a fost legată de Iugoslavia. În timpul războaielor balcanice și după primul război mondial, din cauza atitudinii eroice a Serbiei, puterile occidentale i-au dăruit, în fond, această Macedonia care, nici istoricește, nici din punct de vedere lingvistic nu este sîrbească. Macedonia nu știm prea bine ce este, dar majoritatea aceea de limbă slavă, care, totuși, statistic vorbind, există în Macedonia, și mai apropiată de Bulgaria decît de Serbia. Orice lingvist cinstit o să vă spună că macedoneana de astăzi este un dialect bulgăresc. Sau o bulgară apuseană. Deci, în fond, dacă Bulgaria ar fi fost lăsată în veacul trecut sau în 1913 să se extindă către Apus, s-ar fi suprimat poate o problemă: problema macedoneană. Afară de problema între partea slavă și partea grecească. Grecii sănt foarte intransigenti și am putea să luăm lecții de la ei privitor la Basarabia. Ei au pretenții asupra unei Macedonii de unde sănt alungați de 1500 de ani, și noi tăiem față de o Basarabie care ni s-a furat acum cîteva zeci de ani. Avem o lectie de naționalism de luat. Dar grecii nu au dreptate în problema macedoneană, după părere mea. Ei, cînd au luat partea de Macedonia care le aparține acum, aproape că nici acolo nu mai erau greci. De pildă, în orașul Thesaloniki aproape că nu mai erau greci deloc. Majoritatea, în 1913, erau evrei sefarzi. Ceilalți erau turci, bulgari, armeni. Grecii erau minoritari.

Revenind la cazul iugoslov...

In Iugoslavia, problema este foarte specifică, prin faptul că s-a creat, în 1918, prin voînță lor, nu zic nu, dar o voînță de intelectuali care au greșit-o, un stat în care s-au întrunit trei națiuni: sârbii, slovenii, care vorbesc altă limbă și care sănt catolici; croații, care aveau, majoritatea, aceeași limbă cu sârbii, dar care sănt catolici, și care n-au format niciodată un stat unitar cu sârbii. Aceștia au acceptat să formeze un stat federativ cu sârbii. Și, de altfel, tinereții minte că, în 1918 și în Tratatul de la Versailles, nouă stat se numea Regatul sârbilor, croaților și slovenilor. Și n-a luat numele de Iugoslavia decît în 1929, după ce regele Alexandru impusese o dictatură a sârbilor asupra întregii țări. Deci, au greșit-o de la început: în loc să facă un stat federativ în care fiecare să aibă cuvîntul lui de spus, s-a creat un stat unde sârbul ortodox comandă. De acolo, toată drama. Or, astăzi nu are un echivalent nici în Grecia, nici în Bulgaria, nici în România. Este un caz foarte specific.

Comunism – naționalism: o căsătorie spurcată

Ce implicații credeți că are desfășurarea regimurilor comuniste în această zonă?

Se întâmplă un fenomen foarte bizar, asemănător cu ce se întâmplă și în România. Foșii comuniști, pentru a se menține la putere, printre-un fel destul de dibaci de demagogie, adoptă tezele naționaliste cele mai extreme, și avem de-a face cu un național-comunism, adică cu o împerechere a fostelor tendințe comuniste cu anumite tendințe naționaliste. Este clar că, de pildă, ceea ce tine guvernul lui Miloșevici în Serbia este dibăcia cu care i-a convins pe sârbi că ei, comuniștii, sănt adevărații apărători ai sârbismului. Deci, s-a întâmplat un fel de căsătorie spurcată între comunism și naționalism, care este foarte prezentă în anumite țări, de fapt numai în țările ortodoxe. La croați nu asistăm la așa ceva. Franjo Tuđman este un naționalist croat fără pata ustașilor din trecut, adică a extremismului zis de dreapta.

Considerați că tradiționala politică panslavistă a Rusiei în Balcani mai este actuală? Se mai vorbește încă de o axă Moscova-Belgrad, care ar trece și prin București.

Mi s-ar părea extrem de bizar ca Rusia, care se confruntă cu dificultăți interne uriașe, să poată să mai nutrească vise de-aștea imperialiste către Balcani. Desigur, nu putem trata Rusia ca pe o entitate foarte omogenă. În momentul de față, sănt fel de fel de curente și la Moscova. Sânt unii care vor liberalizare și occidentalizare și regim parlamentar, alții, dimpotrivă, care trag către trecut, alții care sănt ultranationaliști. E foarte greu să spunem că există o politică rusească. Dar faptul că rușii s-au implicat în procesul de pacificare al fostei Iugoslavii, punând un picior la Belgrad, lăudând apărarea sârbilor, care, în mod evident, indiferent de trecut, acum sănt agresorii (au agresat Croația, au favorizat nașterea acelei enclave a Krainei, care taie Croația în două și care este absolut neviaabilă, au ocupat 70% din Bosニア, cu toate că ultimele cifre, de pe vremea lui Tito, dădeau doar 30-33% sârbi ortodocși), noi, de asemenea avem aerul că le tinem parte sârbilor, toate acestea au făcut să se vorbească de o posibilă axă Moscova-București-Belgrad, care ar da impresia că reînvie un anumit imperialism rusesc în această regiune. Dar cred că nu au mijloace politice și militare de a susține o astfel de politică. Personal, mie nu mi-e teamă de așa ceva.

Care ar fi soluția crizei bosniace?

Planul pe care l-au făcut occidentalii, de a da sârbilor ortodocși 49% din teritoriul, deci mai mult decît sănt ei efectiv, nu-i multumește. Eu cred că dacă americanii să ar fi amestecat în problema asta, în locul Europei Occidentale care vorbește pe mai multe vocile, se termină povestea în trei-

patru ani. Sunt singurii care au și voință, și posibilități de a trăsi un conflict.

Aromâni – ignoranți de factorii politici

Sinteti un foarte bun cunoscător al etnogenezei popoarelor din Balcani, ati elaborat numeroase studii pe această problemă. Ce se poate spune astăzi despre aromâni? Să cum trebuie ei priviți de la București?

Vorbim de un ceas despre Balcani fără să atingem problema aromânilor, fiindcă, din păcate, sunt complet ignoranți de factorii politici, atât locali, care vor să tagăduiască că există o problemă aromânească, cit și occidentali, care nici nu știu că ei mai există astăzi. De fapt, problema este foarte dificilă, fiindcă ei însăși astăzi nu mai sunt unitari în conștiința lor și în dorința lor de a fi o etnie aparte. Cei mai mulți, care se aflau în Serbia, de pildă, au fost complet serbiizați în secolul trecut. În Bulgaria au mai rămas ceva aromâni în sud și ceva români în nord. Fiindcă problema minorității vlăhe și diferită la nord și la sud. Vlahii din Bulgaria de nord sunt de limbă daco-română, pe cînd cei din sud sunt de limbă aromână, adică de celălalt dialect. Iar majoritatea celor care mai vorbesc astăzi aromânește se află în nordul Greciei, în sudul Albaniei și în Macedonia slavă. Si în Macedonia grecească sunt aromâni, dar grecii neagă faptul că ar exista. Au voie să aibă niște asociații și se cheamă eleno-vlahi. Vorbesc grecește între ei acum. Si, dacă continuă sistemul actual, să nu existe nu numai școli, dar nici măcar clase de aromână în școlile grecesti, limba aromânească peste o generație a dispărut. Această limbă care a dăinuit 2000 de ani. Este o tragedie în care guvernul român nu s-a implicat absolut deloc, dintr-un fel de teamă de a nu strica relațiile cu guvernul grec sau cu guvernul albanez sau cu actualul guvern macedonean. Găsesc că este totuși o atitudine de lasitate inadmisibilă. Ar trebui să procedăm mai diplomatic decât în trecut, să nu-i considerăm ca pe o minoritate românească acolo, ceea ce ar fi din punct de vedere politic o greșală. Dar avem dreptul să îi apărăm pe aromâni cel puțin cum îi apără italienii sau francezii sau alii neolatini. În cel mai rău caz, sunt niște frați vitregi ai noștri, dar sunt frați. Si să uită cu desăvîrșire, cum se întâmplă în momentul de față, de această problemă, mi se pare o crimă.

Nu vă de ce am accelerat "unitatea Balcanilor"

Cum vedeti evoluția României în context balcanic?

E foarte greu de spus, fiindcă o parte din Balcani, Grecia și, poate măine, Turcia, este deja admisă în Uniunea Europeană. Prin urmare, în mod fatal, vom fi atrași și noi, adică Iugoslavia, România, Bulgaria, Ungaria, către Europa Occidentală. Deci, eu nu văd ce interes avem să apăsăm pe acceleratorul, ca să zic așa, "unitatea Balcanilor" sau să refacem un fel de alianță regională cu cei de la sudul României, cînd, în fond, interesele noastre sunt mai curînd către Apus. De aceea, de altfel, sunt și un partizan hotărît, cu tot riscul pe care această declarație îl face, al unei înțelegeri bune cu ungurii, fiindcă ei sunt canalul prin care sănsem mai apropiat de Occident decât sîrbii sau bulgari sau chiar grecii. Care ne trag în jos, din nou, către un trecut destul de trist al nostru. Dacă vrem să fim "trași" spre Occident, eu nu văd interesul nostru în a ne implica prea mult într-o politică balcanică. Acesta este un punct de vedere foarte personal. Poate că dacă mă găsă într-un guvern și să pun probleme practice, economia sau interesul de moment mă face să spun, uite, hai să facem un pact cu sîrbii sau cu bulgarii. Dar, în linii generale, am o anumită retință de a ne găsi prea implicații în Balcani.

Samuel P. Huntington este directorul Institutului de Studii Strategice John M. Olin de la Universitatea Harvard. Fost director al famosului Institute for International Affairs de la Harvard și consilier al mai multor președinti. Huntington este autorul și editorul unui mare număr de lucrări de referință. Lucearea sa crucială rămîne Political Order in Changing Societies (1956). Studiul său privind ultimul val de democratizare The Third Wave (1992) se referă și la România, pentru care prognoza sa este deosebit de pessimistă. Una dintre cările sale a fost tradusă în românește de către Editura Humanitas în 1994, sub titlul Viata politică americană. Interviuul de față a fost realizat în noiembrie 1994 la Universitatea Harvard.

Alina Mungiu: În studiul dumneavoastră The Third Wave spuneți, la un moment dat, că perspectivele cele mai proaste de democratizare revin Sudanului și României. Cum ati ajuns la această concluzie, șocantă pentru un român?

Samuel P. Huntington: În cartea pe care o cități, eu luam în considerare un număr de criterii, aceleași pentru toate statele. Si România ajungea astfel în poziția menționată.

De atunci (de la apariția cărții – n.n.) însă au trecut mai bine de doi ani. S-a modificat părerea dumneavoastră sau nu?

Ce pot spune este că perspectivele democratizării în România nu mi se par, analizând datele, la fel de bune precum cele ale statelor din Europa Centrală, Republica Cehă, Polonia sau Ungaria.

Dar, de cînd ati publicat cartea, în Polonia și în Ungaria alegerile au fost cîștigate de fostele partide comuniste. Credeți că valul de democratizare s-a încheiat și, în termenii dumneavoastră, asistăm la o contrareacție?

Nu. Nici unul dintre aceste partide postcomuniste nu a dat vreun semn că ar vrea să opreasca mersul reformei, dimpotrivă, s-au pronunțat explicit pentru integrare europeană și economie de piață. Desigur, pentru a spune că aceste partide foste comuniste s-au convertit la democratie nu e suficient faptul că au cîștigat niște alegeri libere, ci trebuie, la rîndul lor, să-și riște poziția cîștigată organizând corect viitoarele alegeri. În orice caz, nici unul dintre liderii lor nu a dat vreun semn că ar vrea să le anuleze și, avînd în vedere contextul internațional, nici nu cred că acest lucru ar fi posibil.

Dar cum explicați faptul că aceste partide au cîștigat alegerile?

Pentru că vîn din opozitie. Partidele de opozitie au cîștigat peste tot în lume în ultimele luni, chiar și în Statele Unite. Din mai multe motive, oamenii sunt nemulțumiți de guvernările lor și atunci preferă să voteze alternativa.

Nu credeți că Occidentalul a avut și el un rol în evoluțile politice din Europa de Est? Credeți că Occidentalul a fost pregătit pentru democratizarea acestor regiuni și că monitorizează cum trebuie acest proces, atât în statele fosete satelite, cît și în fostă Uniune sovietică?

Sigur că Occidentalul nu era pregătit, în nici un caz Europa Occidentală. Foarte puțină lume se aștepta la aceste răsturnări. Cîțiva observatori de excepție prezisează acest lucru, dar erau foarte puțini și, pentru restul lumii, transformările au fost o mare surpriză. Din cauza aceasta a dominat un optimism aşa de exagerat în 1990 și, cînd au început să surgă problemele – economice, de securitate, interetnice –, nimeni nu era pregătit pentru ele. Eu cred că Occidentalul și-a făcut prea mari iluzii cu privire la capacitatea sa de a influența evenimentele din Europa de Est și din fostă Uniune Sovietică. Direcția principală a dezvoltărilor va fi dată de condițiile interne, specifice fiecărei țări.

Nu credeți că un echivalent al pla-

“Şansele democratizării românești sunt mai puțin bune decât ale Europei Centrale”

Samuel P. Huntington în dialog cu Alina Mungiu

nului Marshall pentru a ajuta la dezvoltarea acestei regiuni ar fi prevenit sau redus o parte din aceste probleme?

Categoric, nu. Nu cred că e potrivit să gîndim în termeni de "plan Marshall". Planul Marshall a fost gîndit aproape de o situație specifică, a fost un plan de reconstrucție a economiilor europene distruse de război, sarcină mult mai ușoară decît restructurarea unor sisteme politice și economice, ce trebuie făcută acum în Europa de Est sau Rusia. Deci nu cred că un plan Marshall ar fi ajutat prea mult.

În viziunea dumneavoastră, Rusia mai poate fi încă un obstacol în calea democratizării altor state? Si care este calea cea mai bună de a trata această problemă?

Cred că Occidentalul, și Statele Unite mai ales, trebuie să sprijine mișcările democratice din Rusia. Si, pe termen lung, cred că în Rusia se va ajunge la o formă de democratie. Dacă primiv sondajele de opinie realizate în Rusia, există o diferență foarte mare între generația tînără și cea vîrstnică. Generația vîrstnică și-ar dori o conducere de tip autoritar, e suspicioasă la adresa Occidentalului și a democrației și e împotriva reformei economice, în vreme ce generația tînără este mult mai favorabilă reformelor și mult mai deschisă. Si cred că, pe termen lung, în Rusia se va impune un fel de democratie. Problema constă în perioada dinaintea ca acest lucru să se realizeze, vreo zece ani probabil, perioadă care se anunță dificilă și primejdioasă. Ce poate face Vestul este să încearcă să reducă posibilitatea să se întâmple vreo deviere majoră și ireversibilă de la calea democraticei. Avem exemplul Republicii de la Weimar, care a durat cincisprezece ani doar, și trebuie să evităm ca democrația rusească să sfîrșească în același interval ca Republica de la Weimar.

Credeți că acest nou Congres dominat de republicani va da o nouă linie politică Statelor Unite față de Rusia?

Nu. Nu cred că va fi nici o schimbare importantă de linie.

În studiul dumneavoastră asupra cîocnirii civilizațiilor acordăți un rol extrem de important religiei în procesul de democratizare. Vi se pare că religia contează atât de mult în lumea contemporană?

Foarte mult. Asistăm la o revoluție religioasă globală, nu numai în țările islamică, ci și în cele ortodoxe, unde biserică s-a reînăscut în forță, ca în fostă URSS. În țările foste sovietice islamică, islamismul revine, se construiesc moschei, și o mișcare care antrenează milioane și milioane de oameni. Ce este șocant pentru mine este că lumea se reorganizează din punct de vedere politic respectând niște hotare culturale sau de

civilizație. Si cum într-o civilizație componenta religioasă este fundamentală, ajungem la concluzia că politicul depinde foarte mult de religios în zilele noastre. Priviți ce se întâmplă în Iugoslavia: toți combatanții sunt slavi și vorbesc aceeași limbă. Ne întrebăm atunci ce anume îi desparte? Numai religie: unii sunt ortodocși, alții catolici și alții musulmani. E singura diferență semnificativă dintre ei. Si cred că și în Caucaz sprijinul Turciei pentru Azerbaidjan și cel al Rusiei pentru Armenia are o bază religioasă.

Cineva v-ar putea contrazice tocmai în aceste două exemple. Se vorbește de solidaritatea ortodoxă dintre Miloșevici și Elșin, dar ei sunt doi foști demnitari comuniști ate, deci poate că legătura lor este mai curînd politică. La fel, în Caucaz s-ar putea lesne spune că Rusia ales să sprijine Armenia deoarece Armenia e în CSI, în vreme ce Azerbaidjanul a încercat să fie independent.

Nu am spus nicăieri că religia ar fi singura explicație.

Dar care să fie explicația faptului că religia a ajuns să aibă această importanță? Credeți că este un fenomen regresiv?

Faptul are consecințe deopotrivă pozitive și negative. Este pozitivă influența religiei cînd e vorba de transmiterea de comandamente morale, în ce privește viața de familie, și așa mai departe. Si fundamentalismul islamic a avut un rol pozitiv, a trimis oamenii la școală, a încurajat dezvoltarea societății, construcția de spitale etc. Pe de altă parte, vedem că în situații conflictuale lucrurile devin mult mai dramatice atunci cînd apare o diferență religioasă. Conflictele economice se pot rezolva prin compromisuri, lucru mult mai greu de realizat atunci cînd intervine și elementul religios.

Cartea dumneavoastră, The Third Wave, conține și un număr de sfaturi la adresa liderilor care conduc mișcări în sensul democratizării. Cu referire la situația particulară a României, aveți vreo explicație de ce e singura țară în care alternanța nu s-a realizat?

Încă din studiul meu, Political Order in Changing Societies, spuneam că într-un regim post-autoritar partidul care se identifică cel mai mult cu statul are șanse să cîștige alegerile libere dacă societatea e nedezvoltată și predominant rurală.

Si, în condițiile acestea, aveți vreun sfat?

Unul ar fi ca opoziția să rămîne unită. Un altul, să încerce să încurajarea tendințelor contradictorii – trebuie să existe așa ceva – din partidul de guvernămînt. □

Bulgaria între nostalgie și realitate

BOGDAN POPESCU-NECSESTI

After reviewing the main electoral facts in Eastern Europe of the post-communism period, the author focuses on the Bulgarian electoral events. According to the author, one could identify two different phases in the Bulgarian electoral evolution between 1989-1995. The first phase is dominated by the conflict between the communist conservatives and reformist (1989-1994). The second phase begins with the general elections of December 1994, when the Socialist Bulgarian Party wins. The text ends with a post-electoral perspective, the author suggesting virtual tensions between the President and the governing Party.

Context socio-politic general

Când Todor Jivkov a demisionat, la 10 noiembrie 1989, sub presiunea străzii, tendința generală din fostele țări comuniste, care acoperea un spectru larg – de la socialismul reformat sau reformator la autocomunismul vizând o schimbare de regim politic –, părea a fi de lungă durată și ireversibilă. Să, într-adevăr, această tendință a fost cea care a cîștigat competiția electorală în primă fază, în țări ca: Ungaria, Polonia, Cehoslovacia – tendința devenind opțiune stabilă ulterior anului 1993 în Cehia – și terminând cu Albania, unde, la 13 aprilie 1992, a venit la putere Partidul Democratic, formăjune politică de centru-dreapta, condus de actualul prim-ministru Alexander Melst.

Reculul acestei tendințe a început să se facă simțit pe scena politică a țărilor din Europa Centrală și de Est în toamna anului 1992, cind Partidul Lituanian Democratic al Muncii a cîștigat alegerile cu 47% din voturi.

La 19 septembrie 1993, Alianța Stîngii Democratice, formăjune politică desprinsă din Partidul Socialist, fost comunist, a cîștigat alegerile din Polonia. Pentru că nu a obținut un procent care să-i permită să guverneze singură, Alianța Stîngii Democratice a format guvernul cu Partidul Tânăresc condus de Waldemar Pavlak.

În Ungaria, alegerile parlamentare din mai 1994 au fost cîștigate de foștii comuniști. Partidul Socialist Maghiar a format guvernul împreună cu Alianța Democratilor Liberi, la 15 iulie 1994.

În Slovacia, alegerile din toamna aceasta au adus la putere o coaliție formată din Mișcarea pentru o Slovacie Democrată, partid de centru-stîngă, Asociația Muncitorilor din Slovacia (stînga radicală) și Partidul Național Slovac, naționalist.

Vom încerca să vedem ce semnificații putem desprinde ca urmare a rezultatului votului din 18 decembrie 1994 din Bulgaria, nu doar pentru acest caz particular, ci și pentru viitorul țărilor est și central-europene.

Evoluții politice din Bulgaria pînă la alegerile din decembrie 1994

După plecarea de la putere a lui Todor Jivkov, comuniștii reformiști au încercat menținerea la putere prin menținerea unor structuri anacronice. Pe atunci, era vădită preocuparea Moscoviei pentru acțiunea de

modernizare a partidului. Cu misiunea aceasta au fost însărcinați Mladenov și Lukanov. La aceasta a contribuit și apariția tot mai accentuată a pericolului exploziei sociale, datorată scăderii alarmante a nivelului de trai.

Partidul Comunist Bulgar a renunțat la monopolul puterii absolute și la principiul centralismului democratic. În decembrie 1989, apare Uniunea Forțelor Democratice (UFD), grupare de opozitie, care nu a putut fi ignorată. O dată cu apariția UFD apare pluralismul politic real.

În martie 1990, au loc convorbiri la masa rotundă între autoritățile comuniste și opozitie. Se adoptă acordul privind noul sistem politic și ideile și principiile proiectului legii partidelor politice, modificarea și completarea constituției, principiile de bază privind alegerea parlamentului, înființarea instituției prezidențiale și alegerea președintelui.

În iunie 1990, au loc primele alegeri parlamentare. Partidul Socialist Bulgar cîștigă 211 mandate, iar UFD 114. În iulie 1990, Petar Mladenov demisionează din funcția de șef al statului, datorită apariției unor probe evidente că el a chemat tancurile ca să reprime mișcările revendicative. O majoritate de 2/3 îl alege președinte pe Jelio Jelev, fost disident. Andrei Lukanov formează guvernul, la 20 septembrie 1990. Recrudescența mișcărilor sociale și apariția mișcărilor naționalist-extremiste duc la demisia guvernului Lukanov, la 29 noiembrie 1990.

În decembrie 1990, se formează un guvern de tranziție condus de Popov, un independent de largă concentrare, dar fără UDF.

În octombrie 1990, au loc alegeri anticipate, la care participă 61 de partide și organizații, 31 dintre ele formînd 9 coaliții politice. Alegerile din octombrie 1991 au fost cîștigate de UFD cu 110 locuri, Partidul Socialist venind pe locul doi, cu 106 voturi, Mișcarea pentru Drepturi și Libertăți cîștigînd 24 de locuri.

Guvernul ce a venit la putere a fost format de UDF cu sprijinul tacit al MPDL, partid al etnicilor turci.

În ianuarie 1992, la alegerile prezidențiale, Jelio Jelev cîștigă cu 52,49 față de 47,51% în al doilea tur de scrutin.

Guvernul UFD a manifestat o tendință de decomunizare structurală a aparatului de stat. Programul guvernamental a vădit diletantism politic, criteriu politic fiind dominant. Sprijinul primit de la Mișcarea pentru Drepturi și Libertăți a contribuit la compromiterea UFD ca forță politică.

Pintre cauzele care au dus la căderea guvernului condus de Filip Dimitrov în toamna lui 1991 s-au numărat: scăderea nivelului de trai, alianța cu etnicii turci,

alianța dintre Partidul Socialist Bulgar și sindicatul POTCREPA. Criza politică din Bulgaria s-a numit "sindromul polonez". S-a adîncit conflictul dintre președinte, vicepreședinte, guvern și deputați și s-a acutizat criza economică și socială. Guvernul Luben Berov, sprijinit de PSB, al cărui șef a fost propus de etnicii turci, a fost validat cu 125 voturi pentru, 25 contra de către parlament.

În această perioadă, UFD trece în mod decis la acțiuni de boicotare a guvernului și a activității parlamentare. În luna octombrie 1994, guvernul lui Luben Berov, fost consilier economic al președintelui Jelev, demisionează fără introducerea unei motiuni de cenzură.

La nivelul PSB, liderii fracțiunilor conservatoare și reformiste și-au aliniat pozițiile, exprimînd poziții unitare. Demisia lui Luben Berov reprezintă momentul ieșirii din criza politică și socială prelungită, permînd declansarea de proceduri pentru alegeri. Faptul a devenit evident mai ales după ce inițiativa președintelui Jelev de a concilia UDF cu președinția și guvernul printre-un guvern Dimitar Luicev a eşuat, guvernul neprimind investitura din partea parlamentului.

Guvernul de tranziție și organizare a alegerilor, prezentat de Renata Ignatova, a avut și alte obiective, cum ar fi menținerea legăturii cu FMI și Banca Mondială. Motivul deteriorării acestor relații era: neîncadrarea nivelului inflației în limitele propuse, ritmul lent al privatizării, existența unui deficit bugetar peste limitele fixate de FMI. Reprezentanții FMI pentru Bulgaria au fost interesati mai mult de posibilele mutații politice din Bulgaria. Obiectivele de natură economică au fost realizate doar parțial de guvernul de tranziție, guvernul Ignatova nefiind unul al deciziilor majore.

Alegerile din 18 decembrie 1994

Alegerile de la 18 decembrie 1994 au marcat o ascensiune puternică a Partidului Socialist Bulgar, care a cîștigat 125 de locuri. Uniunea Forțelor Democratice, principală forță de opozitie, a obținut doar 69 de locuri; Uniunea Populară, o coaliție de trei partide, a obținut 18 locuri; Mișcarea pentru Drepturi și Libertăți a etnicilor turci a obținut 25 de locuri.

Noul partid, intitulat Blocul Oamenilor de Afaceri Bulgari, desprins din Uniunea Forțelor Democratice și condus de Antonia Mozer, a obținut 13 locuri.

Partidul Socialist Bulgar a cîștigat alegerile mai ales datorită nivelului de trai scăzut (puterea de cumpărare a scăzut cu 30%), polarizării excesive a spectrului politic, existenței unor guverne anterioare corupte, creșterii criminalității, ce afectează direct siguranța personală a cetățeanului, creșterii datoriei externe și folosirii ineficiente a creditelor alocate pînă acum.

Uniunea Forțelor Democratice a pierdut aceste alegeri mai ales pentru că a adoptat o politică greșită o dată ce a redevenit forță de opozitie. A tinut în săh guvernul, i-a boicotat acțiunile. Toate acestea cu intenția de a deveni beneficiarul erodării iminentă a capitalului politic al stîngii și a avea posibilitatea de a prelua puterea într-un moment favorabil din punct de vedere conjunctural.

Mișcarea pentru Drepturi și Libertăți, organizație politică a etnicilor turci, a dus și duce, în general, o politică duplicitară, cu nuanțe de opozitie, cu intenția satisfacerii intereselor etniciei turce. Ea dorește să participe la acții decizionale împreună cu cine este la putere.

Perspective postelectorale

Ziarele din Bulgaria scriau imediat după alegeri: "Urmele s-au înroșit nu da-

torită forței roșilor, ci a neputinței albaștrilor". Jan Videnov, liderul PSB, aprecia că bulgarii au părăsit UFD-ul datorită revanșismului și politicii sale de confruntare. Savov, care s-a retras din UFD și a format Uniunea Populară, constituită din Uniunea Creștin Democrată – condusă de Svetlana Sazova –, Uniunea Populară și Partidul Democrat – condus de Stefan Lava –, a menționat că greșelile partidului din care a făcut parte inițial constau în agresivitatea politicii pe care a dus-o. Filip Dimitrov, liderul UFD, și-a asumat răspunderea pentru înfingere, dîndu-si demisia imediat după aceea.

Este interesant de semnalat faptul că, pe lîngă votul masiv-primit de PSB în mediul rural, Confederația Națională a Sindicatelor a garantat nouului guvern socialist, pe cale de a se forma, o sută de zile de moratoriu, care să faciliteze un început de guvernare marcat de liniste socială. Aici se află și simburile unui început de parteneriat social guvern-sindicat.

Datorită pozițiilor diferite între președintele Jelev și liderii PSB pe problemele privatizării și politicii externe, putem spune că va apărea un nou pol de tensiune în viața politică bulgară. În timp ce președintele Jelev este în favoarea accelerării procesului de reformă și creării condițiilor necesare îmbunătățirii relațiilor cu statele industrializate, conducerea PSB se pronunță pentru un proces lent de privatizare, întărirea rolului statului asupra sistemului economic și de formare a prețurilor. Se urmărește stoparea declinului economic și oprirea tendinței de polarizare a societății. Se preconizează, de asemenea, încurajarea producției interne și protejarea ei de concurența străină prin aplicarea de măsuri de protecție vamală. Însă, conform unor analiști, diferența de tratament aplicat capitalului străin și celui autohton ar bloca investițiile străine, iar intenția de a introduce un impozit de solidaritate, pe avere, ce depășește media veniturilor va alimenta acuzațiile de egalitarism comunist aduse la adresa socialistilor bulgari.

În concluzie, se poate spune că ultimele evoluții politice din Bulgaria s-au înscris pe fâșa reacției de reorientare spre sfîrșita a electoratului est-european. Problema capitală rămîne însă aceea dacă comuniștii reformați sănătății cu adevărat altii față de marxist-leniniști duri care au fost identificați cu regimul totalitar comunist și, mai ales, dacă ei vor putea îndeplini măcar în parte speranțele puse în ei de un electorat adesea disperat și dezorientat datorită lipsei de idealuri, de rigoare morală și de nivel de trai decent în această perioadă de tranziție. Problema se va pune în termeni dramatici mai ales în cazul unui eșec și a unei uzuri complete a tuturor actorilor politici, fiindcă extremitate astăzi se întâmplă.

Pe data de 25 ianuarie 1995, Parlamentul a aprobat guvernul prezentat de prim-ministrul desemnat, Jan Videnov. Astfel, PSB s-a reînstorit la guvernare pentru prima dată după 1990. Dar lucrul acesta se întâmplat acum cu un partid angajat, chiar dacă ambiguu, față de democrație și capitalism. □

BOGDAN POPESCU-NECSESTI
(born in 1964). Graduated from the Faculty of Foreign Languages, Department German and English, 1987. He was also a post-graduate student of the National School for Political Studies and Administrations (1991-1993). Currently, an expert in the Department of Foreign Relations of the Chamber of Deputies.

La 24 ianuarie 1945, Harry Hopkins, cel mai apropiat consilier al lui Roosevelt, telegraftă din Londra președintelui american: "Churchill... spune că dacă am fi căutat zece ani, nu am fi putut găsi un loc mai rău în lume decât Magneto (numele de cod al Yaltei - n.n.), dar crede că va putea supraviețui aducind o cantitate corespunzătoare de whiskey. Susține că face bine la tifos și este ucigător pentru păduchi, care prosperă prin acele părți".

Această imagine sumbră a Yaltei s-a perpetuat pînă în zilele noastre, înflinată din F.D. Roosevelt, W. Churchill și I.V. Stalin, desfășurată în zilele de 4-11 februarie 1945, fiind considerată drept tranzacția care a dus la "împărțirea lumii". Imaginea este de altminteri fixată lapidat în titlul celei mai cunoscute – poate – lucrări din imensa bibliografie consacrată Yaltei: cartea francezului Arthur Conte, *Yalta ou le partage du monde*. În anii Războiului Rece, Conferința de la Yalta a fost viguros condamnată, fiind considerată responsabilă de abandonarea Europei de Est ursului sovietic.

La o cercetare riguroasă a surselor – documentare și memorialistice – se constată însă că afirmația lui Alfred Grosser, potrivit căruia caracterul apocalitic al Yaltei este "cel mai vivace, cel mai răspîndit și cel mai profund înrădăcinat din miturile politice din Franță"² este valabilă și dincolo de frontierele hexagonului. Conferința de la Yalta nu a decis divizarea continentalui european și a lumii între cele două mari democrații occidentale – SUA și Marea Britanie –, pe de o parte, și Uniunea Sovietică, pe de alta, ci a reprezentat o etapă într-un proces mai îndelungat (1944-1948) de constituire a zonei de hegemonie a URSS în Europa și, pe calea de consecință, a împărțirii lumii între democrație și totalitarismul comunista, apoi între cele două superputeri: SUA și URSS.

"Nasty paper"

Incepurile acestui proces sunt de plasat încă în anii 1942-1943, cînd – făță de masivul aport militar al Uniunii Sovietice în războiul împotriva Germaniei – în cercurile politice și diplomatice din Marea Britanie și SUA s-a impus ideea că, la sfîrșitul războiului, Uniunea Sovietică va trebui să beneficieze de un briu de securitate, format din statele limitrofe. În acea perioadă, acest "glacis strategic" era conceput ca fiind alcătuit din țări cu o politică amicală, care să nu contrarieze interesele de securitate ale URSS; sovietizarea/comunizarea acestor state nu era luată în considerație la Londra și Washington, statul lor fiind înțeles ca o situație ce a caracterizat mai tîrziu Finlanda și din care a decurs cunoscutul concept de "finlandizare".

Stalin înțelegea însă zona de securitate a Uniunii Sovietice ca avînd, pe de o parte, tradițional înțeles al unei sfere de hegemonie, pe de alta ca o extindere a comunismului, mai exact, a modelului stalinist de socialism. El a formulat foarte răspicat această viziune, cînd a spus unei delegații iugoslave că al doilea război mondial este diferit de celelalte conflicte militare, întrucît fiecare armată impune în teritoriile ocupate regimul social al țării al cărei instrument de forță este. Practic, aceasta însemna că țările ocupate de Armata Roșie aveau să fie comuniste.

Churchill nu era îngrijorat de perspectiva instituirii controlului sovietic asupra unei mari părți a Europei de Est (emisarii britanici în Iugoslavia, Fitzroy Mc Lean, care îi semnalase acțiunile comunistilor lui Tito în vederea acaparării puterii, el i-a replicat cu întrebarea: "Vrei să vă stabiliți în Iugoslavia după război?"). Ceea ce îl alarma pe premierul britanic era perspectiva unei prezente militare sovietice în Grecia. Această țară avea, în percepția strategică a lui Churchill, o însemnatate majoră. Ea reprezenta scutul continental al Suezului, jalon de valoare considerabilă, dar extrem de vulnerabil – prin



caracterul său "punctiform" – pe drumul imperial, care unea metropola britanică de posesiunile sale asiatici.

În primăvara anului 1944, Churchill a luat în considerare posibilitatea dislocării dispozitivului româno-german din Moldova, urmată de o revârsare a forțelor militare sovietice în Balcani. Prezența Armatei Roșii în Grecia (unde și comuniștii erau foarte puternici) era perceptă de Churchill ca o amenințare directă la adresa Suezului. O astfel de situație poate fi evitată, credea el, prin încheierea unui acord anglo-sovietic întemeiat pe atribuirea României sferei de influență sovietice și a Greciei celei britanice. Acesta a fost continutul discuției din 5 mai 1944 dintre ministrul de externe al Marii Britanii, A. Eden, și ambasadorul sovietic la Londra, F. Gusev. În urma unor îndelungate și complicate tratative – în care au fost implicate și SUA³ –, s-a ajuns la un acord anglo-sovietic de trei luni (aprobat de Roosevelt, fără consultarea Departamentului de Stat, ostil unei asemenea înțelegeri) privind delimitarea sferelor din interes în Europa de Sud-Est.

Cînd acest termen a expirat, Churchill a plecat la Moscova unde, la 9 octombrie 1944, a scris faimoasa "hîrtie dezgustătoare" (*nasty paper*) care cuprindea procente de influență ale Uniunii Sovietice și Marii Britanii ("de acord cu SUA", preciza Churchill) în România, Grecia, Bulgaria, Iugoslavia și Ungaria. În tratativele din zilele următoare, procentele initiale au fost modificate, în forma finală ele fiind, pentru România – 90% URSS, 10% Alianță (Marea Britanie); Bulgaria și Ungaria – 80% URSS, și Iugoslavia – 60% URSS⁴.

Deși Churchill precizase că Marea Britanie va acționa de acord cu SUA, în fapt, Washington nu a fost informat de britanici asupra conținutului decîn în termeni generali. Convins că Churchill va încerca să obțină avantajele pentru Marea Britanie în discuțiile cu Stalin, Roosevelt i-a scris, încă de la 4 octombrie 1944, dictatorului sovietic: "nu există absolut nici o problemă, politică sau militară, în care Statele Unite să nu fie interesate. Sînt ferm convins că noi trei și numai noi trei, putem găsi soluții la problemele în suspensie... Prefer să consider convorbirile pe care le prevedeti cu Churchill ca preliminarii la o conferință în trei"⁵. De aici s-a născut ideea unei înșînliri a celor trei "mari", care, prevăzută pentru sfîrșitul lui noiembrie 1944, a fost amînată apoi pentru februarie 1945.

Dezbaterile și deciziile Conferinței de la Yalta au fost publicate – integral sau parțial – în numeroase țări și au făcut, în anii Războiului rece, obiectul unei vaste literaturi, astfel că reluarea lor în detaliu nu o considerăm necesară. Reamintim că marile probleme discutate au fost situația și regimul de ocupație a Germaniei (inclusiv problema reparatiilor), structura Orga-

Yalta: mit și realitate

FLORIN CONSTANTINIU

The author puts in this text a highly interesting problem: the significance of Yalta Conference, where the Great Powers shared the world. According to the author, Yalta meant only a phase into a long-run process (1944-1948) of the Eastern European communist camp construction.

At Yalta, was not decided the sharing of the Eastern and Southern Europe between West and Soviet Union, but the participants accepted the percentage agreement between Churchill and Stalin.

nizației Națiunilor Unite, reprezentativitatea guvernului polonez, prin includerea în componența celui impuls de sovietici a unor reprezentanți ai guvernului polonez în exil de la Londra sau a unor aderenții ai săi din Polonia, participarea Uniunii Sovietice la războiul împotriva Japoniei (în schimbul anexării părții de sud a insulei Sahalin, a insulelor Kurile și a accesului la portul Dairen). Deși situația țărilor sud-est europene nu a reținut – cu excepția Iugoslaviei (unde existau tensiuni între mareșalul Tito și șeful guvernului iugoslav în exil, Subasici) – decîn fugar atenția celor trei lideri, s-a adoptat o "Declarație privind Europa liberată", care viza, mai cu seamă, această zonă a continentalui.

Declarația relua, în esență, principiile Cartei Atlanticului, exprimînd hotărîrea semnatariilor de a ajuta țările eliberate de sub ocupația germană sau fortele satelite ale Reichului să stabilească regimuri democratice potrivit propriei voințe. Declarația deschidea însă calea intervenției sovietice în țările considerate de acordul de procentaj ca apartinînd sferei de influență sovietice. Mai întîi, se cerea extirparea nazismului și fascismului din țările "eliberate", oferindu-se astfel Moscovei și instrumentelor sale obediente – comuniști – posibilitatea de a-i eticheta pe adversari lor – de regulă, partidele democratice – drept "fascisti". (Se știe ce uz și abuz s-a făcut de această etichetare, în România, împotriva Partidelor Național-Tărănești și Național-Liberal, în perioada luptelor pentru putere a comuniștilor.)

În al doilea rînd, cele trei mari puteri semnatare exprimau hotărîrea lor de a "ajuta" popoarele "eliberate" să pornească pe drumul democrației. În cazul României, acest "ajutor" avea să vină prompt, la 27 februarie 1945, în persoana lui A.I. Vișinski, care, la 6 martie 1945, a instalat guvernul Groza, controlat de comuniști. Cînd regele Mihai a invocat Declarația privind Europa liberată de la Yalta pentru a apăra practicile constituionale și regimul democratic, emisarul lui Stalin a răspuns cinic, dar realist: "Yalta sînt eu".

În epocă, Yalta a fost salutată cu satisfacție de tabăra antihitleristă, fiind considerată ca o dovadă că "marea alianță" născută din lupta împotriva Reichului nazist va continua și după încheierea războiului. Criticile cele mai severe au venit din partea generalului de Gaulle, profund rănit de neinvitarea Franței în Crimeea. În memoriile sale, el afirmă că unul din motivele refuzului său de a-l înșîlni pe Roosevelt, aflat pe drumul de reîntoarcere în SUA, a fost de a nu da impresia că Franța este de acord că abandona de fapt a României, Bulgariei și Ungariei (fostele satelite ale Reichului), ca și a Poloniei și Iugoslaviei, aliatele Franței⁶. În Anglia, un număr redus de

depușați conservatori au refuzat ratificarea politică lui Churchill la Yalta, considerînd că Polonia, tara pentru a cărei integritate Marea Britanie a intrat în război, a fost sacrificată.

Criticile generalului de Gaulle la adresa Yaltei, formulate în 1945 și reluăte după 1958 (cînd a venit la putere), au contribuit hotărîtor la crearea "mitului Yaltei", ca moment al divizionii lumii.

În realitate, Yalta nu a fost decîn o etapă în procesul de constituire a zonei de hegemonie sovietică în Europa. După opinia noastră, procesul a început o dată cu discuțiile anglo-sovietice din 5 mai 1944 și s-a încheiat la 25 februarie 1948, prin "lovitura de la Praga", în urma căreia Partidul Comunist și-a asigurat controlul puterii.

A fost un proces în care brutalitatea sovietică s-a asociat cu slăbiciunea și concesiile anglo-americane. Este suficient de amintit, în această privință, că Marea Britanie – inițiatora acordului de procentaj – a fost aceea care a oferit apoi, în 1945, "acoperirea" pentru menținerea prezenței militare sovietice în România și Ungaria și după încheierea tratatelor de pace cu aceste țări: asigurarea securității căilor de comunicație cu trupele sovietice din Austria⁷.

La Yalta, nu s-a decis împărțirea Europei de Sud-Est între Occident și Uniunea Sovietică, ci a fost acceptat tacit acordul de procentaj Churchill-Stalin. □

NOTE:

1. W. Averell Harriman, Elie Abel, *Special Envoy to Churchill and Stalin 1941-1946*, New York, 1975, p. 294.

2. Alfred Grosser, *Les Occidentaux*, Paris, 1978, citat de Arthur Funk, *De Yalta à Potsdam*, Bruxelles, 1987, p. 84.

3. Vezi aceste discuții la Stephen G. Kydís, *Greece and the Great Powers*, Salonic, 1963, p. 43 și urm.

4. Cea mai temeinic analiză a acordului de procentaj a dat-o Albert Resis, *The Churchill-Stalin Secret "Percentages" Agreement on the Balkans, Moscow October 1944* în "The American Historical Review", vol. 83, 1978, nr. 2, p. 368 și urm.; vezi și Michel Tatu, *Comment Staline et Churchill se partagèrent les Balkans* în *Le Monde* din 21 ianuarie 1992.

5. A. Funk, op. cit., p. 25.

6. Charles de Gaulle, *Mémoires de guerre*, vol. III, Paris, 1964, p. 104-105.

7. Sergiu Verona, *Military Occupation and Diplomacy. Soviet Troops in Romania, 1944-1958*, Londra-Durham, 1992, p. 12-13.

FLORIN CONSTANTINIU (born in 1933). Graduated in History, Bucharest (1956). Researcher at the Institute of History N. Iorga. Ph.D. in History (1968). He authored the book *Romania și Pactul Molotov-Ribbentrop*. He is a specialist on the issues of the Second World War.

Declarația de la Yalta

În ultimele opt zile, Winston S. Churchill, Primul-ministrul Marii Britanii, Franklin D. Roosevelt, Președintele Statelor Unite ale Americii, și Mareșalul I.V. Stalin, Președintele Consiliului Comisarilor Poporului al U.R.S.S., s-au întâlnit în Crimeea, cu participarea ministrilor afacerilor străine, șefilor de state majore și altor consilieri.

Asupra rezultatelor lucrărilor Conferinței din Crimeea, Primul-ministrul Marii Britanii, Președintele Statelor Unite ale Americii și Președintele Consiliului Comisarilor Poporului al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste au făcut următoarea declarație:

I Înfrângerea Germaniei

Noi am discutat și stabilit planurile militare ale celor trei puteri aliate în scopul înfrângerii definitive a dușmanului comun. Statele majore ale celor trei națiuni aliate s-a întîrnit zilnic în confațuri în cursul întregii Conferințe. Aceste confațuri au fost satisfăcătoare, în gradul cel mai înalt, din toate punctele de vedere, și au dus la o coordonare mai strânsă decât oricând pînă acum a eforturilor militare ale celor trei aliați. S-a făcut cel mai complet schimb reciproc de informații. Au fost pe deplin coordonate și planificate în mod detaliat termenele, proporțiile și coordonarea unor noi și încă mai puternice lovituri ce vor fi date în inima Germaniei de către armatele noastre și de forțele militare aeriene de la est, vest, nord și sud.

Planurile noastre militare comune vor deveni cunoscute numai atunci cînd le vom realiza, dar sănsem siguri că cea mai strînsă colaborare dintre cele trei state majore ale noastre, care va fi rezultatul prezentei Conferințe, va duce la grăbirea sfîrșitului războiului. Reuniuni ale celor trei state majore ale noastre vor mai avea loc de fiecare dată cînd aceasta va fi necesar.

Germania nazistă este condamnată.

Poporul german, încercînd să-și ducă mai departe împotrivarea lipsită de sens, își face doar mai greu prețul înfrîngerii sale.

II Ocuparea Germaniei și controlul asupra ei

Noi ne-am înțeles asupra politicii comune și planurilor menite a impune realizarea condițiilor capitulării necondiționate pe care le vom aplica împreună Germaniei naziste, după ce împotrivarea înarmată a Germaniei va fi complet zdrobită. Aceste condiții nu vor fi publicate pînă nu se obține completa înfrângere a Germaniei. Conform planului comun, forțele armate ale celor trei puteri vor ocupa în Germania zone deosebite. Planul prevede o administrare coordonată și un control realizate prin Comisia Centrală de Control, formată din comandanții șefi ai celor trei puteri și avînd reședință la Berlin. S-a hotărît ca Franța să fie invitată de către cele trei puteri, dacă ea o va dori, să ia asupră-și o zonă de ocupație și să facă parte din Comisia de Control în calitate de al patrulea membru. Asupra întinderii zonei franceze, cele patru guverne intereseate vor cădea de acord prin reprezentanții lor în comisia Consultativă Europeană.

Scopul nostru, în realizarea căruia sănsem neîndupăcați, este nimicirea militarismului german și a nazismului, și crearea garanțiilor că Germania nu va mai fi niciodată în stare să tulbere pacea lumii întregii. Sânsem ferm hotărîti a dezarma și dizolva, o dată pentru totdeauna, toate forțele armate germane, a suprima Statul major general german, care nu o dată a contribuit la renașterea militarismului german, a scoate sau a distrugă toate instalațiile militare germane, a lichida sau a pune sub control toată industria germană care ar putea fi folosită pentru producția de război; a aplica tuturor criminalilor de război o pedeapsă dreaptă și rapidă și a face să fie acoperite în natură pagubele pricinuite prin distrugerile săvîrsite de germani; a șterge de pe fața pămîntului



partidul nazist, legile, organizațiile și instituțiile naziste; a înlătura orice influență nazistă și militaristă din așezările publice și din viața culturală și economică a poporului german; și de a lăua în comun față de Germania și alte măsuri, care vor putea deveni necesare pentru pacea și securitatea viitoare a lumii întregi. Noi nu urmărim distrugerea poporului german. Numai atunci cînd nazismul și militarismul vor fi stîrpiți va exista speranță într-o existență demnă pentru poporul german și la un loc în comunitatea națiunilor.

III Reparațiile pe care le va plăti Germania

Noi am discutat chestiunea daunelor pricinuite în acest război de către Germania și aliaților săi și am găsit just că Germania să fie obligată să compenseze aceste daune în natură, în proporții maxime posibile. Se va crea o comisie pentru compensarea daunelor, căreia i se îndreindează de asemenea sarcina de a examina problema proporțiilor și mijloacelor compensării daunelor pricinuite de Germania și aliaților săi. Comisia va funcționa la Moscova.

IV Conferința Națiunilor Unite

Noi am hotărît să înființăm în cel mai scurt timp, împreună cu aliații noștri, o organizație generală internațională pentru menținerea păcii și securității. Considerăm că aceasta este esențială, atât pentru prevenirea agresiunii, cât și pentru înlăturarea cauzelor politice, economice și sociale ale războiului, printr-o strînsă și permanentă colaborare a tuturor popoarelor îubitoare de pace.

Bazele au fost puse la Dumbarton Oaks. Dar acolo nu s-a ajuns la un acord pe chestiunea importantă a procedurii de

votare. La prezentă conferință, s-a putut rezolva această dificultate.

Noi am căzut de acord ca la 25 aprilie 1945 să fie convocată la San Francisco, în Statele Unite ale Americii, Conferința Națiunilor Unite, pentru a pregăti statutul unei asemenea organizații, conform principiilor elaborate în timpul convorbirilor neoficiale de la Dumbarton Oaks.

Guvernul Chinei și guvernul provizoriu al Franței vor fi consultate imediat, și se va face apel la ele să ia parte, împreună cu guvernele Statelor Unite ale Americii, Marii Britanii și Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, la invitarea altor țări la conferință.

Înălătate ce va fi terminată consultarea Chinei și a Franței, se va publica textul propunerilor asupra procedurii de votare.

V Declarație privitoare la Europa liberată

Noi am întocmit și îscălit Declarația privitoare la Europa liberată. Această declaratie prevede coordonarea politicilor celor trei puteri și acțiunii comune pentru rezolvarea problemelor politice și economice ale Europei libere, potrivit principiilor democratice. Textul declaratiei este după cum urmează:

Premierul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, Primul-ministrul Regatului Unit și Președintele Statelor Unite ale Americii s-au consultat în interesul comun al popoarelor din țările lor și al popoarelor Europei libere. Ei declară împreună că s-au înțeles să coordoneze, pe toată perioada instabilității provizorii din Europa liberă, politica celor trei guverne, spre a ajuta popoarele libere de sub stăpînirea Germaniei naziste și popoarele fostelor state satelite ale Axei în Europa, atunci cînd acestea vor rezolva prin metode democratice problemele lor vitale, politice și economice.

La stabilirea ordinii în Europa și transformarea vieții național-economice trebuie să se ajungă pe calea care va per-

mite popoarelor eliberate să nimicească ultimele urme ale nazismului și fascismului și să creeze instituții democratice conform proprietiei lor opțiuni. Potrivit principiului Cartei Atlantice asupra dreptului tuturor popoarelor de a-și alege forma de guvernămînt în care vor trăi, trebuie asigurată restabilirea drepturilor suverane și administrarea proprie pentru acele popoare care au fost lipsite prin forță de aceste drepturi de către națiunile agresive.

Pentru îmbunătățirea condițiilor în care popoarele eliberate și-ar putea realiza aceste drepturi, cele trei guverne vor ajuta în comun popoarele din oricare stat european eliberat sau fost satelit al Axei din Europa unde, după aprecierea lor, va fi necesar: a) a se crea condiții pentru pacea internă; b) a se lua măsuri urgente pentru ajutorarea popoarelor în mizerie; c) a se crea organe provizorii de guvernare, care să reprezinte în mod larg toate elementele democratice ale populației și care să fie obligate să instaureze cît mai grabnic pe calea unor alegeri libere guverne care să corespundă voinței poporului; și d) a contribui, acolo unde va fi necesar, la realizarea unor astfel de alegeri.

Cele trei guverne se vor consulta cu celelalte Națiuni Unite și cu autoritățile provizorii sau alte guverne din Europa cînd va fi vorba de chestiuni la care ele sănă direct interesate.

Cînd, după părerea celor trei guverne, situația în vreun stat european eliberat sau în vreunul din fostele state satelite ale Axei în Europa va face necesare astfel de acțiuni, ele se vor consulta imediat cu privire la măsurile care se impun pentru realizarea răspunderii comune, stabilite în prezenta Declarație.

Prin această Declarație, noi confirmăm din nou credința noastră în principiile Cartei Atlantice, credința noastră în Declarația Națiunilor Unite și hotărîrea noastră de a crea, în colaborare cu celelalte națiuni iubitoare de pace, o ordine internațională bazată pe principii de drept, închinată păcii, securității, libertății și bunăstării generale a omenirii.

Făcînd această Declarație, cele trei puteri își exprimă speranța că guvernul provizoriu al Republicii Franceze va putea să li se alăture în cadrul procedurii propuse".

VI Polonia

Noi ne-am întrunit în Conferința din Crimeea pentru a rezolva deosebirile noastre de vederi în chestiunea Poloniei. Am discutat complet toate aspectele chestiunii poloneze. Am confirmat din nou dorința noastră comună de a vedea restabilitatea unei Polonii puternice, liberă, independentă și democratică, și, în urma convingerilor noastre, am convenit asupra condițiilor pe baza cărora va fi format un nou guvern provizoriu polonez al unității naționale, în așa fel încît să fie recunoscut de către principalele trei puteri.

S-a ajuns la următorul acord:

O nouă situație s-a creat în Polonia în urma completei ei eliberări de către Armata Roșie. Aceasta necesită crearea unui guvern provizoriu polonez, care să aibă o bază mai largă decât a fost posibil înainte, pînă la recenta eliberare a partii de vest a Poloniei. Guvernul provizoriu care funcționează actualmente în Polonia trebuie să fie reorganizat pe o mai largă bază democratică, în așa fel încît în el să intre personalități democratice din Polonia și polonezi din străinătate. Acest nou guvern trebuie apoi să ia denumirea de

guvern polonez provizoriu de unitate națională.

V.M. Molotov, dl. A. Harriman și Sir A. Clark Kerr sunt împuñniți, în calitate de Comisie, să se consulte la Moscova în primul rînd cu membrii actualului guvern provizoriu și cu alți lideri democratice polonezi atât din Polonia, cât și din străinătate, în scopul reorganizării actualului guvern pe bazele sus-aratate. Acest guvern polonez provizoriu de unitate națională trebuie să-și ia obligația de a organiza alegeri libere și nestingerherite de nimic, cît mai curînd, pe baza dreptului de vot general și secret. Toate partidele antinaziste și democratice trebuie să aibă dreptul de a luce parte și a avea candidații lor la aceste alegeri.

Cînd guvernul polonez provizoriu de unitate națională va fi format conform celor sus-aratate, guvernul U.R.S.S., care are, în prezent, relații diplomatice cu actualul guvern provizoriu al Poloniei, guvernul Regatului Unit și guvernul S.U.A., vor stabili relații diplomatice cu noul guvern polonez provizoriu de unitate națională și vor face schimb de ambasadori, ale căror rapoarte vor informa guvernele respective asupra situației din Polonia.

Sefii celor trei guverne consideră că granița de est a Poloniei trebuie să treacă de-a lungul liniei Curzon, deviind de la ea în unele sectoare de la cinci pînă la opt kilometri în folosul Poloniei. Sefii celor trei guverne recunosc că Polonia trebuie să capete o mărime considerabilă a teritoriului la nord și la vest. Ei consideră că în privința întinderii acestei măriri de teritorii va fi cerută la timp părerea noului guvern polonez provizoriu de unitate națională și că, apoi, stabilirea definitivă a graniței de vest a Poloniei va fi amînată pînă la Conferința de pace".

VII Iugoslavia

Noi am socotit necesar a recomanda mareșalului Tito și doctorului Subașici să aplică neînfrînat acordul încheiat între ei, și pe baza acestui acord să formeze noul guvern.

S-a hotărît, de asemenea, a recomanda ca de îndată ce va fi format, noul guvern iugoslav să declare:

1) Că Vecea antifascistă de eliberare națională a Iugoslaviei va fi lărgită prin intrarea în ea a membrilor ultimei Scupinse iugoslave, care nu s-au compromis prin colaborarea cu dușmanul, și se va crea astfel organul denumit parlament provizoriu.

2) Că actele legislative ale Vecei antifasciste de eliberare națională vor fi susținute confirmări ulterioare a Adunării Constituante.

S-a făcut, de asemenea, o trecere generală în revistă a celorlalte chestiuni balcanice.

VIII Consfătuirea ministrilor afacerilor străine

În cursul întregii Conferințe, în afară de consfătuirile zilnice ale șefilor de guverne și ministrilor afacerilor străine, au avut loc zilnic consfătuiri separate ale celor trei miniștri ai afacerilor străine, la care au participat consilierii lor.

Aceste consfătuiri s-au dovedit a fi extrem de utile, și la Conferință s-a căzut de acord că trebuie creat un mecanism permanent pentru consultări regulate între cei trei miniștri ai afacerilor străine. De aceea, miniștrii afacerilor străine se vor întâlni cît de des va fi necesar, probabil la

fiecare 3 sau 4 luni. Aceste consfătuiri vor avea loc la Londra, după Conferința Națiunilor Unite pentru crearea organizației internaționale de securitate.

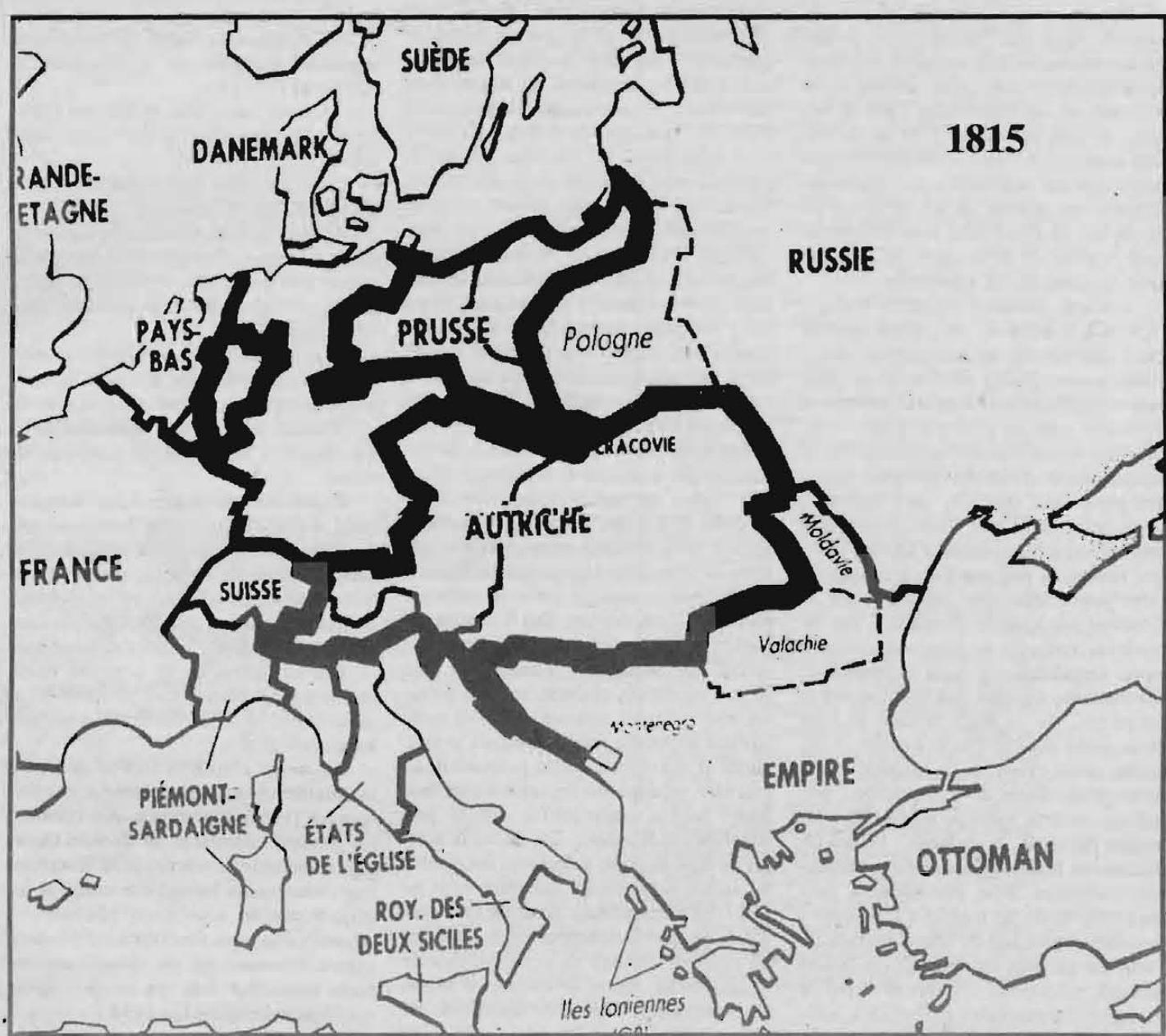
IX Unitate în organizarea păcii, ca și în purtarea războiului

Conferința noastră din Crimeea a confirmat din nou hotărîrea noastră comună de a păstra și întări în viitoarea perioadă de pace acea unitate de scopuri și acțiune care a făcut ca în războiul actual victoria să fie posibilă și neîndoilenică pentru Națiunile Unite. Noi credem că aceasta este o obligație sfîntă a guvernelor noastre față de popoarele lor, precum și față de popoarele lumii întregi.

Numai continuînd și lărgind colaborarea și înțelegerea reciprocă dintre cele trei țări ale noastre și dintre toate popoarele iubitoare de pace poate fi realizată năzuința cea mai înaltă a omenirii – pacea trainică și stabilă care, după cum se spune în Carta Atlantică, "să asigure o astfel de situație în care toți oamenii din toate țările să-și poată trăi viață fără să cunoască nici frica, nici mizeria".

Victoria în acest război și crearea organizației internaționale care este prevăzută prezintă posibilitatea cea mai mare din toată istoria omenirii pentru crearea în anii apropiati a principalelor condiții ale unei astfel de păci. □

WINSTON S. CHURCHILL
FRANKLIN D. ROOSEVELT
I.V. STALIN



Arhivele secrete și istoria comunismului românesc

Vladimir TISMĂNEANU

A scrie istoria PCR este o întreprindere pe cît de fascinantă, pe atât de labioasă. A pătrunde dincolo de discursul oficial, a dezvăluî spătiile obscure ale universului comunist este o operă complexă, în care intuiția psihologică se intersecează cu sociologia și științele politice. Iată că acum, la cinci ani de la prăbușirea regimului comunist, putem, în fine, îmboagăi analizele noastre utilizând documentele mult timp considerate drept strict secrete. În linii mari, nu cred că există ipoteze centrale legate de natura și sensul comunismului românesc care să fie esențialmente alterate ori respinse pe baza acestor documente. Pe de altă parte, nu se poate contesta faptul că ele dă acea parte de veracitate și de verificabilitate a analizei fără de care nu este posibilă opera științifică. Apoi, ele "umanizează" istoria, aduc personajele în fața noastră, ne permit să ne imaginăm cum gîndeau Dej, ori un Apostol, ori un Pătrășcanu. Câlăi și victime, arivisti și romântici, ei au fost cu toții implicați în ceea ce am numit cîndva tragicomedia comunismului românesc. Arhivele ne permit să ne apropiem de lumea lor, să aflăm felul cum se raportau unul la altul, să străpungem păienjenișul urzit de uitări, taceri, misticări.

Arhivele Biroului Politic al fostului PCR sunt o mină de aur pentru cercetătorul interesat de natura relațiilor dintre liderii acestui partid, motivațiile și raționalizările diverselor lor acțiuni, intrigile și vendetele care au fost elementele constante în comportamentul lor politic. Citind stenogramele ședințelor Biroului Politic din perioadele cruciale, cînd tensiunea conflictelor de la vîrf ducea la autentice dueluri verbale, imprecații reciproce învechite, firește, în jargonul principialității revoluționare, înțelegem natura puterii în România satelizată și sovietizată. Era într-adevăr vorba de un grup unit prin memoria ilegalităților comise împreună, de devotamente fanatice față de Moscova și liderii ruși, de un spirit pe care nu l-am putea numi decît mafiotic. Reusim să detectăm astfel curente de simpatie, dar și de ostilitate dintre diversii potențiali, psihologia secretă, aproape inavuabilă a relațiilor presupusi "tovărășești". Pentru că, dincolo de frazeologia statutului partidului, chestiunea-cheie, dintotdeauna, pentru mișcările de tip leninist a fost aceea a devotamentului față de liderul maxim, investit cu aureola infiabilității. În ultimă instanță, monopolul cognitiv exercitat de partid era contrapartea simbolică a auto-

crației politice întemeiate pe ritualuri charismatice, mobilizare ideologică și omniprezenta poliției secrete. Orice slăbire a acestui devotament, orice expresie de dubiu, orice rezervă este automat catalogată drept "fractionism".

Textul pe care îl propunem în aceste pagini ale *Sferei Politicii* este remarcabil din mai multe puncte de vedere: el luminează impactul Congresului al XX-lea al PCUS asupra "elitei" comuniste românești. Interesant este de observat cît de des apare termenul de "nervozitate". Apoi, el arată că unii din conducătorii PMR (numele PCR între 1948 și 1965), și în primul rînd Miron Constantinescu, au tentat, direct ori indirect, subminarea monolithului de la vîrf. Înțînd seama de trecutul cominternist intransigent al lui Iosif Chișinevschi, ca și de poziția destul de ponderată a lui Emil Bodnăraș în reacția cerută de Dej împotriva lui Miron Constantinescu, putem avansa conjectură că Moscova încurajase tendințele care urmăreau schimbarea lui Dej din funcția de prim-secretar (ipoteză susținută cîndva într-un splendid studiu despre originile conflictului româno-sovietic de către Georges Haupt). Ceea ce doar bănuiam înainte este astfel confirmat: într-adevăr, după socul revelațiilor lui Hrușciov, Dej a făcut tot posibilul să cîștige timp și să amortizeze bomba anti-stalinistă lansată de la cel mai înalt și venerat amvon al comunismului internațional. Însuși faptul că Leonte Răutu (confidentul lui Dej și un obstinat stalinist) a fost cel care a condus comisia de redactare a Raportului Biroului Politic privind "Învățările Congresului al XX-lea" sugera dorința de a anihila orice tendință emancipatoare. Cîr privește poziția lui Miron Constantinescu, ea se situa în cadrele reformismului de partid (pe care, oricum, Dej îl detesta organic): criticarea acțiunilor represive "excesive" ale Securității; insistența pe problema legalității; sfidarea mitului omnișcientei primului secretar și atacul nedismisulat împotriva rolului acestuia în abuzurile și atrocitățile anilor precedenți; și, mai ales, accentuarea necesității unei dezbateri largi a consecințelor cultului personalității în România. Era destul în acest set de atitudini spre a declanșa deopotrivă nu numai suspiciunea, dar chiar furia lui Dej (sînt extraordinare notațiile sale marginale pe textul stenogramei, în care Dej își exprima întreaga sa aversiune față de Chișinevschi, acuzat de trădare, și Miron Constantinescu, bănit de ambii de a-i

lua locul). Să spun, în încheierea acestei introduceri, că discuțiile din aprilie 1956 reprezentă un capitol extrem de semnificativ în istoria politică a stalinismului românesc: îñfringerea tentativelor de a liberaliza atmosfera din partid avea să conducă la o nouă ofensivă dogmatică, care își va găsi pseudo-justificarea prin evenimentele din Polonia și Ungaria. În fapt, Dej și grupul său au reușit să neutralizeze, atîtea cîte au fost, tendințele de "deschidere" și să convingă Kremlinul că România era un teritoriu sigur pentru "cauza socialismului".

STRICT SECRET
Direcția Treburilor C.C. al P.M.R.
No. 13/S 27.V.1957
COPIE

REZUMAT

al ședinței Biroului Politic al C.C. al P.M.R. din zilele de 3, 4, 6 și 12 aprilie 1956.

Sedința din 3 aprilie 1956

Prezenți tovarășii: Apostol Gheorghe, Bodnăraș Emil, Borilă Petre, Ceașescu Nicolae, Chișinevschi Iosif, Chivu Stoica, Constantinescu Miron, Drăghici Alexandru, Gheorghiu-Dej Gheorghe, Moghiroș Alexandru, Pîrvulescu Constantin.

La ordinea de zi se propune discutarea problemelor ridicate la ședința Biroului Politic din ajunul Plenarei C.C. al P.M.R. cît și în timpul dezbatelor din Plenară, și anume:

– Tribunalele speciale ale Ministerului Afacerilor Interne;

– Împușcarea unor infractori de drept comun;

– Arestări abuzive;

– Urmărirea de către organele de informare ale Ministerului Afacerilor Interne a unor persoane din C.S.P. și a tov. Miron Constantinescu;

– Afirmarea că în Biroul Politic se vorbește cu teamă;

– Tânărărea voită în pregătirea raportului delegației de la Congresul al XX-lea al P.C.U.S.;

– Îeșirea netovărășească a tov. Alexandru Drăghici față de tov. Emil Bodnăraș.

Cere cuvîntul tov. MIRON CONSTANTINESCU, care arată:

Această ședință a Biroului Politic este foarte necesară. Întreg activul partidului nostru este preocupat, chiar după prelucrările care au avut loc, de problema culului personalității.

Și la noi cultul personalității a exercitat numeroase influențe, și la noi sînt multe lipsuri care privesc metodele de muncă.

(Citează din Lenin la Congresul al X-lea din 1921 cu privire la metodele de lucru).

Pentru realizarea sarcinilor Congresului al II-lea al partidului nostru nu este nevoie de unitate. Din 1952, după lichidarea devierii de dreapta, s-a produs o însăratăre în partidul nostru. Unitatea de conducere a fost întărită, linia partidului nostru este justă, unitatea sa este bună.

Dar au apărut de la o vreme unele semne îngrijorătoare, care pe mine m-au mirat foarte mult. Le voi arăta în ordinea lor cronologică.

Se cunosc abuzurile care se săvîrșeau la Ministerul Afacerilor Interne pe vremea lui Teohari Georgescu. Am considerat că după înlăturarea lui Teohari Georgescu, lucrurile se vor schimba. Totuși au mai rămas multe lucruri nenormale și îngrijorătoare în activitatea Ministerului Afacerilor Interne. Practica arată că unele organe ale securității pot aluneca ușor pe panta abuzurilor. Mă voi referi la unele manifestări începînd din 1953:

1) Relațiile organelor M.A.I. cu comitetele regionale de partid continuă să rămână nesatisfătoare. Prevederile plenarei C.C. din august 1953 nu au fost în întregime urmate.

2) M-a frâñit mult problema agenției M.A.I. în diferite minister și organe centrale fără știrea conducătorilor acestor instituții, mai cu seamă atunci cînd sînt membri ai C.C., respectiv ai Biroului Politic.

Timp de 6-7 ani cît am lucrat la C.S.P., nu am primit niciodată vreo informație asupra activității agenției de acolo. Nici un om nu a venit să-mi atragă atenția asupra manifestărilor nesănătoase din C.S.P. și nici pe altă cale nu am primit nici un fel de indicație din partea cuiva din lucrătorii M.A.I. care se ocupau de C.S.P. Si aceasta a continuat pînă la sfîrșitul anului 1955.

În această perioadă au avut loc lucruri surprinzătoare. Amintesc de cazul Maria Jera, din Direcția de coordonare a balanțelor, absolventă a I.S.E.P.-ului, membră a comitetului U.T.M., care specia la un moment dat de sarcinile prime din partea organelor Securității, a venit să raporteze conducerii C.S.P. ceea ce i se cere. I s-au cerut materiale informative de la C.S.P., interzicîndu-i-se să comunice despre aceasta conducerii C.S.P. I s-a cerut, deși căsătorită, să se prostitueze, pentru a putea obține date informative în legătură cu anumiti indivizi suspecti.

Un al doilea caz este cel al lui Petre Nicolae, funcționar la Direcția muncă și salariai, căruia în 1953 la fel i s-au cerut un șir întreg de date. Îngrijorat de această cerere, Petre Nicolae a venit la tov. Chișinevschi, pentru a sesiza asupra acestui lucru și a-i cere părerea ce are de făcut.

În 1954 un alt funcționar al C.S.P., anume Băluțel din Direcția de repartiție a industriei ușoare, a fost retinut în Gara de Nord în timp ce se găsea în drum spre îndeplinirea unei misiuni de serviciu, după care i s-a cerut să lucreze ca agent acoperit pentru Securitate.

În 1954, cu prilejul desființării Comitetului de Stat al Aprovizionării și a trecerii unei părți a funcționarilor acestei instituții la C.S.P., organele Ministerului Afacerilor Interne au intervenit ca să fie angajați la C.S.P. un număr de funcționari total necorespunzători ca pregătire și duobișii din punct de vedere moral și politic, ca spre exemplu Ghelberiu și Cioc, foști fasciști. Întrucînt am refuzat angajarea lor, conducerea Ministerului Afacerilor Interne s-a adresat tovarășului Gheorghiu-Dej, care a intervenit pe lîngă mine să-i angajeze întrucînt fac parte din agențura Securității.

Mă întreb ce fel de informații pot da astfel de indivizi descompusi și incompetenți și mă mai întreb dacă, ocupat în munca informativă "jos", nu se extind în mod inevitabil să facă aceeași muncă informativă și în spre "sus".

Am mai sesizat pe tov. Gheorghiu-Dej despre un cetăean Lazarovici, reprezentant al Partidului din Izrael, care spune că a fost recrutat ca agent al Securității chiar în prezența tov. Gheorghiu-Dej. Toate aceste lucruri despre Lazarovici le-am aflat prin Comitetul Deinocrat Evreesc care a cerut intervenția mea pentru eliberarea din închisoare a lui Lazarovici, unde a stat un an și jumătate închis și a fost bătut grav de către anchetatorii Securității și care mai tîrziu a fost eliberat din dispoziția tov. Gheorghiu-Dej.

Acum recent am luat cunoștință de un caz de la Cluj, unde un ofițer de milă a împușcat într-un restaurant pe un cetăean în picior.

Toate acestea arată că la Ministerul Afacerilor Interne continuă să se petreacă

Anatomia comunismului

lucruri nesănătoase.

Îmi amintesc cazul cu familia lui Ofeilia Manole, în care doi lucrători de securitate referindu-se la conducerea noastră de partid, au afirmat "astăzi săn, măsine nu săn".

Cu privire la tribunalele de condamnare administrativă de la Ministerul Afacerilor Interne, tov. Gheorghiu-Dej mi-a cerut mie și lui Răutu ca în textul raportului delegației de la Congresul al XX-lea să mentionăm că ele au fost introduse pe baza unei hotărâri a Biroului Politic. Eu am refuzat aceasta, pentru că Biroul nostru Politic nu a luat niciodată o astfel de hotărâre. Există doar un document de stat care vorbește de înființarea acestor tribunale. Se încerca deci a se atribui Biroului Politic măsuri pe care acesta nu le-a luat.

Mai au loc și astăzi cazuri de arestări abuzive, arestări de procurori, arestări de ofițeri ai Forțelor Armate.

Toate acestea demonstrează că la Ministerul Afacerilor Interne nu s-au lichidat încă stările nesănătoase. Nu mă refer la la activitatea generală a Ministerului Afacerilor Interne, pentru că nu o cunosc. Probabil că în activitatea generală a acestui minister precumpără elementul pozitiv. Dar m-am întrebat întotdeauna cum se face că hotărârea plenarei din 1953 nu a reușit să pună capăt atitudinilor abuzive și inadmisibile din partea lucrătorilor din Ministerul Afacerelor Interne; cum se face că hotărârea plenarei nu a fost în întregime executată.

La plenara noastră, tov. Alexandru Moghioroș a pus întrebarea adresată tovarășului Alexandru Drăghici: "care este cauza acestor abuzuri?" Eu cred că această cauză poate fi determinată precis: organele Ministerului Afacerilor Interne

s-au sustras controlului de partid, negind rolul conducător al partidului. Pe ce s-au bazat aceste organe ale Ministerului de Interne în atitudinea lor negativă? Ele s-au bazat pe faptul că din partea conducerii ministerului nu există o atitudine destul de fermă în această chestiune.

Am fost foarte mult impresionat când am aflat de la tov. Dej despre schinguriile care au avut loc în închisori și m-am întrebat cum a putut să se petreacă așa ceva. Nu vreau să afirm că conducerea Ministerului Afacerilor Interne încurajează acțiile abuzive, dar ea le-a permis, ea le-a tolerat.

Ministerul Afacerilor Interne nu lucrează de la sine însă; conducerea Ministerului Afacerilor Interne a avut o legătură, pe tov. Gheorghiu-Dej. Mă întreb: cum a fost posibil că tov. Gheorghiu-Dej nu a luat măsuri, sesizat fiind de aceste abuzuri? Tov. Gheorghiu-Dej nu a tras colectivul Biroului Politic în control activității Ministerului Afacerilor Interne.

Aproape toți miniștrii au fost chemați pe rând la raport la Biroul Politic și au fost criticați pentru activitatea lor, dar nu-mi amintesc ca vreodată să se fi analizat în Biroul Politic activitatea generală a Ministerului Afacerilor Interne, în afară de probleme neînsemnante, ca problema salarizării funcționarilor Ministerului Afacerilor Interne, problema relațiilor cu lucrătorii din Ministerul Afacerilor Interne.

Cred că este necesar că activitatea Ministerului Afacerilor Interne și a Securității să fie trecută efectiv sub controlul Biroului Politic. Poate chiar Securitatea să fie despărțită de Ministerul Afacerilor Interne și să fie trecută sub conducerea unui comitet.

Cred că tov. Drăghici poate ajuta

Biroul Politic mai bine, întrucât el cunoaște mai multe cazuri de abuzuri. Nu are nici un rost să ascundem lucrurile, pentru că cu timpul ele tot apar.

Tov. Nicolae Ceaușescu, caracterizând activitatea Ministerului Afacerilor Interne a spus la plenară: "Securitatea este un cal nărvăș care fost bine călărit". Eu săn de acord cu cele spuse de tov. Ceaușescu. Securitatea este un resort foarte important, dar acest resort nu a fost bine îndrumat. Îndrumarea a fost unilaterală și aceasta este și vina noastră.

Cred că asupra tov. Gheorghiu-Dej, Ministerul Afacerilor Interne a avut o influență negativă. Ore întregi era pus să citească notele M.A.I. Tov. Gheorghiu-Dej avea obiceiul să adnoteze și să dea indicații scrise pe aproape toate notele pe care le primea. Indicațiile date cred că meritau o consultare prealabilă în numeroase cazuri.

Se va spune poate de către unii că ridică lucruri nepotrivate cu privire la persoana tov. Gheorghiu-Dej. Nimeni însă nu este infailibil în partidul nostru și chiar dacă numai o parte din ce spun este adevărat, tot însănuțea un ajutor.

Se vor întreba unii că de ce nu am ridicat aceste probleme mai înainte. Am făcut-o, dar sporadic și nu în Biroul Politic. Le-am pus uneori tov. Gheorghiu-Dej și Chivu Stoica. A fost la mine în această privință o timiditate, asupra cauzelor căreia am să vorbesc mai tîrziu.

Trec la tratarea problemei cultului personalității.

După ce raportul delegației care a participat la Congresul al XX-lea al P.C.U.S. a fost încheiat, am afirmat: "greu s-a născut acest material". Într-adevăr întocmirea lui a durat foarte mult ca timp și la fel și modul de întocmire nu a fost cel normal.

Aceasta justifică afirmația mea arătată mai sus. Au trecut 24 zile de la întocmirea delegației, timp după mine suficient ca materialul să se fi întocmit în condiții mai bune. Eu am crezut că delegația va fi însărcinată să întocmească raportul. Tov. Gheorghiu-Dej, deși ocupat cu alte lucruri, a avut totuși 2 zile timp pentru a trasa schema raportului. El a lucrat apoi 12 zile cu grecii. Aceasta este just, dar chiar în acel timp se putea să găsească cîte 1/2 oră pentru a se ocupa de întocmirea pregătirii raportului. Totuși în tot acest interval delegația nu a fost convocată pentru a discuta problema întocmirei raportului și nici la 15 martie, după ce tov. Gheorghiu-Dej a terminat lucrul cu grecii, el nu ne-a convocat.

Eu am ridicat chestiunea în Biroul Politic. Tov. Gheorghiu-Dej a arătat un proiect de schiță de raport, dar totuși nu a convocat delegația pentru a trece la întocmirea lui. După aceasta, au mai trecut încă 4-5 zile tot fără a fi convocați. Aceasta a creat la mine o stare de nervozitate. Abia cu 2 zile înainte de plenară am fost convocați pentru a ne spune părerea asupra unui text de raport care fusese întocmit de altcineva. La această convocare a fost chemat și tov. Apostol, deși el nu făcuse parte din delegație, fără ca pe noi să ne fi întrebat cineva.

Eu am cerut ca în raport să fie inclusă problema Ministerului Afacerilor Interne, a metodelor de lucru ale Biroului Politic, cît și programul de lucru al acestuia, pentru că toate lipseau din textul de bază întocmit de tov. Răutu.

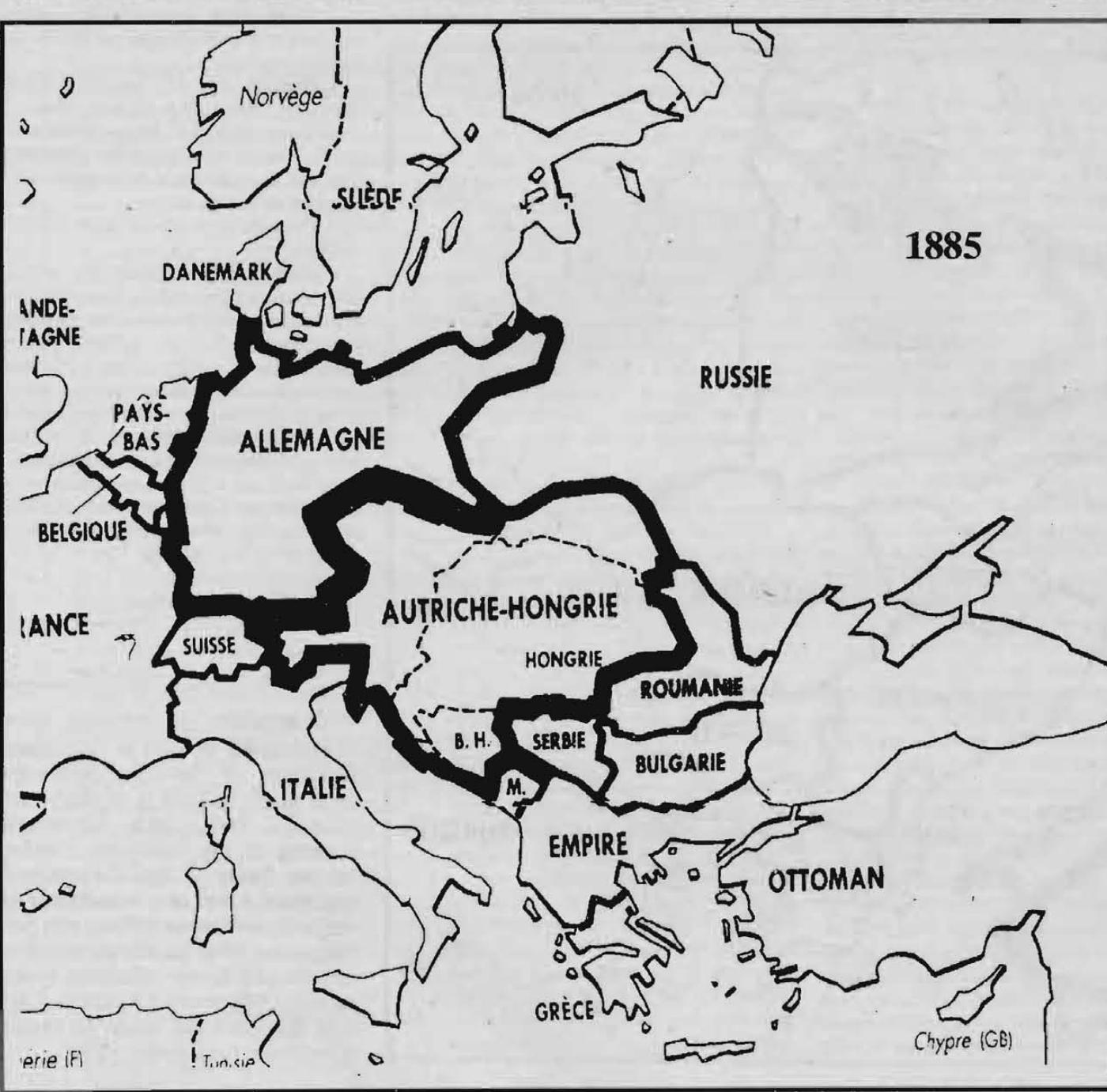
În starea de nervozitate în care mă găseam, am spus cu prilejul convocării pentru a discuta raportul, unele lucruri pe care eu în fond le mențin și azi, deși le-am spus într-o formă necorespunzătoare. Dar nu aceasta este esențial. Ce este esențial în problema cultului personalității? Sunt esențiale oare manifestările sale exterioare? Oare aceste manifestări exterioare, ca agitația și propaganda prin poezii, cîntece, tablouri etc. reprezintă fondul problemei cultului personalității? Fără îndoială că manifestările exterioare ale cultului personalității au o contribuție importantă asupra educației membrilor de partid. Fondul problemei însă nu este reprezentat de formele de exteriorizare. Fondul problemei este în ce măsură normele de conducere, normele leniniste ale vietii de partid sunt respectate, deoarece nerăspicarea lor duce la negarea rolului partidului și la reducerea rolului muncii collective.

La noi în țară, firește că nu a fost situația din U.R.S.S., dar cultul personalității ori unde s-ar practica, tinde spre diminuarea rolului partidului. Dacă vrem să înălțăm pericolul pe care îl reprezintă cultul personalității, trebuie să stabilim o conducere colectivă de partid. Toate problemele de partid și de stat, inclusiv al Ministerului Afacerilor Interne, trebuie discutate în Biroul Politic. Conducerea colectivă reprezintă principiul suprem în partidul nostru.

Munca Biroului nostru Politic în ultimii ani a șchiopătat. Nu acuz pe nimeni; toți suntem vinovați. Programul de activitate nu s-a respectat. Deși de la Congres au trecut cîteva luni, totuși nu s-au analizat în Biroul Politic măsurile care decurgeau din sarcinile trasate de Congres. Pregătirea ședințelor Biroului Politic este slabă, membrii Biroului Politic nu sunt siguri pe ordinea de zi care li se prezintă. În timpul ședinței apar puncte "surpriză".

Sunt datori să privim în față toate lipsurile din activitatea noastră și să nu considerăm pe nimeni dintre noi infailibili.

(urmare în pag. 18)



Anatomia comunismului

(urmare în pag. 17)

Mi s-a aruncat în față în timpul discuției delegației în legătură cu raportul, că sănătatea burgherului este mică. Poate se va spune că sănătatea burgherului sau că urmăresc lucruri ascunse. Aceasta contează mai puțin. Fondul problemei contează. Despre aceasta vorbesc deschis aici și dacă va fi nevoie, voi vorbi deschis și la plenara C.C.

Trebuie să apărăm unitatea partidului nostru, disciplina, principialitatea și în deosebi principiul conducerii colective în partid (citează din Lenin).

Disciplina de partid trebuie să stea la baza relațiilor noastre, dar nu este un act de indisiplină dacă îmi spun părerea despre primul secretar, chiar dacă această părere este spusă nu totdeauna într-o formă aleasă. Fondul eu îl consider just.

Cunoaștem activitatea tov. Gheorghiu-Dej din 1930 și cunoaștem rolul pe care l-a îndeplinit personalitatea sa în partid. Se observă acum la unii tovarăși, cu prilejul prelucrărilor raportului delegației la Congresul al XX-lea al P.C.U.S. că odată cu cultul personalității se neagă și rolul personalității. Aceasta este foarte greșit. Meritele tov. Gheorghiu-Dej ne sunt cunoscute. Eu însă vreau să scot în evidență părțile sale negative.

Tov. Gheorghiu-Dej este unul din conducătorii de frunte ai partidului, dar nu singurul, pentru că mai sunt și alții. Tov. Gheorghiu-Dej deseori desconsideră persoana membrilor Biroului Politic și merge uneori chiar la batjocorirea părării lor. Este cazul cu tov. Pîrvulescu pe care l-a beșteștit vreo jumătate de oră și i-a dat tot felul de epite pentru singura vină de a fi exprimat o părere.

În august 1955, când s-a stabilit de către Biroul Politic ca să se ridice în față tov. Hrușciov, cu caracter de consultare, problema trupelor sovietice din țara noastră

tră, s-a stabilit ca tov. Gheorghiu-Dej să fie acela care să expună problema. Spre surprinderea noastră, tov. Gheorghiu-Dej nu a executat această sarcină, ci l-a pus fără voia sa pe tov. Bodnăraș să o expună. În legătură cu aceasta am cerut la sfîrșitul lui august 1955 o ședință a Biroului Politic. Această ședință nu a avut loc nici pînă astăzi.

Dau un caz în legătură cu mine. Niciodată în viața mea, nici cînd eram copil, nu mi s-a întîmplat ca să fiu admonestat de cineva aşa cum m-a admonestat tov. Gheorghiu-Dej în primăvara lui 1955 la telefon. Cred că nici o slugă nu poate fi tratată în felul cum am fost tratat eu. Eu nu am intrat în partid ca să fiu slugă la cineva.

Tov. GHEORGHIU-DEJ:

(Intervine, cere precizări).

Tov. MIRON CONSTANTINESCU: (Dă explicații în legătură cu această convorbire telefonică, spunând):

Era vorba de scoaterea unei ediții speciale a Scînteii în legătură cu lichidarea cartelelor și reducerea prețurilor. Acest lucru s-a stabilit la C.C. împreună cu tov. Apostol. Tov. Gheorghiu-Dej nefiind de acord cu textul publicat, m-a apostrofat la telefon cu cuvinte grave: "Cînd îți bagi mințile în cap?! Cine îți-a permis să publici un astfel de text?!" Cînd ai să începi să judeci politic?!" Mi-a fost foarte rușine de aceste expresii. Cred că n-am făcut bine că am tăcut.

Tov. Gheorghiu-Dej nu acordă atenție felului cum se comportă. În ianuarie 1956 în drum spre Moscova, la o consfătuire economică, tov. Gheorghiu-Dej, în prezența unui tovarăș din aparatul C.C. al partidului, discutând în legătură cu reforma bănească, a vorbit tot timpul numai despre sine. Astfel dispărerea completă partidul, Comitetul Central și Biroul Politic.

Toate aceste atitudini, firește, nu ser-

vesc combaterii cultului personalității. Acest cult duce la auto-laudă și vanitate.

Pe mine este ușor să mă combată tov. Gheorghiu-Dej, dar să-și facă autocritică este mai greu. Îl rog să-și pună întrebarea poate că ceva din ce spune Miron este totuși adevărat și să-și îndrepte atitudinea în raport cu aceasta.

Nu a fost numai influența din afară a cultului personalității care a dăunat lucrărilor în partidul nostru, ci a fost și o stare proprie a noastră care a contribuit la aceasta, a fost o înclinare – și la tov. Gheorghiu-Dej și la noi – spre laude și preamarire. Este o vină a mea că am făcut și eu aceasta în legătură cu persoana tov. Gheorghiu-Dej, deși vedeam lipsuri în munca și personalitatea sa.

Se pune întrebarea dacă este justă critica deschisă munca unei persoane. Cred că acest lucru este permis. (citează din Conferința a XIII-a a P.C.U.S.)

Sarcina fundamentală a membrilor de partid este de a apăra unitatea partidului. Pentru aceasta discuția este necesară, pentru că numai ea permite să se vadă ce măsuri trebuie luate. Fondul problemei este și rămâne conducederea colectivă în partidul nostru; dezbatând cu curaj tot ce este legat de această problemă, dăm un ajutor partidului, Comitetului Central, Biroului Politic și tov. Gheorghiu-Dej.

Se pune întrebarea dacă membrii Biroului Politic au dreptul să schimbe păreri între ei. Sigur că au acest drept, mai ales în ajunul și în timpul plenarelor. Eu am purtat discuții cu tov. Chișinevski și Moghioros după Congresul al XX-lea al P.C.U.S. în legătură cu unele probleme ale vieții noastre de partid. Membrii Biroului Politic nu pot fi izolați în celule ermetice închise. Cu privire la aceasta nu există nici o prevedere în statut.

Ce mă privește pe mine, am avut lipsuri numeroase. Am desfășurat și eu o

activitate largă în popularizarea cultului personalității, am îmbrățișat și am militat pentru teza ascuțirii luptei de clasă în condițiile construirii socialismului, am aplicat metode de muncă greșite, am întrebuințat metode de comandă și am avut în desă prilejuri ieșiri necontrolate suficiente. Dar lipsurile mele nu pot acoperi lipsurile altora și nici ale tov. Gheorghiu-Dej. Niciodată nu l-am criticat pe tov. Gheorghiu-Dej și aceasta nu a fost bine.

Azi mii de membri de partid sunt frântăți de problema cultului personalității. Ei gîndesc și văd din ce în ce mai mult urmările cultului personalității în țara noastră. Acestora trebuie să le dăm răspunsuri clare și singurul răspuns just este de a aplica metode de muncă juste, de a face critică tovărășescă deschisă nu jignire și injurie – așa cum s-a întîmplat cu mine în ședința Biroului Politic cînd mi s-a spus că sănătatea mea este nesigură, de a respecta principiul conducerii colective în partid.

Nu sună de acord cu cuvîntarea tov. Apostol la activul de partid de la Floreasca. În cuvîntarea sa s-au strecut confuzii ideologice; ea conține pasaje în care pur și simplu se continuă cultul personalității tov. Gheorghiu-Dej. Consider că o lingvistică din partea tov. Apostol a atribuit tov. Gheorghiu-Dej formularea cu naționalizarea întreprinderilor, cînd se știe că tov. Hrușciov este acela care a formulat-o.

Propun în încheiere să dezbatem lucrările deschis și apoi să ne fixăm asupra atribuțiilor Biroului Politic, ale Secretariatului, asupra metodelor de muncă în Biroul Politic, să se întărească rolul comisiilor de control.

Dacă vom privi lucrurile obiectiv, nu mă îndoiesc că vom obține rezultate bune.

(Urmează întrebări).

Tov. ALEXANDRU DRĂGHICI:

– Poate că tov. Miron Constantinescu are ceva mai mult de spus cu privire la borșașii împușcați.

– Dacă tov. Miron Constantinescu știe că la Cluj ofiterul a fost imediat arestat.

– Cum crede tov. Miron Constantinescu, dacă în luptă împotriva clandestinismului se poate lucra cu nerespectarea regulilor de conspirație.

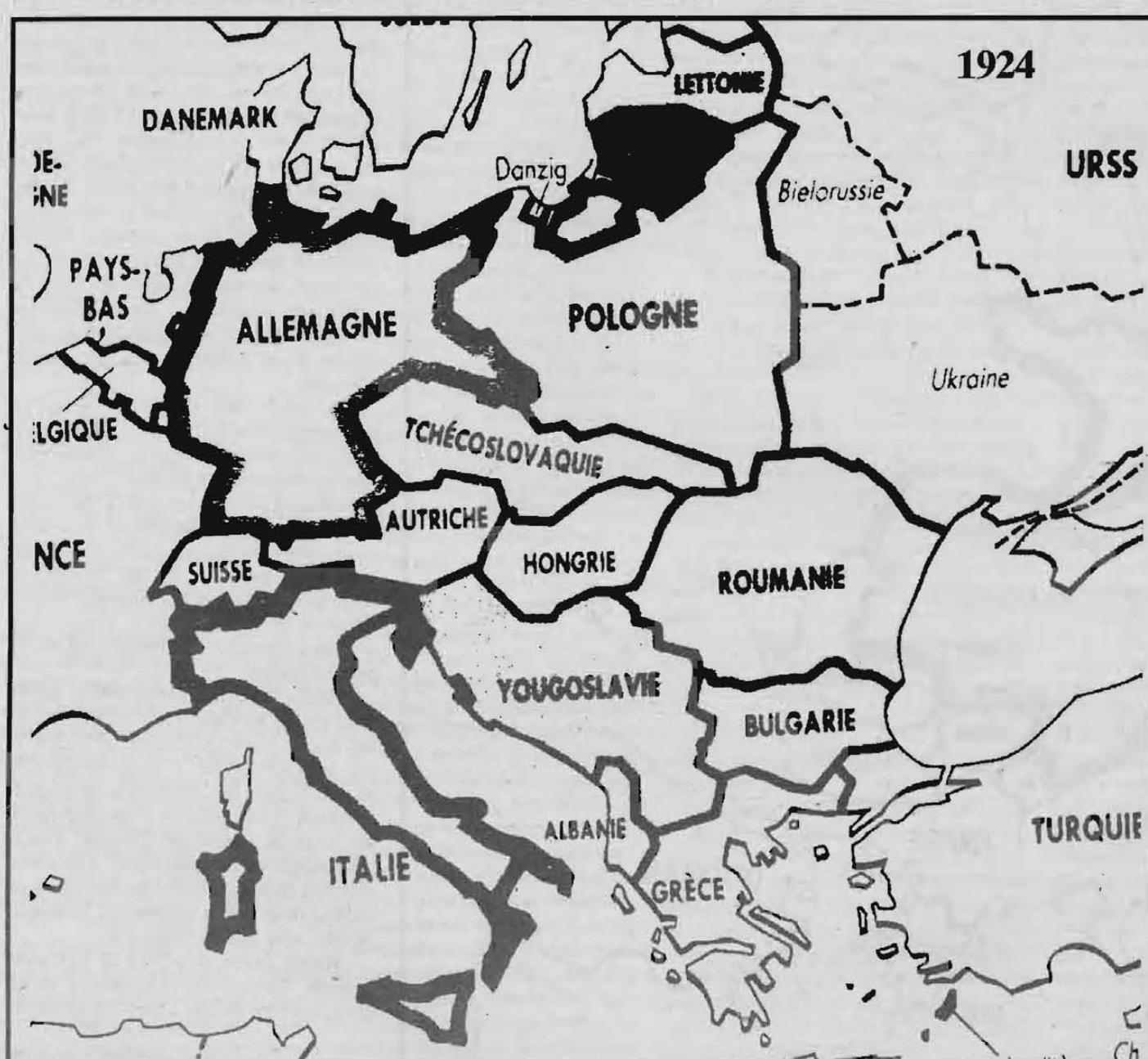
– Dacă știe că au existat lagăre de concentrare.

– Dacă în 1952 criticind pe Teohari Georgescu a cerut măsuri împotriva legionarilor și a altor elemente dușmanoase.

– Dacă în 1952 nu a facut asupra Ministerului Afacerilor Interne presiuni spre a evacua numerosi cetățeni din Valea Jiului în vederea creării spațiului locativ necesar, acuzând Ministerul Afacerilor Interne că merge pe linie împăciuitoristă.

– Dacă tov. Miron Constantinescu a avut date că vreunul din funcționarii C.S.P. de care a amintit, a avut sarcina de a-l urmări pe el personal.

(va urma)



VLADIMIR TISMĂNEANU, born in Bucharest in 1951 is Associate Professor of Government and Politics at the University of Maryland (College Park) and Associate Director of the University Center for the Study of Post-Communist Societies. A frequent contributor to major American and European publications, he is the author of many articles and books including, most recently Reinventing Politics: Eastern Europe from Stalin to Havel (New York: Free Press, 1992).

De la 1 februarie, Italia poate să spune din nou că dispune de un guvern în deplinătatea puterilor sale constituționale. În acea zi, Cabinetul Dini a trecut, în surdină, dar cu succes, peste ultimul prag, votul de încredere din Senat.

Obstacolul acesta a fost însă cel mai lemn de depășit, dat fiind că aici forțe favorabile noului prim-ministru ("Progresiștii", adică PDS – fost PCI plus Liga Nordului, noul aliat care a și declanșat criza anti-Berlusconi din decembrie, Partidul Popular – fosta Democrație-Creștină – și așa-zisul "Centru" al catolicului de stânga Mario Segni) dispun de un lejer avantaj. Pentru a respecta soluția de compromis, adoptată cu greu, dar unitar, ce constă în abținerea de la vot, fosta majoritate a Polului Libertății (Mișcarea Forza Italia, cu diferențele ei componente – liberală, catolică, socialistă, și Alianța Națională) a trebuit să iasă din sală în momentul votării și să nu participe, deoarece regulamentul Senatului consideră abținerea exprimată în aulă ca pe un vot negativ.

Rezultatul final a fost cel scontat. Dintr-un total de 315 senatori aleși plus 10 senatori pe viață, au luat parte la vot doar 210, ceea ce a făcut să scădă cворумul la 106. Au votat "Da" 191 de senatori, "Nu" – 17 (toti din Partidul Reîntemeierii Comuniste), s-au abținut în aulă 2. Componenta radicală din Forza Italia ("reformatorii" lui Marco Pannella), care la Senat dispune de 2 exponenți, a votat așa cum anunțase, în favoarea noului guvern.

Altfel au stat lucrurile pe 25 ianuarie, la Cameră. Acolo, soarta guvernului a depins de hotărârea de abținere luată după extenuante discuții, cu numai câteva ore înainte de intrarea în aulă, de către Berlusconi și aliații săi. Multă vreme, Berlusconi părea înclinat către un vot negativ.

Nu acesta a fost însă și avizul citorva dintre consilierii săi cei mai apropiati: liderul radical Marco Pannella (ce se improvizase mediator), cunoscutul ziarist Giuliano Ferrara, ministru pentru relațiile cu Parlamentul și purtătorul de cuvânt al cabinetului demisionar, efervescentul critic de artă și deputat Vittorio Sgarbi, fosta magistrată din colectivul "mani puliti", Tiziana Pareti, și mulți parlamentari din aria moderată a mișcării Forza Italia, în frunte cu Vittorio Dotti, șeful fracțiunii "fortiste" din Cameră (și avocat personal al lui Berlusconi), și cu ministrul funcțiunii publice, Giuliano Urbani, unul dintre părinții nobili ai partidului berlusconian. Lor li se opuneau, cu contraponderă unui vot negativ, "durii" din interiorul Forzei Italia, în frunte cu Vincenzo Previti, cel-lălat avocat al lui Berlusconi și ministru al apărării în cabinetul demisionar, iar, în exterior, puternicii și statornicii "aliați model" din partidul de dreapta al lui Giancarlo Fini, Alianța Națională (ex-Mișcarea Socială Italiană, MSI).

Concluzia acelor zile de consultări de la jumătatea lui ianuarie a fost soluția de compromis până la urmă adoptată. Berlusconi a transat, dând consemnul de abținere. S-a ajuns astfel la unul dintre cele mai ciudate rezultate din istoria confimării unui guvern italian: datorită abținerilor, guvernul a primit investitura chiar dacă nu a întrunit majoritatea absolută a deputaților, iar suma dintre cei care s-au abținut și cei care au votat contra reprezentă mai mult decât voturile favorabile!

Problema crucială pe care o pune Berlusconi și, împreună cu el, la unison, toate componentele Polului Libertății, de la dreapta (A.N.) la centru-stânga (radicală și stânga liberală), este convocarea de noi alegeri anticipate.

Polul Libertății are certitudinea că va

câștiga aceste alegeri, și toate sondajele îl dau dreptate. Opinia că trebuie să se revină la urne este foarte populară în Italia: potrivit unui sondaj publicat în 20 ianuarie în *Corriere della Sera* și realizat de secția italiană a televiziunii din Monte-Carlo, 64% dintre italieni sunt favorabili organizării de alegeri anticipate.

La 23 ianuarie, tot *Corriere della Sera* dădea publicitatea un alt sondaj, care releva că Polul Libertății se bucura de încredere a circa 50% dintre italieni, Coaliția Progresiști + Ligă + Populari scădea la 38,3%.

Berlusconi cere de la începutul crizei, de cînd a fost obligat să părăsească puterea, convocarea de noi alegeri anticipate. Aceasta nu este și părerea factorilor de decizie, în frunte cu președintele republicii, un om al "primei republici" (a fost ales pe 7 ani în 1992) în toate legislaturile din 1946 încoace, care nu și-a ascuns niciodată antipatia față de magnatul ajuns șef de guvern și care, în plus, este și de extracție democrat-creștină, deci deosebit de sensibil la apelurile ce-i vin dinspre Partidul Popular, aflat acum în opozitie, dar deosebit de favorabil noului prim-ministru Lamberto Dini.

Natural, soluția alegerilor anticipate nu-i nici pe placul Partidului Democrat al Stângii (fost PCI) și nici ai tovarășilor săi de drum din Polul Progresist. Însă cine nu acceptă cu nici un preț ideea alegerilor este mai cu seamă Liga Nord, care se vede, în același sondaj care-l dau învinător pe Berlusconi, practic măturată de pe scenă politică.

Reamintim că Liga e cea care a declanșat criza, retrăgînd sprijinul său guvernului Berlusconi. Liga aparține pînă atunci Polului Libertății și obținuse, pe liste unice, 103 deputați, un număr care dădea cabinetului Berlusconi o solidă majoritate la Cameră și stabilitate. Ea trecînd în opozitie, guvernul a căzut, pierzîndu-și majoritatea. Liga este creditată cu numai 2 sau 3% în sondaje (față de 8-9% în primăvara lui 1994), iar Bossi a început să vorbească despre presupuse avantaje ale revenirii la sistemul... proporțional, tocmai el, care se declarase adversar al acestui mecanism electoral!

Președintele și-a început deci consultările, nesocotind grav cerințele principalelor forțe politice a Italiei, Forza Italia, și ale aliaților ei din Polul Libertății. S-a ajuns totuși la un compromis. Să se facă un guvern cu obiective limitate, primul fiind convocarea de noi alegeri. Scalfaro a părut la un moment dat receptiv. Berlusconi l-a indicat pe ministru său pentru Tezaur pentru fotoliul de Președinte al Consiliului.

La 13 ianuarie, Scalfaro a acceptat sugestia și l-a însărcinat pe Dini. Numirea sa (o garanție pentru investitorii străini și pentru operatorii economici) a creat chiar câteva momente de euforie în bursă. Dini a supus Capului Statului lista noului său cabinet, în care figurau mulți exponenți ai vechiului executiv, Scalfaro nu a acceptat-o.

În loc să depună mandatul, dl Dini a acceptat să se supună intruziunii și condiționării prezidențiale. Așa s-a ajuns ca, în ciuda dezmințirilor, Dini să formeze un guvern "sub dictarea" președintelui, o situație fără precedent, ce încalcă toate normele stabilite, și dificil de încadrat în practica constituțională.

Într-un singur punct avea dreptatea președintele republicii, un fin cunoșător al Constituției, nu numai în calitate de jurist, dar mai ales ca unul ce a contribuit nemijlocit, ca deputat în Adunarea Constituantă din 1946-1948, la redactarea ei: atunci cînd a refuzat să anunțe la nașterea noului guvern, o dată sigură pen-

tru alegeri. Într-adevăr, un guvern nu poate veni în fața Parlamentului cerînd încrederea numai pentru un timp dinainte stabilit. I-o interzice Constituția.

Gestația guvernului Dini nu a fost ușoară. Ruptura dintre Berlusconi și Dini s-a consumat cînd acesta din urmă nu și-a depus mandatul după primul eșec (16 ianuarie), ci a acceptat condiționările lui Scalfaro. Berlusconi i-a retras sprijinul, și la fel au făcut și cîțiva exponenți apropiati de Forza Italia ce fuseseră inclusi în noul guvern.

Așa a ajuns Italia la acest al 53-lea guvern al său de după război. El este și unul dintre cele mai restrînse: doar 20 de membri față de 25, cît numărul guvernului Berlusconi. Profilul jos și numărul restrîns este ceea ce se cuvine mai bine unui cabinet tehnic, de strictă necesitate. El poate fi, pe drept cuvînt, socotit drept cel mai șters și nesemnificativ guvern italian din ultimele decenii: numai nume necunoscute, în majoritate profesori universitari și specialiști ce nu sunt politicieni de profesie. Nici unul – altă premieră – nu este deputat și numai doi dintre membrii săi au la activul lor funcții de parlamentari în legislaturi trecute.

Singurul nume cu o oarecare rezonanță este, în afara primului-ministrului, dna Susanna Agnelli, ministru de externe – soră a patronului Fiat-ului, Gianni Agnelli. Este prima femeie care ocupă această însărcinare în Italia.

Dl Lamberto Dini, economist de formă americană (a petrecut 14 ani la Washington), a fost guvernator al Băncii Italiei (Banca Națională) unde și-a cucerit faima de om al rigorii. A fost lansat în politică, ca tehnician independent, de Berlusconi, anul trecut. În acel cabinet, Dini a ocupat funcția de ministru al Tezaurului public, poziție pe care o păstrează și în propriul său cabinet, cumulînd acest minister economic cheie cu fotoliul de Președinte al Consiliului de miniștri.

În sfîrșit, o curiozitate pentru un guvern al unei țări de consolidată democrație: un general, Domenico Corcione, la Apărare ("un tehnician", a spus Dini), ceea ce a susținut o oarecare senzație. Ministerul de interne este Antonio Brancaccio. și el tot un tehnician, după cum tot tehni-

Berlusconi, istoria unei crize

ADRIAN NICULESCU

The text is an analysis of the power relations between the various political parties of Italy today. The effect of the confrontation of these political parties has been the 53rd governing team of Italy, after the Second World War. This last governing team is rather a technocratic one, composed of unknown names from the view point of their political prestige. Most of them are specialists and university professors. There is another new element of this governing team: its members are not deputies. Some other particularities of this leadership are also examined by the author who proves a very good knowledge of the Italian political life today.

cieni sunt toți subsecretarii, adică miniștrii adjuncți. Media de vîrstă a actualului cabinet: 60 de ani.

Patru sunt obiectivele pe care și le-a fixat noul prim-ministru: 1. manevră financiară (adică un supliment la legea Bugetului pe 1995, după principiile concordate la negocierile cu sindicatele din noiembrie); 2. elaborarea unei legi electorale regionale majoritare pentru alegerile locale; 3. "par condicio", o expresie devenită celebră în Italia, adică asigurarea condiției echitabile, de paritate, pentru accesul tuturor forțelor politice la Televiziune (un săh în direcția lui Berlusconi!); 4. reforma pensiilor. O dată atinse aceste puncte, guvernul său este gata să se retragă, a subliniat el, ca o aluzie organizarea alegerilor anticipate. Ceva a obținut: existența cabinetului său, prin abținerea Polului Libertății, din care el însuși provine, și non-belligeranța, care va trebui însă negociată și obținută punct cu punct, de la caz la caz, a foștilor săi colegi. Pentru alegerile anticipate, circulă două date: 11 sau 18 iunie, cel mai îsrzui iulie, iar toamna pentru alegerile locale după noua lege majoritară.

Ceea ce este sigur este că, de cînd se află în criză politică, Italia a pierdut multă credibilitate pe piața internațională, investițiile străine nu sunt atrase de instabilitate, ceea ce se reflectă negativ în moneda ei națională, în cadrul aproape liberă față de principalele valute occidentale (în special marca germană!).

Vineri, 3 februarie, Dini a zburat la Washington, unde este cunoscut și apreciat, pentru "binecuvîntarea" Casei Albe. Dejunul cu Clinton a fost promițător. Președintele SUA s-a arătat încrezător, în ciuda instabilității politice prelungite prin care trece Italia. Dini însuși și-a definit guvernul său ca fiind unul de tranziție. Apoi, la Toronto, pentru reuniunea ministrilor finanților occidentali. Ce rezervă viitorul?

ADRIAN NICULESCU (born in 1960). He graduated from the Faculty of History, University of Bucharest in 1983. He is pursuing a Ph.D. in History at the University of Milan.

Rusia între “străinătatea apropiată” și politica mondială

VALENTIN STAN

Russia is a great power in a changing world where it lost its supremacy in military terms and offensive capabilities. The decaying military might of Russia has triggered a process of self-perpetuating erosion of authority in a vital space for the destiny of mankind and world's security. Can USA afford the risk to consider Russia still an enemy while Russia's lack of authority and power could unleash the challenge of its uncontrolled nuclear potential right on the doorstep of Western area? Or, paradoxically enough, had USA better harness itself to help building again Russia's central authority and power? We think this is the dilemma of the future.

Rolul forței și democrația rusă

Ultimile evoluții din Rusia, cu prelucrare conflictului din Cecenia, au relansat dezbaterea cu privire la rolul acestei țări în dinamica internațională și capacitatea sa de a adopta norme și practici europene, în domeniul protecției drepturilor omului. Folosirea forței pe scară largă în Cecenia, ca urmare a declanșării acțiunii de secesiune a micilor republici caucasiene, s-a făcut cu prejudicierea gravă a civililor și a proprietății lor, deci cu încălcarea Codului de conduită cu privire la aspectele politico-militare ale securității, adoptat la summit-ul CSCE de la Budapesta, din 1994, cu participarea Rusiei.

“Paradoxul” vine de acolo că Rusia își propune o politică deosebit de activă și acțiuni ferme pentru a impune respectarea drepturilor minorităților ruse de pe teritoriul fostelor republici ale URSS, actionând deosebit de brutal împotriva unor popoare minoritare secessioniste de pe propriul său teritoriu. Dincolo de aspectele umanitare imediate, se pune problema necesitatii unor astfel de acțiuni, ca și a consecințelor pentru securitatea internațională pe care le-ar avea un regim de oprimare a minorităților ruse din fostele republici unionale sau secesiunea unor importante teritorii și populații din Federația Rusă.

Încă din 1992, cînd a început să fie folosit termenul de “străinătatea apropiată” pentru a desemna statele ce făcuseră parte din URSS, comitetul pentru relații internaționale al Sovietului Suprem, sub președinția lui Evgheni Ambarumov, a elaborat un document care lansa o adeverărată doctrină Monroe pentru spațiul fost sovietic. În conformitate cu acest document, “politica internațională a Rusiei va trebui să se bazeze pe o doctrină care definește întregul spațiu geopolitic al fostei Uniuni ca sferă de interes vitală ale Rusiei. Comunitatea internațională trebuie să recunoască rolul Rusiei ca putere garantă a securității și stabilității pe teritoriul fostei URSS”¹. Această concepție a fost foarte bine exprimată de Andranik Migranian, consilier al președintelui Eltsin, care preciza că “numai Rusia va fi factorul geopolitic determinant pe teritoriul fostei URSS, și nu SUA, NATO sau altă organizație internațională”².

Scopul unei politici articulate și bine definite a Rusiei în “străinătatea apropiată” va viza protecția etnicilor rusi prin orice mijloace. Această protecție va avea,

asă cum preciza Serghei Karaganov, director adjunct al Institutului Europei al Academiei Ruse de Științe, o conotătie de presiune politică asupra fostelor republici sovietice. Astfel, etnici ruși din “străinătatea apropiată” reprezintă “o puternică enclavă economică și politică ce va fi fundamental influență noastră politică (a Rusiei – n.n.), pe care trebuie să o protejăm în numele drepturilor omului și ale minorităților”³. În acest sens, Karaganov propune, pentru impunerea intereselor rusești, folosirea tuturor mijloacelor, inclusiv forță: “trebuie să restabilim rolul forței ca instrument de reglementare (subl.n.)”⁴. Comparativ cu ideea de folosire a forței în afara Federației Ruse, pentru protecția etnicilor ruși, folosirea forței în Cecenia, deci pe teritoriul Federației, aduce în atenție o problematică de legitimare a acelor Rusiei, ce a sfîrșit deja numeroase controverse.

Trebue precizat că abordarea rolului Rusiei, în sensul promovării unei politici autoritare, este specifică tocmai acelei “școli de gîndire politică”⁵ ce se pronunță pentru dezvoltarea Rusiei pe “linia esențială democratică și orientată spre economia de piață (subl.n.)”⁶. Societatea rusă ar trebui să aibă în vizionarea respectivă “un caracter multi-eticnic, secular, pluralist și cosmopolitan, dar cu un guvern puternic, la nevoie autoritarist, și o politică externă activă de mare putere, mai ales în ‘străinătatea apropiată’ (subl.n.)”⁷. Aderenții ai acestei “școli” ar fi, alături de Evgheni Ambarumov, Andranik Migranian și Serghei Karaganov, și alte nume foarte sonore ale societății rusești de astăzi: Serghei Stankevici, consilier de stat, Anatoli Sobciak, primarul Petersburgului, Vladimir Lukin, fost ambasador în SUA și președinte al comitetului afacerilor externe ale Dumei, Nicolai Travkin, liderul Partidului Democratic al Rusiei. Partide politice afiliate la aceste idei ar fi Blocul Yabloko și secțiuni ale Partidului Rus al Unității și Intelegerii, cu Serghei Šakrai și Alexandru Šokin ca figuri reprezentative⁸.

Iată că paradoxul democrației ruse este că ea trăiește și se alimentează din mitul autoritarist al folosirii și perpetuării forței în relațiile cu vecinii, din vechea sintagmă a dominării prin putere. Relația Rusiei cu Occidentul pare a fi și astăzi marcată de marea schismă a mentalităților, astăzi de bine identificată de marele gînditor rus al secolului trecut, Alexandru Ivanovici Herzen, care le spunea occidentalilor: “Vă înțelegem îndoilele, dar credința voastră nu ne inspiră. Noi nu

înțelegem atașamentul vostru față de moștenirea înaintașilor. Sîntem prea călați în picioare, prea nefericiti pentru a ne mulțumi cu o libertate pe jumătate. Voi sănăti reținuti de scrupule, sănăti dată înăpoi de rețineri mentale. Noi nu avem nici scrupule, nici rețineri. Singurul lucru de care avem nevoie este puterea (subl.n.)”⁹.

Axa Washington-Moscova după Războiul Rece

Cei care s-au așteptat la o replică fermă din partea SUA și a Vestului în cazul promovării de către Rusia a unei politici de forță pentru protejarea minorităților ruși din fostele republici sovietice (“străinătatea apropiată”), ca să nu mai vorbim de brutalitatea intervenției pe teritoriul Federației, împotriva Ceceniei, au fost foarte repede dezamăgiți. Protectia minoritarilor ruși pe teritoriile din “străinătatea apropiată” (în jur de 25 milioane), ca și menținerea coeziunii teritoriale a Federației Ruse în fața noilor sfidări secesiuniste (Federația Rusă este alcătuiră din 89 de entități: 21 republici, 6 teritorii, 49 regiuni, 2 orașe de importanță federală – Moscova și Petersburg –, 1 regiune autonomă și zece districte autonome, pe teritoriul Federației Ruse există 30 de milioane etnici ne-ruși, alcătuind cam 100 de grupuri etnice diferite) au devenit obiective majore ale politicii de securitate a SUA.

Motivația unei asemenea poziții trebuie căutată în rațiuni geostrategice și militare. În ceea ce privește fortele centrifuge cu tendințe separatiste din cadrul Federației, analiștii occidentali din domeniul serviciilor speciale atrag atenția asupra a două aspecte: “armele nucleare sunt amplasate în unele din cele mai volatile regiuni și controlul central al forțelor armate se erodează. Dacă Rusia se va fragmenta, mii de arme și tone de materiale nucleare se vor dispersa în noile state, care nu ar dispune de infrastructura de protecție și ar avea experiență limitată în controlul frontierelor, ceea ce ar crea o situație cu mult mai periculoasă ca desfășurarea Uniunii Sovietice. Cercetarea nucleară, facilitățile de producere, menținere și dezafectare a armamentului nuclear, facilitățile de îmbogățire a uraniului, ca și de separare a plutoniului, ar putea fi moștenite de state noi și instabile. O devoluție și mai pronunțată a autorității politice poate să ducă la pierderea controlului asupra unor exporturi strategice și să ridice riscul achiziției de către teroriști a unor materiale nucleare”¹⁰.

Deja surgerea de materiale strategice este un fapt în derulare în Rusia, la aceasta contribuind și “declinul în controlul central al forțelor armate”¹¹, ceea ce a dus la “constituirea unor rețele de traficanți și a unei infrastructuri pentru contrabanda transfrontalieră înlesnind potențiala proliferare a materialelor nucleare speciale prin intermediul personalului militar corupt sau al altor elemente criminale”¹². Este evident că o fragmentare a Federației Ruse ar duce la amplificarea acestor procese, cu consecințe imprevizibile pentru stabilitatea și pacea la scară globală, fiind afectate direct interesele strategice și securității SUA. În plus, cererile independentiste ale unor micro-republici, precum Cecenia, ridică încă o problemă de maximă acuitate pentru securitatea regiunii. Populația entităților componente ale Federației Ruse este mixată etnic. “Cum pot fi împiedicate aceste republici autonome să se dezmembreze din nou ca răspuns la cererile de secesiune ale unor grupuri etnice și populații din interiorul lor? Este foarte periculoasă combinarea dreptului la autodeterminare cu cel la secesiune”¹³.

În ceea ce privește poziția SUA față de politica Rusiei în problema minorităților

ruse din “străinătatea apropiată”, sunt foarte relevante o serie de aprecieri ale unor personalități implicate direct, în anumite etape, în procesul de planificare a politicii externe americane. Francis Fukuyama, autorul celebrei lucrări *Sfîrșitul istoriei*, director adjunct al staff-ului de planificare politică al Departamentului de Stat în 1989, anul marilor bulversări mondiale, preciza, la scurtă vreme după definirea politicii ruse față de “străinătatea apropiată”:

“Că protecția rușilor din afara Rusiei trebuie să fie o temă centrală pentru politica externă a Moscovei este de netăgăduit. Există în jur de 25 de milioane dintre aceștia, adică 20% din populația Ucrainei și 40% din populația Kazahstanului. Oricare ar fi fost condițiile istorice în care acești ruși au ajuns acolo, ei pot fi supuși discriminării și chiar unei situații încă și mai periculoase în vremurile turbulente care urmează. Ar fi un act irresponsabil pentru orice guvern rus – pentru Eltsin și „democrații“ chiar sinucigaș – să ignore interesele acestora. Statele Unite și celelalte țări occidentale nu prea sunt în poziția de a începe să predici Rusiei cu privire la „amestecul“ în „treburile interne“ ale vecinilor săi, dacă înem cont că noi (adică SUA – n.n.) am justificat invadarea Grenadei prin necesitatea de a proteja o mînă de studenți americani și cea a Panama pentru că soția unui ofițer american fusese abuzată sexual (subl.n.)”¹⁴.

Politica americană față de Rusia este deci foarte clară. Ea este subordonată în întregime prezervării păcii și stabilității la scară planetară, ceea ce înseamnă promovarea intereselor de securitate și prosperitate ale poporului american. Pentru realizarea acestui deziderat, relația Washingtonului cu Moscova este esențială. Trebuie să se înțeleagă foarte bine și de toată lumea că evenimentele majore de tipul extinderii NATO spre Est și chiar integrarea europeană a fostelor țări comuniste din Europa Centrală este o funcție a echipajelor de prezervare la Moscova a unei echipe de decizie politică în care SUA să găsească partener. Declarațiile protocolare și de complezență ale oficialilor americanii în legătură cu extinderea NATO care nu ar fi condiționată de “aprobație” Moscovei sau criticele la adresa acțiunilor brutale ale armatei ruse în Cecenia sunt elemente conjuncturale destinate în exclusivitate consumului public. Așa cum preciza ambasadorul SUA la Moscova, Thomas Pickering, “în ciuda îngrijorării cu privire la comportamentul Rusiei în străinătate (subl.n.), cu greu s-ar putea găsi vreo justificare pentru ca noi să modificăm politică noastră de angajament și parteneriat cu Rusia (subl.n.)”¹⁵.

Relația specială SUA-Rusia este o componentă fundamentală nouă a raporturilor și echilibrului de forțe în lumea multipolară de astăzi. Evoluția acestui raport indică o spectaculoasă reformulare la scară planetară a opțiunilor de management al dinamicii internaționale într-o formulă a “realismului politic” ce pare a-i preocupă din ce în ce mai mult pe aliații europeni ai SUA. În Raportul prezentat de raportorul Baumel Adunării Uniunii Europei Occidentale (UEO), în noiembrie 1994, această preocupare este exprimată foarte transțant:

“În ceea ce privește relațiile dintre Rusia și SUA, în ultimele luni, un acord tacit pare să fi prins formă între cele două țări, cu precădere la ultima întâlnire americană-rusă, cu privire la zonele lor respective de influență în CSI, America Latină și Caraibe (subl.n.). Țările europene, și mai ales UEO, trebuie să analizeze această tendință cu multă grija și să pregătească un răspuns deoarece inactivitatea Europei poate încuraja ideea în Rusia că doar Statele Unite sunt un partener politic de același calibru ca ea. Dominanța ruso-americană va fi atunci inevitabilă (subl.n.)”¹⁶.

Că se va produce sau nu această dominație, un lucru este cert. Responsabilitatea pentru asigurarea păcii la scară plane-

tară săt profund diferite. Rolul SUA este imens și numai această putere democratică poate asigura managementul păcii și al crizelor ce o periclită. Iată de ce America trebuie să țină cont de evoluțiile din Rusia și să facă "la grande politique" în ciuda tuturor "frustrărilor" europene. Europa fiind ca însăși în centrul problematicii de securitate a SUA. Dacă pacea și securitatea mondială ar putea fi asigurate prin *intermediul unor acorduri tacite*, atunci aceste acorduri ar trebui înțelese ca atare. Imensul arsenal nuclear acumulat pe Terra în perioada Războiului Rece a transformat radical esența raporturilor între mariile puteri, ca și responsabilitățile lor. Este o axiomă astăzi faptul că "puterea mare nu poate fi despărțită de responsabilitatea mare; și, în multe feluri, ceea mai puternică națiune în comunitatea mondială este și cea mai implicată în relații cu toate celelalte".¹⁷

Problema este în ce măsură o țară europeană ca România poate face "mareea sa politică", pentru ca, în *toate acordurile tacite ale viitorului*, locul ei să fie recunoscut alături de democrațiile occidentale. Si mă tem că pentru a răspunde la această întrebare, guvernului *actual* al României nu i-a mai rămas decât foarte puțin timp... □

NOTE:

1. Vezi Gerhard Simon, "La Russie: une hégémonie eurasienne?" în *Politique Étrangère*, printemps 1994, 59e année, p. 34.

2. Apud *Rossiskaya Gazeta*, 4 august 1992.

3. Gerard Simon, *Loc. cit.*, p. 38.

4. Vezi S.A. Karaganov, "Problemi zasciți interesov rossiisko orientirovannogo naseleñija v 'obljeniem' zarubej'e" în *Diplomaticheskij Vestnik*, 15 noiembrie 1992, p. 43.

5. Karen Dawisha și Bruce Parrot identifică patru școli de gîndire politică în Rusia, în continuarea celor două clasice: "pro-occidentală" și "slavofilă" (sau, mai modern spus, "atlantistă" și "euro-asianistă"), alături de "paradigma gîndirii", modelată de era Gorbaciov (Vezi K. Dawisha and B. Parrot, *Russia and the New States of Euroasia*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994, p. 199-203).

6. Vezi Hannes Adomeit, "Russia as a «great power» in world affairs: images and reality" în *International Affairs*, Vol. 71, No. 1 January 1995, p. 50.

7. *Ibidem*

8. *Ibidem*

9. Apud Hans Kohn, *Political Ideologies of the Twentieth Century*, Third edition, Harper Torchbooks, New York, 1966, p. 115.

10. Jessica Eve Stern, "Moscow Meltdown: Can Russia Survive?" în *International Security*, Spring 1994, Vol. 18, No. 4, p. 41.

11. *Ibidem*

12. Vezi Office of Threat Assessment, *The Russian Mafia*, Washington, D.C.: Department of Energy, November 1, 1993.

13. Mr. Baumel, Rapporteur, REPORT submitted on behalf of the Political Committee, "WEU's relations with Russia", Assembly of Western European Union, Fortieth Ordinary Session (Second Part), Document 1440, 10th November 1994, parag. 29, p. 10.

14. Francis Fukuyama, comentariu pe marginea lucrării lui Serghei Stankievici, *Russia in Search of Itself*, în *The National Interest*, Summer 1992, Number 28, p. 52-53.

15. Ambassador Thomas Pickering, "Russia and America at Mid-Transition" în *SAIS Review*, Winter-Spring 1995, Volume XV, Number One, p. 86.

16. Mr. Baumel, *Op. cit.*, parag. 72, p. 17.

17. Vezi Cleveland Harlan, *The Obligations of Power: American Diplomacy in the Search for Peace*, Harper & Row Publishers, New York/London, 1966, p. 161-162.

VALENTIN STAN (born in 1959). He graduated from the Faculty of History and Philosophy, University of Bucharest, in 1984. Associate assistant at the Faculty of History, University of Bucharest.

Decembre 1994. Au trecut 5 ani de la Revoluția română. Starea cîmpului politic, în timpul acestei scurte perioade, s-a transformat profund. De la Consiliul Frontului de Salvare Națională (CFSN), la sfîrșitul lunii decembrie 1989, care încerca să reunească imediat după Revoluție toate segmentele politice de după Ceaușescu, cu excepția celor etichetate drept "comuniști", trecînd printr-o fază pe care retrospectiv o putem califica drept experimentală – fază caracterizată prin crearea unui număr foarte mare de partide, care nu întotdeauna au fost organizate pentru a rezista eroziunii timpului, viața politică românească a evoluat deci în mod considerabil. În orice caz, pînă în 1992, an pe care îl numim consideră astăzi drept an crucial.

De fapt, anul 1992 este anul în care primul partid din România, Frontul Salvarii Naționale (FSN), încă unit în februarie, în timpul alegerilor locale, se divizează, înaintea alegerilor generale din toamnă, în: Frontul Democrat al Salvarii Naționale (FDSN) – devenit astăzi, fără modificări majore, Partidul Democrației Sociale din România (PDSR), care rămîne organizația politică cea mai puternică din țară și care susține executivul român – și în special președintele Iliescu – și ceea ce rămînea, FSN-ul lui Petre Roman, astăzi numit Partidul Democratic (PD).

De aceea, tot în acel an se înființează Convenția Democratică din România (CDR), cu ocazia alegerilor locale din februarie. Era vorba atunci de o coaliție de paisprezece partide și asociații (dintre care o asociație de intelectuali, Alianța Civică – AC), cuprinzînd, în perioada respectivă, cele trei partide istorice ale României: Partidul Național Tânăresc Creștin și Democrat (PNT-cd), Partidul Social Democrat din România (PSDR) și Partidul Național Liberal (PNL), precum și Uniunea Democratică a Maghiarilor din România (UDMR), care la acea vreme era al doilea partid din țară, în urma alegerilor legislative din mai 1990, Partidul Alianța Civică (PAC) izvorât din AC și creat în vara lui 1991 și Partidul Ecologist Român (PER). Fără a reuși să cucerească puterea de stat la alegerile generale din toamnă, Convenția Democratică a obținut totuși rezultate interesante la toate scrutinurile anului (primarii în marile orașe, dintre care și Bucureștiul, un număr important de deputati și senatori, un candidat, care va deveni președintele Convenției, Emil Constantinescu, cu aproximativ 39% la al doilea tur de alegeri prezidențiale, împotriva lui Ion Iliescu).

Toate aceste alegeri sunt cîte se poate de naturale și, în special alegerile legislative din 27 septembrie 1992, cu reprezentare proporțională apropiată, urmînd un sistem electoral extrem de complicat, care, dacă nu determină, schizează harta politică a României actuale. În decembrie 1994, ca și în toamna lui 1992, structura cîmpului politic pare de fapt destul de clară în linile ei principale. Un partid care detine o majoritate relativă în Parlament, PSDR, condus de Adrian Năstase, fost ministru al Afacerilor Externe în guvernul Stoican și în prezent președintele Camerei deputaților, sprijinit în Parlament de trei organizații adesea calificate drept extremiste, organizații care dacă nu susțin în mod activ guvernul, refuză totuși categoric să voteze moțiunea de cenzură prezentată de opoziție. Este vorba despre Partidul Socialist al Muncii (PSM), care revendică în parte moștenirea Partidului Comunist Român (PCR) și care a obținut recent rezultate electorale foarte bune la alegerile locale partiale (și în special primăria unui mare oraș, Brăila), Partidul România Mare (PRM), cel mai xenofob și antisemit în mod recunoscut și, de asemenea, cel

Diferențierea organizațiilor politice liberale în România începînd de la Revoluție

SONNY PERSEIL

The latest alliance between the main romanian liberal organizations, shoudn't make us too forget that the political space occupied by the liberal parties has been allways fidgety since the Revolution and the revival of the National Liberal Party. Especially with numerous splits and creations which led to the present situation with four liberal parties. But the distinguish of the liberal political organizations isn't very clear: is it an external competition between political parties or an internal contest between elements of the same whole? Whatever it is, the fact is that among these organizations, a few interesting cleavages can analysed. In particular, we may find a classical opposition between the owners of the economical capital and those of the cultural capital and a distinguish of the parties collective attitudes about the others elements of the romanian political society.

mai critic față de guvern, pentru a căruia cădere nu întreprinde totuși nimic, și, cel mai important dintre cele trei în Parlament, Partidul Unității Naționale Române (PUNR), partid ultranaționalist, născut în Transilvania, în special pentru a apăra interesele românilor față de cele ale maghiarilor. PUNR, după lungi negocieri cu PSDR, a intrat în guvern în august 1994 și deține acum portofoliile Comunicațiilor, Agriculturii și Justiției. Opus acestei coaliții, regăsim, bineînteleas, Convenția Democratică și PD-ul, care sunt încă ezitante în a se uni pentru a învinge dușmanul comun, dar aflate în același timp în tratative. Apoi, toate micile partide extraparlamentare, practic eliminate, de facto, din ceea ce este important în viața politică românească. Cu o marte excepție, PNL, asupra căruia vom reveni îndelung.

O situație generală stabilizată de la alegerile din 1992, care contrastă în mod singular cu primii ani de după Revoluție, care au văzut atâtva organizații politice creîndu-se și dispărînd. Dar această relativă stabilitate nu privește cîmpul politic în ansamblul său. Există de fapt o zonă de turbulentă în continuă agitație, spațiul politic ocupat de partidele liberale.

Care sunt deci cei pe care îi numim astăzi, în cadrul cîmpului politic românesc, liberalii? Putem considera două categorii principale de actori politici.

De o parte cei care evoluază în cadrul unui anumit număr de partide, și în special al PD (partidul lui Petre Roman aliniindu-se de altfel celor pe care adesea îi numeam liberalii tineri atunci cînd aceștia se aflau în cadrul Partidului Național Liberal-Aripa Tânără (PNL-AT); personalități ca tînărul Adrian Severin, fost ministru FSN al Reformei în guvernul Roman, la 35 de ani, acum membru con-

ducător al PD, fiind cîteodată considerat un adevarat liberal), și al UDMR-ului (partid etnic care reprezintă ideologic toate segmentele politice ale populației maghiare din România, cu un Cerc liberal și personalități ca senatorul Attila Verestoy), dar de asemenea în mod uimitor, al PUNR (care își spune în ansamblu liberal, totuși cu o tendință mai liberală, reprezentată de senatorul Viorel Salagean, aflat într-o poziție delicată în cadrul propriului partid). Partidul Democrat Agrar din Romania (PDAR), (mic partid care s-a găsit într-un timp foarte aproape de putere, astăzi mai critic, fără a se fi rălat încă opoziției, și care are o reprezentanță unică în Senat) își spune de asemenea liberal. Am putea, de asemenea fără nici o îndoială, găsi cîțiva membri PSDR care nu ar nega o anumită inspirație liberală.

De fapt, eticheta "liberal" pare destul de valorificată și ar părea că se confundă cu voința de susținere a reformei economice. În aceste condiții, nu este de mirare că înșîlnuți numeroși oameni politici gata a-și spune liberali, aşa cum nu cu mult timp în urmă se apăra cu ardoare economică de piață și Revoluția.

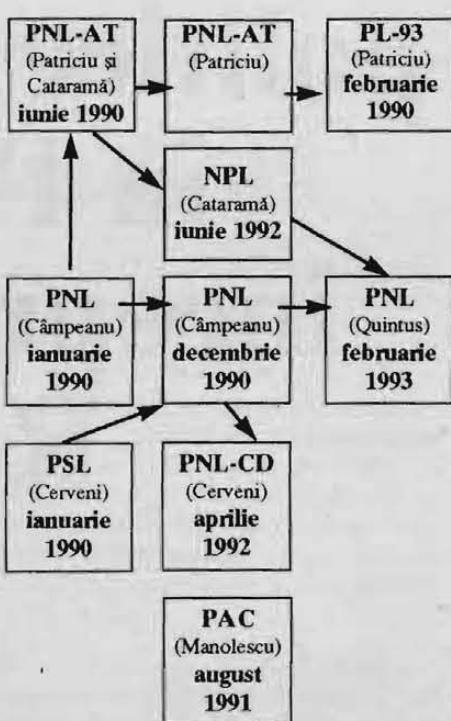
Pe de altă parte, sunt organizațiile politice care se definesc ca fiind liberale prin esență. Ele au, de altfel, adesea o denumire liberală. Cu toate că scara dreaptă-sângă este greu operațională în România, sunt partide pe care le putem situa în general la centru-dreapta, comparativ cu alte organizații politice românești, dar și înțînd cont de profilul social al conducătorilor lor (multi oameni de afaceri), ceea ce corespunde de altfel revendicărilor explicite ale unora dintre ei și modului în care deseoară se vorbește despre liberali în lume. În România deci, aceste organizații politice instabile sunt cele care, în timpul

(urmare în pag. 22)

(urmare în pag. 21)

celor cinci ani de la Revoluție, nu au încetat să se descompună și să se recomponă. În afara micilor grupuri liberale puțin prezente în viața politică românească, ca de exemplu Partidul Liberal Monarhist din România (constituit în ianuarie 1990), Partidul Unionii Liberale Brătianu (creat în aprilie 1990 din numele de familie al unui mare conducător liberal din perioada celei de-a doua jumătăți a secolului trecut, familie foarte importantă în istoria liberalismului politic din România), Mișcarea Neoliberală și Partidul Social Liberal, putem regăsi, într-o primă abordare istorică, două familii principale. Una este formată dintr-un singur partid, un partid nou, de după Revoluție, PAC, care se afirmă ca un partid politic neo-liberal și care a văzut pe cîțiva dintre membrii săi plecînd, în scopul de a-și pune mai bine în valoare identitatea liberală, în partide politice liberale. PAC a fost fondat împreună cu PNL, Alianța Civică Liberală (ACL). Cealaltă familie, mult mai complexă, își are izvorul în PNL, partid istoric al României a cărui creație datează din 1856 (numit PNL în 1892), detinînd de mai multe ori puterea politică înaintea celui de-al doilea război mondial. De după Revoluție, PNL, dispărut în timpul dictaturii de după 1945, s-a recreat avîndu-l la conducere pe Radu Cîmpeanu, al doilea la alegerile prezidențiale din mai 1990, cu aproximativ 10,5% din sufragiile exprimate. A fost cel de-al patrulea partid înregistrat în ianuarie 1990, iar la finele lunii declara deja 100.000 de membri. Dar lucrurile se vor complica puțin cîte putin. Chiar de la început, în afara micilor grupuri liberale citate înainte, un partid politic se va declara de asemenea de partea administrației, șaptesprezece partide de înregistrat în România de după Ceaușescu, Partidul Socialist Liberal, al lui Nicolae Cerveni, al cărui nume poate surprinde. În decembrie 1990, acest partid decide să fuzioneze cu PNL. Dar această decizie a fost anulată în aprilie 1992, cu ocazia iesirii PNL din Convenția Democratică, cînd partidul d-lui Cerveni devine Partidul Național Liberal-Convenția Democratică (PNL-CD). De altfel, în iulie 1990, după alegerile generale din mai și descenderea devastatoare a minerilor din iunie, un grup părăsește PNL și înțemeiază PNL-Aripa Tânără (PNL-AT) cu Viorel Cataramă, Dinu Patriciu și Horia Rusu. Un an mai tîrziu, în iulie 1991, PNL-AT se aliază cu PDAR, Mișcarea Ecologistă și în special cu FSN, pe baza unui program numit "Carta pentru reformă și democrație". Un an mai tîrziu, în iulie 1992, PNL-AT se scindează. Un grup rămîne alături de Dinu Patriciu, în timp ce grupul rămas alături de Viorel Cataramă devine Noul Partid Liberal (NPL). În februarie 1993, la interval de cîteva zile, au loc două evenimente importante în cadrul acestor organizații politice liberale. Pe de o parte, PNL-AT, cu ajutorul dizidenților din PNL (Grupul pentru Reformă Morală și Politică a PNL), și, în ciuda tuturor speranțelor, fără conducătorii PNL-CD, dar cu militanți, se transformă în Partidul Liberal, numit în mod curent Partidul Liberal-93 (PL-93). Pe de altă parte, PNL absorbe NPL și Radu Cîmpeanu lasă locul la conducerea partidului lui Mircea Ionescu Quintus, fost ministru de Justiție al guvernului Stoilean. Din februarie 1993, situația nu a evoluat din punct de vedere al instituțiilor. Din cînd în cînd însă, un anumit număr de conducători liberali părăsește un partid liberal pentru a se alătura unui altuia iar, pe de altă parte, fraciunea Cîmpeanu se însinuă în proces cu grupul Quintus privind însușirea apelativului de PNL, se

vorbește adeseori de PNL-Quintus și de PNL Cîmpeanu. Situația nu este deci cu adevărat limpede, chiar dacă periodic sunt luate inițiative pentru a se încerca o unificare a mișcării politice liberale. În acest stadiu, să încercăm construirea unei mici scheme pentru a încerca să clarificăm situația din punct de vedere organizațional, fără a ne interesa, pentru moment, de diferenții transfugi.



Numărăm deci la sfîrșitul anului 1994 patru organizații politice principale în mișcarea politică liberală din România. În ordine cronologică: PNL, PAC, PNL-CD și PL-93. Patru organizații stabilizate provizoriu din punct de vedere instituțional, dar încă în profundă (re)structurare, ca pentru a sublinia "du-te vino-ul" conducătorilor și, în special, al parlamentarilor, de la un partid la altul. Cum să explicăm această agitație și această diferențiere a organizaților politice, agitație și diferențiere ce par durabile? Puțini înțrevăd de fapt o veritabilă unificare a acestor segmente politice. Si aceasta chiar dacă la sfîrșitul lui decembrie 1994 abia a luat naștere oalianță între cele patru partide, PNL-CD și PL-93 alăturîndu-se Alianței Civice, alianță numită cîteodată în mod simplu "Liberalii" și care numără printre obiectivele prioritare fuziunea partidelor liberale, fuziune care ar putea interveni înainte de 31 mai 1995. Viitoarele alegeri generale, prevăzute pentru 1996, sau alte evenimente, ar putea însă să vadă din nou ansamblul re(des)componindu-se.

Unii ar putea dori să înțeleagă caracterul durabil pe care pare să-l capete diferențierea organizaților politice liberale făcînd referință la trecut, și în special la perioada de instaurare a Partidului Comunist la putere, denigrînd, de exemplu, tendonă lui Radu Cîmpeanu, care ar urma "mai mult tradiția lui Gheorghe Tătărăscu – o tendonă care consimte la colaborarea cu adversarul – decît pe aceea a lui Constantin Brătianu, bărbat mai intrasigur". Sau întorcîndu-ne pînă la originea organizației. Aceasta nu poate, bineînțeles, să ne satisfacă complet, mai ales datorită acestei rupturi de 45 de ani care a urmat celui de-al doilea război mondial și care a văzut suspendîndu-se activitatea politică liberală. Cu toate că istoria partidelor liberale de după 1990 este mult mai profund legată de trecut (și în special de anii 1930-1947, care au văzut în interiorul PNL un anumit număr de "dizidenți" organizându-se, tensiuni între clanuri familiale cîteodată reactivate după Revoluție), decît ne putem închipui la o primă abordare, vom face totuși ipoteza că diferențierea

organizațiilor politice liberale de astăzi, putem explica în special studiind viața politică contemporană.

Cum putem atunci percepe această stare a unei anumite părți a spațiului politic românesc contemporan, parte pe care am putea-o numi cîmpul politic liberal, cîmp de luptă dacă se află acolo unde mizele par mai mult organizaționale (controlul unui partid politic), decît simbolice (impunerea unei definiții a liberalismului politic)?

Analiza diferențierii organizațiilor politice liberale pune în primul rînd o serie de probleme despre acceptarea pluralității acestor partide și despre înțelegerea relațiilor complexe pe care aceste organizații le înțrețin între ele. Nu este oare vorba despre un singur ansamblu liberal cu mai multe organizații? Astfel, înțrebarea chinuitoare care apare atunci cînd studiem lupta pe care o poartă organizațiile politice liberale românești este de a ști dacă este vorba despre fenomene de concurență externă sau internă.

La acest stadiu preliminar al studiului, după cele ce am văzut deja privind constituirea acestor organizații:

– Ceea ce pledează pentru concurență externă este faptul că PAC, adesea considerat ca fiind partidul intelectualilor, are o origine și o personalitate complet diferite de cele ale altor organizații politice liberale. În alianța partidelor liberale care tocmai s-a înființat, liderii PAC par de altfel să fie mai rezervați în privința unei eventuale fuziuni. Pe de altă parte, în timp ce fenomenele de concurență internă tind în general să nu compromită, în mod vizibil, unitatea partidului, aici apariția tendințelor din sînul PNL a favorizat foarte rapid separarea corpurilor.

– Ceea ce, din contră, ar putea indica că este vorba de o concurență internă este faptul că, pe de-o parte, toate organizațiile politice importante cu denumire liberală (PL-93 și PNL-CD) au ca origine acest partid, adică PNL, și că, pe de altă parte, PAC s-a unit cu PNL în cadrul Alianței Civice Liberale care tocmai le-a atras pe celelalte două partide liberale. Fuziunea tuturor acestor organizații în cadrul unui același ansamblu nu este cu totul imposibilă și, de altfel, aceste patru partide sunt de asemenea membre ale unei alte organizații politice, Convenția Democratică, PNL reintregîndu-se Convenției la jumătatea lui decembrie 1994 – cooperarea în interiorul acestei coaliiții electorale cum este Convenția Democratică, nu este cu siguranță întotdeauna evidentă. De fapt, într-o schemă de competiție internă, "se desfășoară o activitate de «democratizare» a grupărilor partiale unele în raport cu celelalte" și nimic nu-i împiedică pe "conducătorii și membrii fiecarei să își revendice, cîteodată în mod spectaculos, particularitățile". Am putea merge chiar mai departe și să afirmăm că anumite scindări nu pot fi identificate decît în cadrul unei concurențe interne în organizația politică și, în special, ceea ce se întîmplă în cadrul mișcărilor liberale românești atunci cînd anumite grupări denunță "trădarea" principiilor și adoptarea de practici deviate de către echipa conducătoare, constrîngînd-o dintr-un foc pe aceasta să proclame cu tărie și să manifeste atașamentul față de trecut și față de principiile fondatoare".

Orice ar fi, plecînd de la studiul organizațiilor liberale românești sau al acestora pe care am fi tentați să le numim mișcarea liberală, apare cu claritate că "permanența unei organizații politice nu este deci dată, dar rezultă dintr-o construcție neîntreruptă, din procese adesea unite prin chiar transformările pe care le afecteză". Acestea ar putea fi postulatul nostru de

bază. O primă serie de întrebări vizează deci să înțeleagă dacă cîmpul politic liberal este o parte omogenă și "coerentă" a spațiului politic ale cărui mecanisme de luptă internă pot fi analizate similar mecanismelor de competiție internă dintr-un partid politic sau dacă este vorba despre "veritabile" organizații politice diferențiate în mod clar, în situația bine cunoscută de competiție externă unele față de altele. Putem aduna o multitudine de elemente în ambele sensuri.

Pentru concurență internă: permanența unei concurențe puternice în cadrul mișcării politice liberale din România comparativ cu alte organizații politice istorice; alipirea, mai mult sau mai puțin evidentă, a acestor organizații la partidul istoric PNL, care, pentru mai multe motive, pare a fi punctul de referință; numeroasele încercări de sinteză și de apropiere (în special prin munca cîtorva instituții: asociații, cluburi, mass-media, institute de cercetare...), ba chiar de regrupare (conform evenimentelor, situația politică liberală românească este deosebit de evolutivă și alegerile generale din 1996 ar putea, între altele, să repună totul în cauză) și fuziunile care s-au realizat deja; mișcarea facilă, de la un partid la altul a membrilor acestor organizații (unii lideri sunt la cel de-al treilea partid liberal începînd de la revoluție); relativa unitate electorală, conform scrutinurilor, în special pentru alegerile prezidențiale și parțial pentru cele legislative, în sfîrșit studiul opiniei curente ale oamenilor politici, ziariștilor și alegătorilor care au adesea tendință de a reduce diferențierea partidelor politice liberale la o simplă gîlceavă între persoane etichetate drept ambițioase, ceea ce nu neagă însă existența specificității profunde a fiecărei organizații.

Pentru competiția externă: particularitatea istorică a PAC, grupare civică în genul celor pe care le regăsim și în alte foste dictaturi de partid din Europa de Est și care, contrar partidelor istorice care și-au făcut reapariția în aceste țări și care "nu au reușit să injecteze singe nou", pare a reprezenta o mică idee a modernității politice în România; forma juridică pe care o îmbracă destul de des conflictele dintre aceste partide interesate în a-și vedea personalitatea recunoscută de justiția română, care poate astfel instituționaliza diferențele și mai ales diferențele; în ciuda numeroaselor tentative de apropiere, eșecul momentan al unei uniuni profunde pe care mulți îl văd prelungindu-se încă mulți ani; înfruntarea electorală, mai ales la nivel local; studiul diferențierilor partidelor liberale la acest eșalon local.

În sfîrșit, natura relațiilor pe care le înțrețin aceste organizații politice liberale între ele pare a fi deosebit de complexă și nu corespunde, fără îndoială, celor două tipuri ideale de analiză clasică a partidelor politice (competiție externă/internă). Putem oare să comparăm în același timp aceste relații cu alte forme de concurență cum ar fi, de exemplu, în Franța, opozitia actuală între partidul lui Jean-Pierre Chevénement și Partidul Socialist, sau conflictul dintre partidul condus de Philippe de Villiers, Partidul Republican și Uniunea pentru Democrație Franceză? Oricum, este vorba de grupări partiale (competiție internă; cuvîntul "grupare" pare a eufemiza importanța diferențierii) sau de adevarăte partide politice (concurență externă; termenul "partid" este folosit aici pentru a marca specificitatea), este clar că aceste organizații politice (expresie folosită acum pentru neutralitatea sa aparentă) sunt diferențiate. O dată depășită problema existenței însăși a plurilateralității acestor organizații și a relațiilor

pe care acestea le urzesc între ele, putem oare să încercăm acum să explicăm această diferențiere? Fără nici o îndoială că da. Prima piste de căutare pare a fi de fapt un preambul metodologic necesar pentru ca într-un studiu imediat al diferențierii organizațiilor politice liberale românești contemporane am fi putut cădea într-o capcană evidentă, să subliniem în mod excesiv diversitatea acestor partide, ușând astfel că, cu toate acestea, unitatea acestor organizații există în posibilul om politic din România. A doua piste principală de cercetare: cum să explicăm deci diferențierea acestor organizații?

Prima explicație furnizată de către limbajul curent insistă asupra ambiiilor personale ale conducătorilor liberali. Nu ar fi nici o diferențiere serioasă între aceste organizații, ci numai aceste rivalități personale. În această perspectivă, diferențierea organizațiilor liberale este percepță în manieră negativă și rezultatele se fac, de altfel, resimțite. Deceptia celor care au votat "liberal" sau care au participat mai activ la mișcarea politică liberală s-a putut astfel traduce prin ruina electorală din septembrie 1992 a PNL și prin părăsirea vieții politice de către un număr de lideri liberali de după Revoluție. Această explicație, bineînțeleasă respinsă de analiza sociologică dominantă, devine astfel indispensabilă înțind cont de efectele sale asupra organizațiilor pe care le descrie. Putem cu adevărat să eclipsăm în mod complet rolul "obiectiv" al acestor ambii în diferențierea acestor organizații, precum și pretențiile anumitor lideri de a controla o organizație spre scopuri ce par lipsite de orice fundament sociologic sau ideologic important? Cu siguranță că nu și știința politică contemporană, care se încăpătă să nege conflictele de ambii personale rezervate explicației populare sau jurnalistică, va avea oricum din ce în ce mai multe probleme în situația noile conflicte politice ce apar în societatea noastră, societate care nu pare să mai cunoască scindările sociale tradiționale și ale cărei ideologii sunt... ceea ce sunt. Prin ce artificiu de prezentare științifică vom explica, a posteriori, gălăcea dintre "liberalii" Chirac și Beladur? Ambii personale, trăsăturii determinante ale unui anumit număr de indivizi gata la orice pentru a cucerii puterea în cadrul unei instituții (partid sau stat), nu pot fi luate în considerare, așa cum din nou nu pot fi luate în considerare nici interesele colective ale grupărilor numite partide, gata la orice, cîteodată, pentru a cucerii puterea de stat și a o păstra. În denigrarea ambiiilor unor lideri liberali români, și în special Radu Cămpăeanu, se asociază de altfel, cîteodată, partidul cu omul. Orice ar fi, este imperativ să subliniem explicația legată de caracterele extrem de ambicioase ale anumitor conducători liberali români și de a nuantă astfel refuzul acestui tip de argumente de către știința politică dominantă. Cum am putut vedea, diversitatea caracterelor umane pare că a contribuit deja la explicarea unui anumit număr de fenomene politice în România, vezi de exemplu atitudinea minerilor în timpul ultimei descinderi în București, în septembrie 1991.

Totuși, rămîn alături de această înțelegere în sens obișnuit (sau conformă bu-nului simt) alte piste de cercetare care corespund mai bine canoanelor științei politice.

În primul rînd, analiza programelor, analiza ideologică. Statutele acestor organizații și declaratiile conducătorilor permit, fără nici o îndoială, să distingem partide de esență strict liberală (PNL și NPL absorbit de primul) favorabile unei dezagăjări rapide și importante a statului din

viața politică, un partid cu totul liberal (PL '93 succedind lui PNL-AT), dar sprijinind intervențiile puternice ale statului în viața socială și în special în capacitatele de reglementare, un partid care se califică drept "neo-liberal" (PAC) împotriva orientării formă de liberalism sălbatic și, în consecință, pentru o doctrină liberală de sensibilitate socială, și un partid judecat cîteodată ca nefiind decât un înveliș gol, fără ideologie (PNL-CD), partid care ia totuși succesiunea Partidului Socialist Liberal, a cărui consistență ideologică pare, din contră, foarte bogată. De fapt, în afara nuanțelor ideologice pe care le putem descoperi, este de asemenea interesant de subliniat importanța pe care fiecare partid o acordă definiției sale ideologice. PAC, partidul intelectualilor, va fi probabil cel mai preocupat de această muncă de construcție politică. Nu trebuie să uităm însă negarea acestor divergențe ideologice, negare din partea observatorilor și alegătorilor, dar și din partea anumitor actori. În sfîrșit, putem, subliniind în special ceea ce se asemână, să facem ipoteza că nuanțele ideologice nu permit nici o explicație a diferențierii acestor organizații.

Trebue, de asemenea, să studiem diferențele numite sociologice. Prima ipoteză de care ne putem interesa este cea care constă în a face din PAC partidul intelectualilor. Cine sunt acești intelectuali? Scriitori (Manolescu, Paleologu), profesori, jurnaliști? Să fim atenți să nu plonjăm în dezbaterea fără sfîrșit asupra definiției intelectualului! În același timp, datorită studiilor PAC, etichetat drept partid al intelectualilor, ne este îngăduit să prindem în mod concret natura segmentului social reprezentat de acest partid. Acest segment social este, fără îndoială, cu totul diferit de cel reprezentat de alte partide liberale și despre care putem crede că acoperă profesiile liberale și în special juridice (Cerveni, Quintus, Stoica), ca și cadrele comerciale și patronii (Cămpăeanu, Patriciu, Cataramă, Cojocaru). În afara acestei analize a categoriilor socio-professionale a membrilor, vezi și alegătorilor (ceea ce este mai hazardant înțind cont de transformarea organizațiilor de la ultimul scrutin, din 1992), putem încerca de asemenea să punem în evidență alte scindări sociale. Pare, de fapt, că anumite partide liberale au particularități din punct de vedere religios: PNL-CD este singura organizație care a numărat 50% dintre parlamentari ca fiind catolici, în timp ce PAC a fost singurul care a prezentat (împreună cu PDAR, care nu numără decât 5 senatori), în cadrul aceleiasi populații parlamentare, 100% ortodocși (PL '93 se situează, conform acestei anchete, la 97,2% ortodocși, imediat după PAC, PDAR și PDSR). Este de asemenea interesant de subliniat caracterul urban al parlamentarilor liberali și chiar caracterul bucureștean (la acea epocă, toți parlamentarii PNL-CD erau din București, 66,67% dintre parlamentarii PAC și 57,1% dintre parlamentarii PL '93). Scindarea principală, în afara acestor statistici puțin denaturate, înțind cont mai ales de numărul mic de aleși, pare a fi cea care există între intelectuali și oameni de afaceri. Scindare ce sustine o diferențiere durabilă a PAC și a altor partide liberale (și care reia, de fapt, faimoasa distincție dintre detinătorii de capital cultural și cei de capital economic), dar care pare în același timp inoperantă pentru a explica diferențierea din interiorul organizațiilor cu apelative liberale.

Putem face ipoteza că mai ales studiul organizațional al acestor partide politice este cel care ne permite să explicăm diferențierea. Si, bineînțeleasă, nu numai un studiu intern, care ne duce numai la un

rationament tautologic al unei complexități fantastice: organizațiile politice liberale sunt diferențiate pentru că sunt diferențiate! Da, ele sunt foarte diferențiate, și cercetarea poate pune în evidență, mai ales prin studiul statutelor, al numărului de membri și calității acestora (conducători/militanți) diversele scheme de funcționare care se realizează în cadrul organizațiilor. Organizații, de altfel mai mult sau mai puțin prezente la nivel local, se pot sprijini pe numeroase primării (PAC și PNL) și care sunt deci susceptibile de a mobiliza resurse politice ne-neglijabile, sau cu totul absente (PNL-CD). O organizație care a avut deja experiență puterii de stat, PNL, și deci o practică a politicii care diferă substantial de aceea a altor organizații liberale. Vom sublinia, de asemenea, trăsăturile originale a două partide: o organizație extra-parlamentară (PNL), care pare bine implementată în țară, față de un partid evasiv parlamentar (PNL-CD).

Dar, diferențierea care pare să existe între aceste partide este mai ales în funcție de relațiile externe pe care aceste organizații le întrețin cu alte instituții. Cu puterea și Convenția Democratică pe primul loc. La acest prim nivel se operează de fapt ruptura dintre PNL și celelalte organizații critice vizavi de compromisul cu guvernul, acceptat de anumiți conducători ai PNL. Vom sublinia ca evident că PNL-CD își va găsi rațiunea de a exista în plecare PNL-ului din Convenția Democratică. De asemenea, în cadrul Convenției, percepță de astă dată ca mișă, coaliție electorală de anvergură, putem înțelege agitațiile din PL '93, în special în comparație cu PAC, care apare din ce în ce mai frecvent ca principalul rival în cadrul Convenției, și PNL, a cărui intrare era odată blocată în Convenția Democratică. Apoi, este de asemenea în funcție de pozițiile respective ale organizațiilor liberale, în comparație cu alții membri ai Convenției Democratice și mai ales în comparație cu PNTCD (mai degrabă la dreapta) și cu PDSR, membru al Internaționalei Socialiste, faptul că PL '93 combată cu vigoare și că pare mai apropiat de celelalte partide liberale, mai ales de PAC, faptul că se înțelege diferențierea organizațiilor liberale. Dar această diferențiere a organizațiilor politice liberale se exprimă, de asemenea, prin relațiile pe care acestea le întrețin cu celelalte partide. Raportul cu partidul lui Petre Roman pare, de asemenea, determinant. FSN atragea altădată în alianță sa efemeră "Carta pentru reformă și democrație" pe PNL-AT. Aceasta, devenit PL '93, acum cînd PD (FSN) este în mod clar identificat în opozitie, este astăzi intransigent cu acesta din urmă, în timp ce, în paralel, acesta se asemănă în mod curios cu un efect de situație; PAC pare, la rîndul său, să meargă spre pactizarea cu partidul fostului prim-ministru. Putem, de asemenea, să ne gîndim la candidatul FSN la alegerile prezidențiale din 1992, Caius Traian Dragomir, trecut mai tîrziu la PNL și astăzi ambasador la Paris. Comparativ cu partidele extremiste (PUNR, PSM, PRM), o anumită diferențiere pare, de asemenea, să vadă lumina zilei. Pe de o parte, observăm un front comun de refuz (PAC și PL '93) și, pe de altă parte, o anumită deschidere (PNL, local pare să coopereze cu PUNR, în timp ce PNL-CD i-a adăpostit pe parlamentarii excluși din PL '93 pentru că au semnat un document prezentat de PUNR, document pe care l-am putea califica drept antisemit). În sfîrșit, există legături privilegiate cu grupări a căror activitate specifică nu este politică, care pot permite denunțarea

diferențierii organizațiilor politice liberale. PAC, în primul rînd, pare foarte apropiat de asociația bine cunoscută a intelectualilor români, Grupul pentru Dialog Social, GDS. El este definit, de asemenea, bineînțeleasă nu neapărat în mod foarte armonios, dar acesta rămîne în același timp o referință importantă, în comparație cu AC, din care provine. PNL și PL '93, cu toate că au lansat cîteva cluburi, nu pare că ar reuși pentru moment să stabilească o relație cu o instituție de o astfel de consistență. Trebuie pusă în evidență în același timp importanța anumitor asociații sau fundații legate de cîteva personalități liberale și mai ales, înainte de Revoluție, Cercul de reflexii liberale, fondat la Paris și animat de Radu Cămpăeanu, sau Fundația Culturală, de care se ocupă Ioana Brătianu. PNL-CD pare că nu ar fi avut nici o legătură clară cu alte instituții; altele decât Convenția Democratică și Parlamentul. PAC, PNL și PL '93 au stabilit contacte cu sindicatele. Cercetarea va determina care sunt lianții efectivi, dar lumea sindicală, fiind stabilizată de puțin timp, va trebui, fără nici o îndoială, să aștepte ceva timp pentru a vedea apărind o colaborare mai strânsă între partide și sindicate. Trebuie semnalate și legăturile cu grupurile economice. Cu mass-media mai înțîi. PAC poate conta pe cîteva reviste intelectuale, ca 22 și *Sfera Politicii. Jurnalul național, Curierul național, Radio-Contact, Antena 1* (Radio-TV), par, la rîndul lor, să suțină organizațiile cu apelative liberale. *Ziua* este mai clar legată de PL '93. PNL poate, fără nici o îndoială, conta pe puternicul grup al miliardarului Viorel Cataramă, *Elvila*, la care colaborează alti membri ai partidului. PL '93 a beneficiat, probabil, de activitățile economice ale liderului lui, Dinu Patriciu. Cercetarea poate stabili în ce măsură aceste relații sunt importante și pot contribui la explicarea diferențierii organizațiilor politice liberale.

În sfîrșit, pot fi avansate de către cel puțin două ipoteze pentru a înțelege diferențierea organizațiilor politice liberale:

1 – Chiar dacă PAC își spune neoliber și evoluează în cadrul Alianței civico-liberale, el ocupă într-un cîmp politic liberal românesc, astă din punct de vedere istoric, cît și sociologic, un loc cu totul special, care trebuie să fie analizat aşa cum este. Identitatea sa intelectuală merită să îi dăm o atenție deosebită.

2 – Diferențierea organizațiilor politice liberale nu ar părea de înțeles decât dacă am face efortul de a ne interesa, pe de o parte, de structura globală a cîmpului politic românesc, iar pe de altă parte, de grupările sociale, care nu sunt în mod specific politice și care au apărut după Revoluție. □

SONNY PERSEIL (born in 1969). Graduated from the Paris I University (Pantéon-Sorbonne), in Law (1989), Political Sciences and International Relations (1990) and Political Sociology (1991), he is preparing a doctorate of Political Sciences about the romanian liberal parties.

Currently, lector at the Politehnic University of Bucharest, he was also the law expert of the French Embassy in Romania (1992-1993) and the manager of the Center of Training and Studies in the Work Sector of Bucharest (1993-1994).

Barometrul de opinie publică, la un an de la lansare

MIRCEA KIVU

În anul 1995, Fundația Soros pentru o Societate Deschisă a început finanțarea unui ambicios proiect: Barometrul de opinie publică. Ideea de barometru presupune aplicarea unui chestionar fix, respectând o metodologie unitară (îndeosebi în ce privește alcătuirea eșantioanelor), cu o anumită periodicitate. Este altceva decât în cazul sondajelor de opinie obișnuite. În cazul acestora, chiar cînd este vorba despre întrebări cu conținut asemănător, rezultatele obținute săn arareori compatibile, căci există întotdeauna deosebiri insensibile nespecialistului, provenind din modul de formulare a întrebărilor (arareori comunicat cu exactitate), din modul de înregistrare a răspunsului (cu/fără răspunsuri precodificate), din ordinea în listă a răspunsurilor precodificate etc.

Ideea principală a barometrului este că, știind că sondajul de opinie este un instrument de măsură (mai mult sau mai puțin) imperfect, se obține un grad mare de obiectivitate în înregistrarea schimbărilor prin menținerea unui instrument de măsură fix.

Pentru creșterea gradului de obiectivitate, Fundația Soros a optat pentru realizarea barometrului în mod alternativ, de către cele două instituții române cu cea mai mare experiență în domeniul cercetării opiniei publice, IMAS și IRSOP. Ideea a fost benefică sub aspectul credibilității, însă din punct de vedere tehnic a împietat asupra ideii de bază a unui barometru: unicitatea instrumentului de măsurare; căci rețeaua de operatori, modul de lucru cu această săn numai cîteva din diferențele necontrolabile care fac să nu mai avem de-a face cu doritul instrument unic.

Privind retrospectiv cele 4 sondaje realizate de către IMAS (martie și septembrie) și IRSOP (iunie și decembrie), constatăm că, în general, în 1994 nu au avut loc schimbări spectaculoase în evoluția opiniei publice. Impresia generală e mai degrabă de omogenitate a rezultatelor prezente. De altfel, cei antrenăți în studiu opiniile publice știu că au de-a face cu un domeniu cu un grad mare de inerție, unde schimbările se reflectă cu întîrziere și atenuat. Similitudinea pronuntată dintre cele patru serii de date este însă de natură să linștească pe cei care aveau impresia că, la noi, fiecare instituție de specialitate încearcă, prin mijloace mai mult sau mai puțin ortodoxe, să impună propria sa imagine asupra realității.

Chestionarul a fost axat pe 3 mari teme: perceptia schimbării sociale, audiența mass-media și orientările politice ale populației investigate. Vom examina în continuare, pe rînd, principalele concluzii care se pot trage în legătură cu fiecare dintr-o aceste teme.

O întrebare adesea utilizată în sondajele de opinie este "Credeți că în țara noastră lucrurile merg într-o direcție bună sau că merg într-o direcție greșită?".

Referentul său difuz (în general evitat în construcția chestionarelor sociologice) are menirea de a surprinde "mood"-ul

general, starea de spirit, raportul optimism/pesimism dintr-o societate. Răspunsurile se pot sintetiza prin apelul la indicele opiniei dominante (IOD), calculat prin raportul dintre diferența răspunsurilor pozitive și negative și totalul opinilor exprimate. Evoluția acestui indice a fost următoarea:

	<u>Direcția este bună</u>	<u>Direcția este greșită</u>	<u>IOD</u>
Martie	29%	57%	-0,33
Iunie	27%	47%	-0,27
Septembrie	29%	56%	-0,32
Decembrie	33%	43%	-0,13

Starea de spirit a populației a fost pronunțat negativă (în 1992, proporția dintre răspunsurile pozitive și cele negative era sensibil echilibrată). O sensibilă îmbunătățire a acesteia s-a înregistrat în luna decembrie, de altfel înregistrată și în legătură cu alti indicatori.

În ceea ce privește gradul de mulțumire față de situația personală actuală (exprimată prin răspunsul la întrebarea "Cît de mulțumiți sunți, în general, de felul în care trăiti?"), perceptia este, de asemenea, negativă:

	<u>Martie</u>	<u>Iunie</u>	<u>Septembrie</u>	<u>Decembrie</u>
IOD	-0,24	-0,40	-0,32	-0,18

Chestionate asupra satisfacției față de principalele aspecte ale vieții cotidiene, (asistența medicală, transporturile, activitatea primăriilor, curătenia și îngrijirea localității, banii, viața politică) persoanele investigate acuză tot atât de surse de insatisfacție. Referitor la fiecare dintre aceste aspecte, proporția celor care se declară nemulțumiți este covîrșitor mai mare decât a celor mulțumiți. Evoluția IOD este concludentă:

	<u>IOD</u>	<u>Martie</u>	<u>Iunie</u>	<u>Septembrie</u>	<u>Decembrie</u>
Asistență medicală		-0,20	-0,35	-0,20	-0,13
Serviciul dvs.		+0,20	-0,09	+0,11	+0,24
Primărie		-0,32	-0,41	-0,35	-0,19
Transporturi		-0,38	-0,26	-0,31	-0,10
Banii pe care îi aveți		-0,52	-0,69	-0,58	-0,51
Curătenia și îngrijirea localității		-0,60	-0,51	-0,64	-0,37
Viața politică din țară		-0,70	-0,67	-0,67	-0,45

O apreciere mai bună se înregistrează în legătură cu propriul loc de muncă (în condițiile în care resursele financiare constituie o majoră sursă de frustrare), aici balanța nemulțumiți/mulțumiți fiind relativ echilibrată. Explicația ar putea consta în aceea că, pus să evaluateză satisfacția față de serviciul său, cel intervievat se simte inclus în referentul aprecierii, ceea ce nu este cazul cînd e vorba despre servicii la care se raportează fără nici un fel de implicare. De aici o posibilă explicație a insatisfacției generale: oamenii percep activitatea administrației, viața politică, serviciile sociale ca pe ceva independent, străin, ca pe o parte a mediului social

asupra căruia nu are nici un control.

La toti indicatorii analizați pînă acum se remarcă o ameliorare (aproape spectaculoasă, îndeosebi prin coerență) în sondajul IRSOP din luna decembrie. Menționez în treacăt că acest fenomen s-a înregistrat și în sondajele efectuate pe teme apropiate de către IMAS în perioada respectivă. Dincolo de unele elemente conjuncturale (interviurile au fost efectuate în perioada de vacanță de la începutul lui decembrie), interpretarea acestui fapt este dificilă, căci starea de spirit reflectată în mass-media nu lasă deloc să se întrevadă o asemenea evoluție. O posibilă explicație poate consta în efectele susținutei campanii de prezentare a bilanțurilor pozitive (reducerea inflației, oprirea declinului economic etc.) desfășurată de guvern la sfîrșitul anului. Dar asta nu explică mare lucru, căci noi știm că populația României este temeinic vaccinată împotriva mesajelor linșititoare emise de guvernanti, iar neîncrederea în indicatorii abstractu și necontrolabili este adînc înrădăcinată. Este însă posibil ca această campanie propagandistică să fi găsit un teren adecvat într-o anume saturare a exasperării: sătui de a ști că o duc din ce în ce mai rău, oamenii devin dispuși să creadă cînd li se spune că de fapt există premisele unui viitor ceva mai roz.

Un oarecare suport al acestei ipoteze ar fi constatarea că, întrebării cum cred că vor trăi peste un an, oamenii s-au declarat mereu mai optimiști (sau mai puțin pesimiști) decât atunci cînd li se cerea să evalueze situația prezentă:

	<u>Martie</u>	<u>Iunie</u>	<u>Septembrie</u>	<u>Decembrie</u>
IOD	-0,11	-0,11	-0,15	+0,17

Partea dedicată evoluțiilor din mass-media denotă o tendință de demonopolizare a acesteia. La radio, audiența postului România-Actualitatea a scăzut lent, dar constant (71% în martie, 69% în iunie, 66% în septembrie, 62% în decembrie) în favoarea posturilor locale sau private.

La televiziune, principalul canal național, TVR 1, și-a menținut poziția privilegiată, cu audiente în jur de 85% (deci la limita pragului de saturatie), însă cel de-al doilea canal public, TVR 2, a pierdut în favoarea posturilor locale și a celor străine, transmise prin satelit. Este remarcabilă creșterea spectaculoasă a numărului celor care beneficiază de racordarea la retelele de difuzare prin cablu: 14% în martie, 17% în iunie, 19% în septembrie, 22% în decembrie. Aceasta înseamnă că există (cel puțin în mediul urban) premisele unei concurențe reale între companiile de televiziune. O analiză mai amănuntită ar trebui să releve natura acestei competiții, în sensul decelării genurilor de programe care constituie "punctele forte" ale fiecărui tip de post TV.

În domeniul presei scrise, constatăm

eventualitatea unor alegeri prezidențiale. Astfel, prezenta, la un moment dat, a lui Adrian Năstase în fruntea acestui top, cu un avans mereu considerabil față de Ion Iliescu, a sugerat apariția unui nou candidat pentru funcția supremă în stat. Adevărul este că a avea o părere bună despre cineva nu înseamnă că l-a votat pentru președinție. Este evident că mareia majoritate a celor care-l vor vota pe Iliescu au o părere bună despre Năstase și că există destui oameni care nu-l simpatizează pe actualul președinte, dar au o părere acceptabilă despre Năstase, pe care însă nu l-ar vota într-un ipotetic scrutin care l-ar opune, de exemplu, candidatului CDR. În această optică, rezultatele unui recent sondaj IMAS (de data aceasta efectuat în afara Barometrului), care a cerut în mod explicit opțiunile de vot la prezidențiale, nu relevă deloc o răsturnare spectaculoasă.

În ceea ce privește intențiile de vot, aşa cum reies ele din rezultatele Barometrului, apare ca surprizător procentul mare de persoane care și declară intenția de a participa la vot (constant, 71-72% din cei intervievați au declarat că sigur vor merge la vot). Contrastul cu ratele de participare înregistrate la ultimele alegeri locale (în jur de 20%) este izbitor. El se explică parțial prin interesul mai mare acordat legislativului față de administrația locală. Participarea redusă la alegerile locale denotă faptul că oamenii percep marja redusă de decizie a administrației locale; deci descentralizarea administrațivă este încă o himeră (sau cel puțin așa este ea percepă).

Analiza distribuției pe partide a opțiunilor indică în primul rînd faptul că, practic, în atenția opiniei publice există numai cîteva din (prea)multele partide care apar pe liste electorale, anume cele cu reprezentare parlamentară.

Pe de altă parte, se pare că există deja o anumită stabilitate a opțiunilor, mai puțin la nivelul partidelor decât la blocurile politice:

	<u>Martie</u>	<u>Iunie</u>	<u>Septembrie</u>	<u>Decembrie</u>
PDSR +				
PUNR +				
PRM +				
PSM	40%	38%	37%	37%
CDR +				
PD (FSN)	53%	56%	56%	56%

Cifrele prezентate trebuie citite cu prudență și nu trebuie interpretate ca predictii a rezultatelor unui scrutin, pentru că în cele patru sondaje au existat între 15% și 21% din subiecți care au declarat că fie nu vor vota, fie nu s-au decis cu cine să voteze. Această masă electorală poate oricînd răsturna rezultatul unui scrutin în măsură în care cineva ar reuși să îl transmită un mesaj adecvat.

În ansamblu, rezultatele celor patru sondaje efectuate în anul 1995 în cadrul Barometrului de opinie publică sunt puțin spectaculoase sub aspectul schimbărilor surprinse. Ele constituie însă o bază de plecare deosebit de valoroasă în perspectiva continuării acestui program, care ar putea pune în evidență tendințe de lungă durată. Aceasta, evident, în eventualitatea în care se va asigura o continuitate a instrumentului de măsurare, deci o deplină comparabilitate a seriilor de date obținute.

MIRCEA KIVU, a sociologist, is D.E.A. in demography and social science at Ecole des Hautes Etudes en Science Sociales (with a thesis an demographic policy in Romanian before 1989). He published in Romanian and French sociological journals. He is Director of Polls Department at the Institute for Marketing and Polls.

Scena politică românească a fost marcată, la începutul acestui an, de ceea ce în mod generic s-a numit "criza UDMR", în fapt radicalizarea revendicărilor cu caracter etnic ale acestui partid, a generat o reacție în lanț – declarații, precizări de poziții – din partea instituțiilor puterii și a tuturor partidelor politice.

Criza era previzibilă. Conglomerat politic, asemănător prin structură Convenției Democratice, UDMR reunește oameni cu diferite orientări doctrinare: de la liberalism și creștin-democrație la social-democrație. Aceste opțiuni s-au situat însă într-un plan secund, precumpanitoare fiind, în programul politic al partidului, obiectivele cu caracter etnic. Așa se face că principala înfruntare dintre liderii acestei formațiuni s-a manifestat în legătură cu modul de realizare a acestor obiective. Cu mici excepții, moderati au avut pînă acum cîștig de cauză, reușind să impună partidului o notă de echilibru. De cîte ori echilibrul era tulburat de declarații ceva mai stridente, se revenea asupra lor, încercîndu-se plasarea în echivoc sau dîndu-se vina pe imprecizia traducerii din maghiară în română.

Acum însă echilibrul s-a rupt și nu este exlus să ducă la scindarea partidului. Radicalii, în frunte cu Laszlo Tokes, și-au impus punctul de vedere. S-au raliat la el urgent și cei care pînă de curînd pozau în moderati. E cazul lui Marko Bela. Declarațiiile transante privind autonomia teritorială și autodeterminarea pe baze etnice nu au mai fost nuanțate ori retractate. Proiectul Legii minorităților naționale și comunităților autonome, elaborat de UDMR și înaintat cu cîteva luni în urmă Parlamentului, a fost redescoperit și invocat cu mai multă fermitate. Proiectul vorbește de comunități autonome, "care își au propriul statut cu putere de lege privind autodeterminarea", urmînd ca unitățile administrative-teritoriale în care o comunitate autonomă este majoritară să aibă un "statut special", limba comunității respective devenind limbă oficială. Asocierea lor s-ar baza pe "autonomie regională și auto-administrație".

Aceste demersuri "ideatice" s-au conjugat cu însinuarea, la Sfîntu Gheorghe, a Consiliului primarilor și consilierilor UDMR, organ de lucru menit a forța realitatea și a pune în practică prevederile proiectului de lege. Acțiune completată de inițiativele unor consiliu locale de a arboră drapelul Ungariei ori însimnele heraldice ale acestei țări. Toate acestea au fost facilitate, desigur, de absența unei legi a administrației publice locale, pe care opozitia a reclamat-o în permanentă, și care ar fi permis o reală descentralizare la nivelul întregii țări.

Criza de identitate a UDMR s-a manifestat concomitent cu o schimbare de optică a Occidentului în problema minorităților maghiare din afara granițelor Ungariei, nu fără urmări în planul politicii externe a acestei țări. Dacă, în 1989-1990, Occidentul vibra puternic la punctul de vedere al acestei minorități, pe fundalul iugoslav, problema granitelor a apărut ca deosebit de delicată, iar stabilitatea în zonă și buna conviețuire a maghiarilor cu populația majoritară din România, Slovacia, Slovenia, o necesitate absolută. Presa nu a înșiriat să consemneze această schimbare de optică a Occidentului și, în februarie 1994, *Washington Post* publica un articol virulent la adresa politicilor externe maghiare. Pentru UDMR, criza a devenit acută odată cu schimbarea guvernului de la Budapesta și cu noua politică a premierului Gyula Horn în favoarea relațiilor "de la guvern la guvern". Din partener privilegiat, UDMR s-a văzut în situația de a fi marginalizat. Apropierea semnării Tratatului de bază româno-ungar a precipitat lucrurile și a scos pe radicali din ceea ce unii observatori au numit "co-media moderatiei". Temîndu-se să nu rateze șansa de a include propriile revendicări în principalul document bilateral și de a obține astfel mai mult decît prin

tratatele internaționale privind drepturile minorităților, radicalii din UDMR au permis cu mai mare forță ofensiva revendicativă și au relansat victimada. Favorizată din plin de declarațiile irresponsabile ale extremiștilor români, ca și de încheierea pactului de guvernare cvadripartit dintre PDSR, PUNR, PRM și PSM, primele două recunoscute prin orientarea lor naționalistă. Totul parcă făcut să completeze perfect imaginea de minoritate prigonită, nedreptățită și asuprită, pe care liderii UDMR încearcă să o acrediteze de cinci ani încoloace.

Si, în fine, încă un factor de precipitare a crizei l-au constituit "momentul Strasbourg" și perspectiva imediată a aderării României la Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale, elaborată de Consiliul European. Semnată la 1 februarie de 20 de state de pe continent, între care și România, Convenția avea să pună surdină tapajului în jurul acestei chestiuni.

Reacțiile față de radicalizarea UDMR nu au întîrziat să apară, dînd naștere ușui adevărat război al declarațiilor. PUNR și PRM s-au manifestat, ca de obicei, disproporțional, agînd din nou pericolul dezmembrării României. Ministrul justiției, Iosif Gavril Chiuzbaian (PUNR), a propus scoaterea în afara legii a UDMR, considerînd că există suficiente elemente juridice probatorii, în timp ce președintele PUNR, Gheorghe Funar, a pledat pentru decretarea stării de urgență în județele Harghita și Covasna. În aceeași notă, un deputat PDSR a cerut convocarea Consiliului Suprem de Apărare a Țării, solicitare formulată și de Comisia de apărare a Senatului. C.V. Tudor a ratat ocazia de a-și face propagandă electorală și a bătut din nou monedă pe iridentismul maghiar.

În tabără opozitiei, luările de atitudine au evidențiat o predispoziție spre reașezarea spectrului politic. Pînă acum aliat firesc al CDR, UDMR s-a văzut dintr-o dată incriminat cu vehementă. Primul și cel mai categoric a fost PAC. Aceasta a declarat că suspendă relațiile cu UDMR și a cerut partenerilor din Convenție să se delimitizeze de această formațiune dacă va persista în revendicările privind autodeterminarea și crearea unei regiuni autonome în România. "Principiul statului unitar și al suveranității naționale sunt două principii constituționale fundamentale, ce nu pot fi puse în discuție și negociate", au declarat liderii PAC. Rînd pe rînd, și celelalte partide ale Convenției s-au delimitat, arătînd că revendicările UDMR sunt inacceptabile. Poziția tradițională, de a incrimina puterea că manipulează problema minorităților și folosește diversiunea maghiară în propriul interes, a fost abandonată. După cum s-a renunțat și la disponibilitatea de a trece peste "gafele" UDMR, cum a fost cazul Memorandumului înaintat de această formațiune Consiliului Europei în urmă cu doi ani, prin care se propuneau "discriminări pozitive" pentru minoritatea maghiară. Radicalizarea UDMR a determinat astfel o radicalizare a opozitiei față de pretențiile unui partid încă, formal, aliat. PL '93 a susținut chiar că UDMR ar trebui să se dizolve, iar grupurile doctrinare să se orienteze către partidele românești. Pînă atunci, au considerat liderii PL, UDMR ar trebui exclusă din CDR. PNTCD, consecvent tradiților sale, a pledat pentru unitatea statului național, condamnînd "rătăcirele" udemeriste. PNLC a respins și el experimentul maghiar. Cu toate că, inițial, CDR, prin președintele său Emil Constantinescu, a pledat pentru atenuarea conflictului și acceptarea unui compromis, ulterior a adoptat o declarație prin care a avertizat UDMR că respectarea Constituției României reprezintă condiția absolut necesară a prezenței în continuare a acestui partid etnic în Convenție. Tot din opozitie, dar din afara Convenției, PD (FSN) s-a pronunțat în favoarea autonomiei locale, dar împotriva autonomiei pe criterii etnice.

Delimitarea poziției UDMR și refuzul de a-l mai avea aliat politic avea mai multe explicații. Una ar fi de tip electoral: plasarea pe idealul național pentru a atrage mai multe voturi, în primul rînd de la partidele naționaliste. O altă ipoteză ar fi că opozitie a devenit în mod real și, mai ales, vizibil sensibilă la problemele care tin de interesul național. Apelul la limbajul simbolic, în dauna celui pragmatic, ne duce cu gîndul că ar putea fi vorba și de o reacție de tip emoțional, în care sentimentele predomină. După cum, în cazul PAC, ar putea fi în cauză nostalgia după atitudinea din timpul puciului de la Moscova, cînd PAC s-a identificat clar cu interesul național.

În mod surprinzător, atitudinea președintelui Iliescu a fost mult mai moderată decît am fi putut presupune. La fel, a președintelui executiv al PDSR, Adrian Năstase. Ei s-au dovedit a fi, cel puțin în declarații, mai toleranți decît liderii Convenției. Venind în ultima vreme din zona internațională, unde a fost atenționat de pericolul exploziv al problemei maghiare, constrîns de angajamentele privind integrarea României în structurile euroatlantice, președintele Iliescu a condamnat deschis pozițiile extremiste ale aliaților săi față de minoritatea maghiară. El a dezaprobat inițiativa ministrului justiției, arătînd că nu se pune problema scoaterii în afara legii sau a interzicerii UDMR. Mai dur, Adrian Năstase a lansat ideea demiterii lui Chiuzbaian pentru poziția adoptată. Lucru care nu s-a întîmplat deoarece acesta a bătut și el în retragere, nuanțîndu-și declarațiile inițiale. În aceeași manieră, guvernul, a criticat aspru UDMR, pentru ca apoi să recunoască necesitatea dialogului. Pe acest fundal tensionat, vizita din 21-23 ianuarie a secretarului general al Guvernului, Viorel Hrebenciuc, la Budapesta a fost un eșec, întrevederile programate fiind anulate "din cauza agendei prea încărcate a gazdelor". Observatorii s-au grăbit să remarcă o deteriorare rapidă și fără precedent în ultimii ani a relațiilor româno-ungare. Si totuși, radicalitatea politică tîne să-i contrazică, negocierile privind Tratatul de bază româno-ungar ajungînd în momentul de fată în stadiu final și fiind programate a se încheia pînă pe 21 martie a.c., cînd va avea loc, la Paris, Conferința Pactului pentru stabilitate în Europa.

Dezamorsarea "bombei" UDMR s-a produs, cum era de așteptat, în urma aderării României la Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale – document bazat pe un compromis acceptabil și onorabil între tendințele maximaliste ale minorităților, vizînd separatismul sau autonomia teritorială, și cele ale naționaliștilor din sînul majorității, de ignorare a drepturilor minorităților la identitate și de asimilare forțată. De reținut că textul Convenției nu face referiri la drepturile colective, ci vorbește de drepturile persoanelor aparținînd minorităților naționale. El subliniază, de asemenea, faptul că protecția efectivă trebuie asigurată în cadrul statului de drept, respectîndu-se integritatea teritorială și suveranitatea națională a statelor. Ideea este de a proceda în așa fel încât, după cum a subliniat premierul francez Eduard Balladur, "respectarea drepturilor minorităților să nu pună în cauză și să nu ducă la dezmembrarea statelor naționale".

UDMR, o criză previzibilă

LIANA IONESCU

Tot ce a urmat semnării Convenției au fost palede replici ale "cutremurului" declanșat de UDMR, care au venit să confirme caracterul exagerat al pretențiilor acestei formațiuni. Declarațiile lui Marko Bela, făcute la Londra, alte luările de poziții în străinătate ale unor lideri UDMR exprimate în termeni de anexare, nedreptățile istorice, tratate inuste, pe lîngă lipsa lor de efect, au demonstrat că liderii radicali din UDMR sunt mai puțin democrați și mai puțin europeni decît pretind. Pentru că nimic nu îspăimîntă astăzi Europa mai mult decît revizuirea frontierelor și "corectarea" nedreptăților istorice.

La fel, reuniunea de la Atlanta (SUA), cu tot lobby-ul maghiar exercitat în jurul ei, a fost un bluff. "Mediatorii" americani au fost unanimi de acord că "UDMR a plusat mereu" și că pretențiile sale sunt exagerate, încercînd să obțină mai mult decît i se cuvine.

Ecourile crizei declanșate de UDMR nu se vor stinge ușor, ca și schimbul de replici și luările de poziții. Riscul instabilității în România este însă minim, iar pericolul dezmembrării țării nu rezistă la un examen al faptelor. Mai înțîi pentru că, aşa cum nota *Le Monde* (1 februarie 1995), românii de origine maghiară sunt minoritate în Transilvania. Apoi, pentru că cele două județe în care sunt majoritari sunt enclave situate la sute de kilometri de frontieră cu Ungaria. În sfîrșit, pentru că nu există pretenții iridentiste în Ungaria, în afara celor exprimate de o minoritate de extremiști marginalizați. Iată de ce, conchide *Le Monde*, înainte de a fi o amenințare serioasă la adresa integrității țării, minoritatea maghiară servește în mod esențial ca diversiune.

Semnarea, aşa cum se preconizează, la 21 martie a.c., a Tratatului de bază româno-ungar va fi în măsură să limiteze această diversiune, sporind gradul de siguranță și stabilitate în zonă, descurajînd extremismele, de orice parte s-ar manifesta ele. □

LIANA IONESCU (born in 1954). She graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest (1977). Candidate at Ph.D. in Philosophy of Science. Currently, she is a political editor at the daily *Romania Liberă*.

Convenția-cadru pentru protecția minorităților

SABINA FATI

Imaginea generală pare a fi aceea că românii se tem de unguri și ungurii se tem de români. Un sondaj de opinie efectuat în decembrie 1993 de către Institutul de Marketing și Sondajul arată că aproape 60% dintre români cred că e adevărată asertivitatea: "Ungaria nu va renunța niciodată la pretențiile asupra Ardealului", în vreme ce restul de 40% sunt de părere că "în parte, această afirmație este adevărată" sau nu pot aprecia; iar unui procent de aproape 90% dintre maghiari i se pare "normal ca guvernul ungar să se intereseze de situația maghiarilor din România". Același sondaj arată că numirea de prefecti maghiari în județele cu populație majoritar maghiară este considerată necesară de către 80% dintre intervievații maghiari, dar doar de 14% dintre subiecții români ai sondajului.

Schematizând, deci, la maximum, putem spune că românii se tem pentru Ardeal, iar maghiarilor le este frică să nu fie assimilați. Enunțând aceste chestiuni, politicienii extremității au beneficiat, în retorica lor, de alunecarea pe o trambulină gata rodată. În acest context apare, astfel, nevoie de unor reglementări instituționale și juridice care să pregătească "coexistența pașnică" a grupurilor etnice.

"Un pas înapoi" sau "un punct de plecare"?

Chestiunea etnică este dezbatută, astăzi mai mult ca oricând, în întregă lume, iar "problema națională" generează o întrebare cu multiple răspunsuri. Unul din acestea a fost furnizat pe 1 februarie, atunci cînd Consiliul European a deschis spre semnare Convenția-cadru pentru apărarea drepturilor minorităților. Consiliul are 33 de state membre, dar Convenția a fost semnată doar de 21.

Reprezentanții statelor care nu și-au pus semnată pe acest act consideră că el dă naștere la confuzii între drepturile individuale și cele colective, acordindu-le pe acestea din urmă pe o bază etnică. De la Franța și Grecia, două membre ale Uniunii Europene care nu recunosc existența unor minorități naționale pe propriul teritoriu, toată lumea se aștepta să reacționeze așa cum au și făcut-o. Dar nici Bulgaria, care își dorește o integrare rapidă în structurile europene, nu a semnat documentul – și astăzi din simplul motiv că prevederile Convenției contravin Constituției, care interzice existența partidelor bazate pe identități etnice și religioase (art. 11, alin. 4) și "declară obligatorie utilizarea limbii bulgare pentru toți cetățenii" (art. 36).

La cealaltă extremă, dacă se poate spune așa, se află statele pentru care interesul politic vizînd potențiala integrare europeană a primat în mod categoric. Au semnat, deci, Convenția: Estonia (cu o minoritate rusă de peste 30% din populație), Lituania (a cărei minoritate poloneză este 7%, iar cea rusă de aproape 9%) și, stupefant, dar dezirabil, Cipru – o țară încă fracturată între comunitățile greacă și turcă.

Au existat, firește, la Strasbourg și vocile care au comentat cadrul Convenției ca nefiind suficient de constrîngător. Bunăoară, Meszaros István, reprezentant al Uniunii Liber Democratice, unul din partidele de guvernămînt din Ungaria, a eva-

luat textul acesta ca fiind "un pas înapoi, deoarece nu conține o definiție a minorității naționale și nici noțiunea de drepturi colective". Și, în consonanță cu parlamentarul Meszaros, reprezentantul maghiar din delegația română, Frunda Gyorgy, a luat cuvîntul în plenul Adunării Generale Parlamentare pentru a atrage atenția că actul semnat astăzi de România, cît și de Ungaria, este mult mai restrictiv decât Documentul Final al Consiliului CSCE de la Copenhaga. Ba, mai mult, minorităților li se refuză o serie de drepturi, cum ar fi acela de a avea "autorități autonome sau un statut special", așa cum prevedea Rezoluția 1201 din 1993 a Consiliului European.

Cu toate acestea, șeful diplomatici maghiari a semnat această Convenție. Iar șeful Direcției pentru problemele minorităților din Ministerul de Externe ungar, Gyenge Andras, accentuează că hotărîrile și convențiile diferitelor organizații internaționale au impuls și pînă acum tărilor membre numeroase obligații politice și morale în domeniul tratamentului aplicat minorităților naționale. Convenția-cadru este primul act care codifică unele obligații naționale. Dar Convenția-cadru este primul act care codifică unele obligații juridice. Diplomatul ungar recunoaște însă că Ungaria consideră cele incluse în acest text ca nereprezentând "o limită supremă, ci un punct de plecare".

În schimb, România s-a arătat mai mult decât satisfăcută de prevederile Convenției-cadru. De ce? Ministrul român de Externe, Teodor Meleşcanu, a declarat optimist că semnarea ei "ar putea servi drept bază pentru un acord bilateral româno-ungar", a cărui parafare a fost anunțată ca posibilă pînă pe 21 martie – cînd are loc cea de-a patra întînire a Conferinței pentru Stabilitate în Europa. Conferință care, știm prea bine, și-a propus un exercițiu ambițios de diplomatie preventivă, solicitînd aspirantelor la cîte un loc în Uniunea Europeană semnarea de tratate bilaterale cu toți vecinii cu care există potențiale probleme de frontieră sau care implică relații tensionate datorate minorităților naționale².

La numai o săptămînă însă după aceste două declarații optimiste, negociatorii celor două părți nu reușiseră să cădă de acord asupra a două aspecte: chestiunea minorităților și aceea a cooperării regionale, diplomacia ungară arătîndu-se dispusă să accelereze procesul de negociere a tratatului bilateral cu condiția semnării unui acord separat în problema minorităților – care ar fi, pasămite, necesar chiar în condițiile operaționalității Convenției-cadru. La fel de firesc, partea română a arătat că "un astfel de document nu și găsește utilitatea și locul în economia tratatului, în care partea română este dispusă să includă prevederi privind asigurarea respectării celor mai înalte standarde europene în materie".

În aşteptarea unor standarde europene

Capcana, dacă o mai putem numi așa, este extrem de vizibilă. "Cele mai înalte standarde europene în materie" vor fi date, în viitorul apropiat, de prevederile prezentei Convenții-cadru. Căci, într-o Europă a statelor-națione, în care armo-

nizarea unor interese divergente este extrem de dificilă, respectarea drepturilor minorităților naționale este doar "recomandată" în documente ambigue și evazive, cel mai adesea fără forță juridică. Există, în schimb, cazuri de state care au adoptat reglementări care ar putea servi de model unor viitoare standarde mai stricte. Este cazul Italiei, cu al său Tirol de Sud și comunitatea sa austriacă, dar și al Finlandei, care își tratează suedezi cu o grija mai degrabă excesivă, sau al germanilor din Danemarca și Polonia. Adică situații în care cele care au dat tonul au fost, preponderent, moduri de a concepe relații statale bilaterale, și nu invocarea unor standarde mai mult sau mai puțin abstrakte.

România este semnată a Actului Final de la Helsinki (1 august 1975), a Documentului Reuniunii de la Copenhaga (29 iunie 1990), precum și a Cartei de la Paris (21 noiembrie 1990) – unde toți membrii CSCE au căzut de acord că "drepturile persoanelor aparținînd unor minorități naționale trebuie respectate pe deplin ca făcînd parte din drepturile universale ale omului". Cu toate acestea, legislativul de la București nu a adoptat încă o lege a minorităților – în așteptarea unor "standarde"; pentru ca, în absența acestora, discursul naționalist să devină strategie politică pentru mai multe partide. În preambulul documentului, se amintește că "realizarea unei Europe tolérante și prospere nu depinde numai de cooperarea dintre state, ci necesită și cooperarea transfrontieră între colectivități locale și regionale", ceea ce amintește de înînlîirea, sub auspiciile CSCE (Geneva, 1991) a expertilor în probleme legate de minoritățile naționale. Cu această ocazie, s-a căzut de acord că, pentru reglementarea drepturilor în chestiune, este necesară eliminarea principiului de neamestec în treburile interne: "Problemele privind minoritățile naționale, ca și respectarea obligațiilor internaționale privind drepturile persoanelor ce aparțin acestora, sunt demne de preocuparea internațională și nu constituie, prin urmare, în mod exclusiv, probleme interne ale statelor respective".

Astfel, se naște un prim acord: domnia legii și apărarea drepturilor minorităților naționale trebuie să fie garantate prin existența unei ramuri juridice independente³, chestiune extrem de discutată în România la ora actuală. Astfel, articolul 1 al Convenției accentuează că "protectia minorităților naționale și a drepturilor și libertăților persoanelor aparținînd acestora face parte integrantă din protecția internațională a drepturilor omului și, ca atare, constituie domeniu de cooperare internațională". Firesc, dacă ne gîndim că majoritatea minorităților interne ale statelor semnătare sunt, în același timp, minorități externe ale statelor vecine – privite ca state străine protectoare ale acestor minorități⁴. Astfel încât apare necesitatea exprimării continuului efectiv al acestor drepturi. Și dacă este cît se poate de lesne să previzi, conform primului paragraf al articolului 4, că "părțile se angajează să garanteze fiecare persoane aparținînd unei minorități naționale dreptul la egalitate în fața legii și la egala protecție a legii", din chiar paragraful următor apar primele retinente date de condițiile locale: "Părțile se angajează să adopte, dacă este cazul, măsuri adecvate în vederea promovării în toate domeniile vietii economice, sociale, politice și culturale egalitatea deplină și efectivă între persoanele aparținînd minorităților naționale și cele aparținînd majorității".

Însă minoritățile pot fi neglijate tocmai în baza acestui "dacă este cazul". Mai departe, paragraful 1 al articolul 6 redevine deosebit de încurajător, deoarece "părțile vor încuraja spiritul de toleranță și dialogul intercultural și vor lua măsuri efective" mai ales în domeniile "educației, culturii și al mijloacelor de informare". În acest punct, Consiliul European începe să-și agite nuielușa, obligîndu-i pe cei ce vor fi ratificat acest document să-și pună la punct legislația internă. Pentru că, prin articolele 7 și 8, statele se angajează să le recunoască persoanelor ce aparțin-

minorităților naționale libertatea de a-și crea propriile asociații, organizații și instituții religioase. Mai mult, alineatul 1 al articolului 10 spune că "părțile se angajează să recunoască faptul că fiecare persoană aparținînd unei minorități naționale are dreptul să utilizeze liber și fără ingerență limba sa minoritară, în privat și în public, oral sau în scris". Dar textul nu explică ce înseamnă "in public", și, dacă tinem cont că multe dintre profesii se desfășoară în sectorul public, ne putem întreba dacă nu cumva în zonele locuite preponderent de minorități acestea nu sunt discriminate pozitiv în raport cu majoritatea de acolo, și nu se poate ajunge, in extremis, la situația în care majoritarii să fie nevoiți să vorbească limba minorității pentru a putea beneficia de un serviciu public.

Cît de semnificativ poate fi un "număr substantial"

Alineatul 2 al Articolului 10 ridică și el cîteva probleme, avînd în vedere mențiunea: "în zonele locuite traditional sau în număr substantial de persoane aparținînd minorităților naționale, dacă aceste persoane solicită acest lucru și acolo unde această cerere corespunde unor nevoi reale". Părțile vor depune eforturi pentru a asigura, în măsură posibilă, condițiile care să facă posibilă utilizarea limbii minoritare în relațiiile dintre aceste persoane și autoritățile administrative". Ambiguitatea este evidentă, așa cum se vede, nu există nici un fel de determinant pentru "traditional", "număr substantial" sau "nevoi reale", și toate aceste cuvinte, lipsite înn-tr-un fel sau altul de concretețe, vor conduce cu siguranță la un șir nesfîrșit de discuții în momentul cînd acest Act va fi supus ratificării parlamentului. Convenția recomandă semnatariilor, prin Articolul 11, Alineatul 2 "să recunoască fiecare persoane aparținînd unei minorități naționale dreptul de a expune în limba sa minoritară însenme, inscripții și alte informații cu caracter privat, vizibile pentru public", iar Alineatul 3 se referă din nou la "zone locuite în mod traditional" în care există "un număr semnificativ" de persoane aparținînd unei minorități etnice și care, "atunci cînd este cazul, în cadrul acordurilor încheiate cu alte state", vor putea să afișeze denumirile locale și alte indicii topografice astăzi în limba minoritară cît și în cea oficială.

Exprimările evazive continuă, "în măsură în care este necesar, Părțile vor lua măsuri în domeniul educației și al cercetării, pentru a încuraja cunoașterea culturii, istoriei, religiei astăzi ale minorităților lor naționale, cît și ale majorității", precizează Alineatul 1 de la Articolul 12, urmănd cu Alineatul 2, "În acest context, Părțile vor asigura, între altele, posibilități corespunzătoare pentru pregătirea profesorilor, accesul la manuale și vor facilita contactele dintre elevi și profesori ai diferitelor comunități", cu alte cuvinte, nu toți etnicii naționali vor avea cu necesitate acces la educație în limba lor minoritară. Deși statul de drept trebuie să se ocupe în mod egal de nevoile tuturor cetățenilor, chiar dacă în acest caz intervin și o problemă de ordin economic, bunăoară un manual editat în limba unei minorități costă de șase ori mai mult decât unul care se adresează în limba oficială, la fel, costul instruirii pedagogilor care predau în limbile minoritare este în aceeași proporție mai ridicat decât al celor care predau în limba statului. Cu toate acestea, statul nu se poate prevăla de fondatorile sale. Astfel, Articolul 13 este foarte clar: "În cadrul sistemelor educationale, Părțile vor recunoaște dreptul persoanelor aparținînd unei minorități naționale de a însuflare și administra propriile lor instituții private de educație și formare". Este foarte important de sesizat că, în baza paragrafului enunțat mai sus, aceste instituții vor putea funcționa numai în cadrul sistemului educational național. Pe de o parte, acest articol ar putea rezolva problema învățămîntului universitar pentru minorități și, pe de altă parte, statul este obligat să promoveze drepturile indivizilor.

Evitarea purificării etnice (aproape de Iugoslavia) este prevăzută de Articolul 16 al Convenției, care spune: "Părțile se vor abține să ia măsuri care, modificând proporțiile populației din zonele locuite de persoane, apartinând minorităților naționale, sănătatea împotriva drepturilor și libertăților" prevăzute în acest document. Sublinierea drepturilor *individuale* se face și în Articolul 17, prin prevederea că statele se angajează să permită persoanelor aparținând minorităților naționale să lege contacte cu persoane care trăiesc în alte țări cu care au în comun o identitate etnică, lingvistică, religioasă sau culturală.

Convenția relaționează instrumentele juridice naționale cu cele internaționale, pe parcursul Titlului III al documentului. Astfel, Articolul 23 precizează că principiile acestei convenții vor fi înțelese în conformitate cu Convenția pentru salvagardarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, iar Articolul 21 exclude autonomia pe criterii etnice pentru că "Nici o dispoziție din prezenta Convenție nu va fi interpretată ca implicând drept de a întreprinde vreun act contrar principiilor fundamentale ale dreptului internațional, în particular principiul egalității suverane, al integrității teritoriale și al independenței politice a statului". În plus, Articolul 20 previne discriminarea inversă, care poate apărea în zonele locuite preponderent de minorități, menținând că "persoanele aparținând unei minorități naționale vor respecta legislația națională și drepturile celorlalți". Titlul IV se ocupă cu verificarea și aplicarea principiilor prevăzute în acest act, mai exact, precizează că înșuși Comitetul de Miniștri al Consiliului European va monitoriza aplicarea Convenției-cadru de către Părțile contractante.

Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale urmează să fie ratificată de către parlamentele țărilor semnătare, care mai apoi vor depune instrumentele de ratificare la Consiliul European. Însă Convenția va intra în vigoare la trei luni după ce 12 dintre statele membre ale CE își vor fi depus instrumentele de ratificare.

Dar chiar și în condițiile intrării în vigoare a Convenției, discuțiile cu privire la minorități vor mai dura, probabil, multă vreme. Experti în acest domeniu consideră că tratarea justă a minorităților naționale comportă două distincții: una între minoritățile concentrate în sens teritorial și cele dispersive, și o a doua, distinctia între minoritățile care se deosebesc radical de majoritatea populației și cele care se deosebesc într-o mică măsură. Deși aceiași experti sunt de acord că, în practică, aceste criterii nu funcționează. Bunăoară, dacă luăm în calcul o comunitate minoritară cu specific istoric și cultural pregnant și o bază teritorială fermă, iar statul învecinat este populat de persoane aparținând aceleiași naționalități, este foarte clar că membrii minorității au ajuns să trăiască în afara granițelor ca rezultat al unui "căsătorii dinastice" sau al unei victorii militare din trecut. În acest caz, "soluționarea umanitară a problemei ar consta", după cum spune profesorul american Michael Walzer, "în mutarea graniței, iar soluția brutală ar fi «transferearea» minorității. Însă soluția practică optimă pare a fi o formă fermă definită de autonomie locală, axată pe instituții culturale și de învățământ". □

NOTE:

1. Sondajul IMAS a fost realizat la solicitarea Asociației de Prietenie KORUNK.
2. Document de conclusion de la Conference Inaugurale pour un Pacte de stabilité en Europe, Paris, 27 mai, 1994.

3. Morton H. Halperin, "Guaranteeing Democracy", în *Foreign Policy*, Summer 1993.

4. Claus Offe, Politica etnică în cadrul tranziției est-europene, Conferință susținută la Sofia, mai 1992.

5. Michael Walzer, "Modern Tribalism", în *Dissent*, Winter 1992.

SABINA FATI, post-graduate studies in Journalism and Political Sciences. Currently, Head of Political Department for ROMSAT News - 2M+ Radio.



Alianța cvadripartită

Operația a reușit, pacientul a decedat

GABRIEL STĂNESCU

Luna trecută s-a parafat un act politic cunoscut sub numele de "Alianța cvadripartită". Din acest moment PDSR, PUNR, PRM și PSM răspund nu numai moral, dar și scriptic de catastrofa economică, politică și socială a României din ultimii ani. Asocierea partidelor mentionate nu este întâmplătoare, relația politică din ele fiind manifestă încă de la înființarea acestora. Rețeaua intereselor i-a unit pe membrii de pe vremea masiilor comuniste de tip PCR, separarea în cele cîteva partide de astăzi fiind doar formală. După temperamentul indivizilor care compun aceste grupări au apărut naționaliști antimughiași colerici, naționaliști antisemiti sărgini, socialisti flegmatici, aşa-zisi socialdemocrați limfatici. Doctrinile politice, în cazul de față, se topesc în alambicul vereșilor din SRL-urile care cimentează înfrâțirea tovărășescă, gata oricând să golească visteria națională și individuală prin proiecte de tip PETROMIN, CARI-TAS, sau CREDIT Bank. Dacă în plan intern credibilitatea celor patru partide grupate pînă nu de mult în "tetragonală roșie" parlamentară a scăzut pînă la o limită inacceptabilă, iată că recent au apărut și primele semne din exterior. Efectele sunt incalculabile pentru partidul de guvernămînt. Practic, Alianța cvadripartită a existat și a condus România, în plan executiv și legislativ, chiar dacă și sub alte nume încă din decembrie '89. Membrii ai PDSR, fost FSN, ai PUNR, PRM sau PSM au existat în guvernele anterioare afișându-se și astăzi în guvern, chiar înaintea semnării Alianței. Sigur, unii apără doar în eșalonul al doilea. Deci parafarea actelor a consfințit o realitate. Nimic nu a fost întâmplător sau neașteptat. Chiar dacă, după alegerile din 1992, PDSR n-a recunoscut, oficial, alianța sa cu PUNR, PRM și PSM, prezintănd-o ca pe o colaborare conjuncturală, ca pe un mecanism parlamentar, în realitate era o alianță politică. Cu prilejul adoptării Memorandumului cu FMI, PDSR a putut chiar să-si motiveze optiunea, subliniind că partidele recunoscute drept antireformatoare se dovediseră, sub mână sa de fier, adepte ale unor măsuri economice pe care, în altă situație, le-ar fi respins. Între timp, la diverse nivele ale administrației centrale și locale, PDSR a făcut loc reprezentanților partidelor care îl sprijineau. Deși alianța sa cu PUNR, PRM și PSM era o evidență de necontestat, PDSR părea hotărît să n-o recunoască formal. Amînările repetitive ale asocierii PUNR la guvernare, amenințările dintr-o parte și alta intrau în acest joc politic, pe care multă lume se arăta dispusă să-l

acepte. S-a văzut, apoi, că PUNR avuse oameni în Guvern, înainte ca participarea să să fi fost recunoscută oficial. Însemnă că, pînă atunci, cel puțin în ochii străinătății, PDSR fusese interesat să ascundă alianța cu acest partid, dar și că, în posida acestei retineri, PUNR se dovedise destul deabil pentru a-și impune pretențiile. Semnarea protocolului cvadripartit trebuie legată, pe de o parte, de întărirea poziției unor grupuri din cercul Puterii, pînă acum clientelare, iar, pe de altă parte, de schimbarea balantei politice în aproape toate statele Europei Centrale prin revenirea sănătății. Astfel, la jumătatea ciclului electoral, PDSR încearcă să blocheze posibilitatea criticiilor, venind de pe o poziție mai de la stînga decît cea pe care o consideră convenabilă pentru sine, și să păstreze polarizarea vietii noastre politice în datele de pînă acum. El vrea, deosemenă să dea impresia că prin hegemonizarea partidelor naționaliste și neocomuniste își întărește controlul asupra acestora, în perspectiva accentuării reformei și a integrării europene, inclusiv a statutului româno-ungar.

Protocolul ar putea marca, însă, și slăbirea capacitatii de determinare politicii a PDSR, ca grup, și, în consecință, poate chiar a președintelui Iliescu. Totodată, moțiunile împotriva guvernului Văcăroiu au întărit dependența acestuia de partidele care îl susțin. În jurul Guvernului s-a format, astfel, o nouă configurație de susținere. În cadrul acesteia, interesele economice joacă un rol la fel de important ca și cele politice.

Legăturile dintre PDSR, PUNR, PRM și PSM și anumite cercuri financiare și economice, de exemplu sunt socotite de domeniul evident. Aceste legături au putut fi intuite, între altele, în conflictele privind conducerea Băncii Naționale, în scandalurile de corupție, sau în mișcarea, destul de curioasă, ce a dus aproape la anihilarea PDAR, ca și în neasumarea responsabilității guvernului în privința Legii marii privatizări. Formarea noilor configurații în cercul Puterii marchează transformarea relațiilor clientelare dintre grupurile pro-Iliescu, aproape exclusiv politice pînă la un moment dat, în relații mai complexe, în care factorii politici se combină cu cei economici. Protocolul cvadripartit încearcă să preîntâmpine strategic conflictele presupuse de un asemenea complex de relații.

O primă lecție, pentru PDSR, în plan internațional, o constituie respingerea cererii de primire în grupul parlamentar social-democrat, de la Strasbourg. Liderul partidului, Adriah Năstase, a dat vină pe "jocul slab de picioare al colegului său

GABRIEL STĂNESCU, born in 1955, graduated from the University of Bucharest, preparing a Ph.D. at the California State University. Former chief of department at *România Liberă*, currently Deputy Editor at the daily *Ziua*.

dezvoltării economice și a modernizării, la care comunitățile umane sunt împins de dorința de prosperitate sau pentru a-și salvgarda independența. În acest sens, deși comunismul s-a vrut un proiect modernizator, el s-a dovedit incapabil de a se adapta perioadei post-industriale.

Această explicație este insuficientă în ceea ce privește tendință spre democrație. Căci în multe state care sub regim autoritarist au avut parte de o dezvoltare economică rapidă (Spania franchistă, Chile în perioada Pinochet, Coreea de Sud), au urmat apoi o traiectorie democratică. De altfel, "puterea majorității statelor autoritare de dreapta era, de fapt, relativ limitată cind era vorba de economie și societate". (p. 30) Pe de altă parte, și prăbușirea comunismului a fost generată tot de o criză de legitimitate. Această evoluție nu înseamnă însă, pentru Fukuyama, că democrația liberală va trăi în mod obligatoriu în fostele state satelite ale Moscovei. "În unele părți ale Uniunii Sovietice și ale Europei de Est este destul de probabil ca marxist-leniniștii să fie înălțați de tot felul de dictatori, naționaliști și coloni; chiar și comuniștii ar putea să-și înscenize revenirea în anumite zone. Dar, autoritarismul reprezentat de ei va rămâne localizat și nesistemantic." (p. 43) Explicația complementară este preluată de Fukuyama din modul în care Alexandre Kojéve îl interprează pe Hegel, anume din "lupta pentru recunoaștere", respectiv din dorința oamenilor de a fi priviți de semenii lor în raport cu un anumit status. "Lupta pentru recunoaștere" a creat contradicții sociale, împărțind societățile între cei ce aveau

drepturni și cei ce nu le aveau. O astfel de situație conflictuală poate fi rezolvată prin recunoașterea drepturilor tuturor cetățenilor într-o comunitate democratică și liberală.

În interpretarea sa, Fukuyama face o interesantă incursiune în filosofia și în gîndirea politică, începînd de la Platon (cu al său *thymos* – spirit, ca sursă a acțiunilor umane), continuînd cu Aristotel, Toma d'Aquino, Bacon, Descartes, Machiavelli, Hobbes, Locke, Kant, pînă la Hegel și Marx. Critica lui Marx la adresa lui Hegel și a societății liberale văzută ca "sfîrșitul istoriei", anume că în cadrul acestei societăți contradicții sociale nu sunt rezolvate, este reevaluată în favoarea autorului *Fenomenologiei spiritului*, din perspectiva celor 150 de ani care ne despart de apariția *Manifestului comunist*.

Dorința de recunoaștere a poziției individuilor într-o societate mobilă, în care status-urile nu sunt încremenite, se adaugă atracției exercitate de prosperitate și libertate. Între dezvoltarea economică și libertatea politică mediază această nevoie de apreciere, care explică de ce regimuri autoritare prospere se clatină și abdică în fața democrației liberale.

Dar, deși constată succesul principiilor democrației liberale, Fukuyama nu poate neglija situația contrară, a reafirmării identităților culturale locale, concluzionînd asupra conciliierii dintre elemente ale premodernității și tendința de dezvoltare și modernizare.

Poate însă democrația liberală să satisfacă "dorința de recunoaștere" astfel încât să o acceptăm ca final al istoriei? Deși consideră că cea mai bună soluție la pro-

blemele omenirii este democrația liberală, Fukuyama constată că aceasta este totuși teatrul unei contradicții, precum conflictul dintre *libertate și egalitate* sau erodarea credințelor religioase și a sistemului de credințe în general.

Astfel, democrația liberală este capabilă să decadă, fie să se prăbușească ca urmare a atacurilor din interior. Incapacitatea de a oferi oamenilor motivații puternice, care să le justifice existența, pare să fie cel mai mare pericol care pîndește acest regim. "Declinul vieții comunitare ne sugerează că, în viitor, tot căușind satisfacerea plăcerilor personale, riscăm să devem niște ultimi oameni egocentri, lipsiti de strădania thymotica dedicată unor scopuri finale. Dar mai există și pericolul celălalt, și anume că vom redeveni oameni ai începuturilor, angajați în bătălie de dragul prestigiu, dar de data astă cu arme moderne." (p. 283)

Practic, Fukuyama acceptă că democrația liberală nu poate satisface integral și pentru totdeauna nevoile oamenilor. Cartea sa ne pune însă în situația stimulatoare de a ne asuma examinarea sensului democrației liberale lăudând în considerare atât aspectele pozitive, cât și pe cele negative.

Cristian R. Pîrvulescu

* Francis Fukuyama, *Sfîrșitul istoriei și ultimul om*, Editura Paideia, 1994.

România, și înfrîntă opoziția liberalilor din presă, guvern și Congres. Pe 1 octombrie 1981, Senatul Statelor Unite votează: David B. Funderburk este numit ambasador în România cu 75 de voturi pentru și 19 împotriva.

Dificultatea majoră în îndeplinirea misiunii de ambasador într-o țară comună ca România nu era legată numai de persoana lui David B. Funderburk, ci și de atitudinea împăciuitoare pe care Departamentul de Stat al Statelor Unite și alte instituții americane o manifestau, încă din vremea Administrației Nixon (acesta fiind unul din prietenii personali ai lui Ceaușescu), față de una dintre cele mai dure dictaturi comuniste din lume. În numele unei politici de *diferențiere* ("avînd la bază strategia dezvoltată de Nixon și Kissinger, la sfîrșitul anilor '60") între țările comuniste (în cazul nostru, mai ales între România și Uniunea Sovietică), Departamentul de Stat făcea presiuni, inclusiv asupra ambasadorului american în țara noastră, ca să se treacă sub tăcere încălcările grosolanec ale drepturilor omului în România. Avantajele revineau, bineînțele, regimului Ceaușescu. Pe baza acestei *diferențieri*, el obținea mari credite occidentale, transfer de tehnologii de vîrf și clauza națională celei mai favorizate, aceasta din urmă după o penibile sărguieli anuale, în care Ceaușescu a ieșit mereu învingător pînă în 1988, cînd a renunțat la clauză. Nu era greu de demonstrat (și însuși ambasadorul David B. Funderburk furnizează numeroase probe în acest sens) că independența României față de Moscova nu era decît o înselătorie, de pe urma căreia profitau din plin și sovieticii, care reușeau să obțină prin filiera românească tehnologii occidentale de ultimă oră.

Din păcate, încrederea unor instituții americane în regimul comunist al lui Ceaușescu n-avea margini, iar lista oficialilor americanii care i-au făcut jocul

* David B. Funderburk: *Un ambasador american. Între Departamentul de Stat și dictatura comună din România. 1981-1985*, Editura Dacon - 1994

SEMNAL

ANDREI PLEȘU

Minima moralia

București,
Editura Humanitas,
1994, pag. 158.

Publicată pentru prima oară la Cartea Românească, în 1988, într-un tiraj limitat, cartea tratează despre competență morală, legea morală, ordine, libertate, timp, judecata morală și problema destinului, precum și despre minimalismul etic.

ȘTEFAN AFLOAREI

*Lumea
ca reprezentare
a celuilalt*

Iași,
Editura Institutul European,
Colecția Eseuri de ieri și de
astăzi, 1994,
pag. 230, lei 3.800.

Reprezentînd o încercare de înțelegere a condiției omului și a datului existential de care aceasta ține, lucrarea pleacă de la supozitia că temporalitatea înseamnă, în cele din urmă, raportarea individului la celălalt.

SORIN ANTOHI

Civitas Imaginabilis

București,
Editura Litera, 1994,
pag. 304, lei 3.900.

Subintitulată *Istorie și utopie în cultura românească*, lucrarea realizează o abordare comparativistă a diferitelor aspecte ale istoriei românești mai recente sau mai îndepărtate. Autorul consideră că posibilitatea de rezolvare a frâmhîntărilor privind identitatea etnică, rezidă în amplificarea cercetărilor de antropologie culturală prin care să se deconstruască iluzia unicitudinii și să se pună bazele unei educații de tip relativist.

Rugăm editurile ce lansează volume cu tematică politică, poliologică, istorică să trimită semnale pe adresa redacției pentru a le face astfel cunoscute în țară și străinătate

SEMNAL

Answering to the quests of the political sciences researchers and of our lecturers, we continue publishing in this number the contents of our review.

The Sphere of Politics No. 7

Ghiță Ionescu	<i>Political Science and the Integration Policy</i>
Klaus von Beyme	<i>New Conditions of the Integration the Dry in Europe</i>
Ghiță Ionescu	<i>Reception Discourse at the Awarding of the Title of Doctor Honoris Causa</i>
Ovidiu Trăsnea	<i>The New European Architecture and the European Consciousness</i>
Gabriel Ivan	<i>How Many Europes?</i>
Sorin Popovici	<i>The Institutionalization of the European Integration</i>
Emil Nöel	<i>Reflections Upon the Maastricht Treaty</i>
Liviu Ion	<i>The Velvet Reform</i>
John Pinder	<i>The European Community and Economic Integration</i>
Interview with Professor	
Klaus von Beyme	<i>The Long Road of the East Towards the West</i>
Interview with Karlheinz Neunreither	<i>The Pan-European Call</i>
Interview with Theodor Stolojan	<i>In the Politics is Necessary Morality and Responsibility</i>
Crin Antonescu	<i>Reinventing the Parties Another Revolutions?</i>
Dan Pavel	<i>United Around the Party's Flag</i>
George Voicu	<i>The Nationalist Discourse (II)</i>
Ioan Mihăilescu	<i>Mental and Attitudinal Stereotypes in Post-Totalitarian Romania</i>
Romania	
Alina Mungiu	<i>Mr. Vladimir Pasti's Thesis and Antithesis</i>
Radu Budeanu	<i>Europe: The Principle of the Communicating Vessels</i>
Adrian Crăiuțu	<i>The Winded Path of Liberalism</i>
José Ortega y Gasset	<i>Transformation and Crisis</i>
Books reviews	
Zbigniew Brzezinski	<i>Marele Eșec. Nașterea și moartea comunismului în secolul XX</i>
John Rawls	<i>Political Liberalism</i>

The Sphere of Politics No. 8

1968	<i>Czechoslovak Episode; Polish Episode; Yugoslav Episode</i>
Gabriel Ivan	<i>1968, French Episode</i>
Peter Zajac	<i>The Year Nineteen Sixty-eight and Czechoslovakia</i>
Valeriu Stoica	<i>The Judge and the Returning to Democracy</i>
Francis Fukuyama and Dan Pavel	<i>Getting out the Conceptual Ghetto</i>
Daniel Dăianu	<i>Policy-Making in Moscow</i>
Florin Sicoie	<i>Romanian Peasant between Left and Right</i>
Varujan Vosganian	<i>Ianus' Faces</i>
Virgil Ionescu	<i>German Model of Co-Administration</i>
Radu Budeanu	<i>UNO – Between Hammer and Anvil</i>
Eugen Preda	<i>Can the Bilateral Alliances still Survive?</i>
Aurelian Crăiuțu	<i>The Neoclassic Revolution</i>
Cristian Preda	<i>Theoretical Sources of Irving Kristol</i>
Irving Kristol	<i>A "Neoconservative's" Confessions</i>
Vladimir Tismăneanu	<i>Threats to Fledgling Democracies in Post-Communist Societies</i>
Books Reviews	
Vladimir Tismăneanu	<i>Arheologia terorii</i>
De Custine	<i>Scrisori din Rusia</i>

The Sphere of Politics No. 9

Dan Pavel	<i>Intelligence and Strategy</i>
Eugen Preda	<i>New Geopolitical Order</i>
Ira Louis Straus	<i>"We don't Sell our Country!"</i>
Stelian Tănasă	<i>4 Scenarios</i>
Interview with Amiral Stansfield Turner	<i>"Knowledge is Power"</i>
Viorel Ardeleanu and Petru Dumitriu	<i>Peace Limits</i>
George Ross	<i>Under the Volcano</i>
Virgil I. Ionescu	<i>Improvement of Welfare</i>
Daniel Dăianu	<i>Structures in Arrears</i>
Mihail Radu Solcan	<i>Social Processes and Cognitive Therapy</i>

Bernard Paquetteau	<i>Society Against Society itself</i>
Lavinia Stan	<i>Explaining the Post-Totalitarianism</i>
Victor Giosan	<i>"Liberal" Confusions</i>
Giovanni Sartori	<i>Vertical Democracy</i>
Books reviews	
Egor Ligaciov	<i>Inside Gorbaciov's Kremlin</i>
Alain Beçanson	<i>Originile intelectuale ale leninismului</i>
Françoise Thom	<i>Limba de lemn</i>

The Sphere of Politics No. 10

Dorel Șandor	<i>The Syndrome of Procrastination</i>
Gabriel Ivan	<i>The Parliamentary Crisis</i>
Henry F. Carey	<i>The Art of Rigging: Romania's 1992 Parliamentary Elections</i>
Romulus Brâncoveanu	<i>Capitalism Political Power</i>
Sorin Antohi	<i>Opinions of the Quiet Majority</i>
Varujan Vosganian	<i>Economic Performance</i>
Vladimir Tismăneanu	<i>The Quasi-Revolution and its Discontents: Emerging Political Pluralism in Post-Ceausescu Romania</i>
Interview with Charles jr.	<i>The Strange Death of Soviet Communism. An Autopsy</i>
Mircea Boari	<i>Capital and Morality</i>
John S. Earle and Dana Spătaru	<i>Large Scale Privatization in Czechoslovakia</i>
Milos Vásárhelyi	<i>The Prospects of the Liberal Alternative</i>
Cristian Preda	<i>About Liberty and Money</i>
Stelian Tănasă	<i>Is Not Over Yet the Battle for Moscow</i>
Radu Budeanu	<i>A Condescending Turn-over</i>
Viorel Ardeleanu	<i>An Historical Compromise</i>
Victor Ionescu	<i>Coming back in Europe</i>
Hannah Arendt	<i>The Perplexities of Human Rights</i>
Books reviews	
Pavel Cîmpeanu	<i>De patru ori în fața urnelor</i>
Bernard Guerrin	<i>Economie neoclasică</i>
Ralf Dahrendorf	<i>Reflecții asupra Revoluției din Europa</i>

The Sphere of Politics No. 11

Stelian Tănasă	<i>Simple Notes</i>
Victor Neuman	<i>Passional Imitations and Confused Images</i>
Cristian R. Pîrvulescu	<i>A Typology of the Political Class</i>
Zoltan Rostas	<i>The Twilight of the Monochromatic Discourse</i>
Gabriel Ivan	<i>Restoration and Stagnation</i>
Toma Roman	<i>Intellectuals and the Political Class</i>
Pavel Cîmpeanu	<i>The Syndrome of Circular Drift</i>
Virgil I. Ionescu	<i>The Social Market Economy</i>
Mara-Ileana Galat and Mircea Kivu	<i>The Change Never Came</i>
George Voicu	<i>The Nationalist Discourse</i>
Eugen Preda	<i>Our Neighbours' Neighbours are Almost our Neighbours</i>
Dan Oprescu	<i>Something About Africa</i>
Dan Pavel	<i>The Revival of Radical Right Political Culture</i>
Leo Strauss	<i>What is Liberal Education?</i>

The Sphere of Politics No. 12

Radu Călin Cristea	<i>The Recalcitrant Model</i>
Eugen Preda	<i>To Communicate Does Not Conjugate in the negative</i>
Ștefania Steriade and Pavel Cîmpeanu	<i>The Romanian Television. A History of Incoherence</i>
Liana Ionescu	<i>The Press Forms, not only Informs</i>
Zoltan Rostas	<i>What have they Done with the Dictatorship?</i>
Horea Murgu	<i>The Fourth Power. Obstacles for Demonopolizing</i>
Dan A. Lăzărescu	<i>Directions into the Historical Genesis of Liberalism</i>
Vladimir Tismăneanu	<i>The Quasi Revolution and Its Discontents</i>
Interview with Agnes Heller and Ferenc Fehér	<i>Communism Was Dead from the Beginning</i>
Varujan Vosganian	<i>Apolitism at Romanians</i>
George Ross	<i>The End of Politics</i>
Daniel Dăianu	<i>Vitality and Viability</i>
Petre Dumitriu	<i>Resolution 678 1990 of the Council of Security</i>
Bogdan Voinescu	<i>Maastricht and the European Integration</i>
David Friedman	<i>The Machinery of Freedom</i>
Books Reviews	
I.C. Duca	<i>Memorii</i>
Peter F. Drucker	<i>Inovația și sistemul antreprenorial – Practică și principii</i>

Bibo István (1911-1979), politolog și gînditor de renume european, personalitate marcantă a gîndirii filosofice mondiale, preocupat de destinul democrației moderne, în spînă de specificul democrației în țările din Europa de Est. Doctor în teoria statului și a dreptului, cu studii în: Elveția, Franța și Austria.

Profesor universitar, autor a mai multor cărți, studii și eseuri.

Pentru scurt timp, a fost ministru de stat în guvernul Imre Nagy (1956). A fost arestat în 1957 și condamnat la moarte în 1958. Eliberat în 1963, în urma unei amnistii generale, deși marginalizat, și-a continuat activitatea științifică pînă la sfîrșitul vieții sale.

Se admite în general că Europa Centrală și Orientală, mai precis teritoriul ce se întinde la est de Rin, între Franța și Rusia, este caracterizat printr-o stare de împoiere a culturii politice. Raporturile sociale sunt antidemocratice, metodele politice sunt brutale, nationalismele meschine, înguste și violente, puterea politică este concentrată în mîinile aristocratilor, mari proprietari de pămînt de care aceste țări sunt incapabile să se debaraseze prin forță proprie; de altfel, ele sunt adevarate amesecuri de cultură pentru toate tipurile de filosofii politice, confuze și minciinoase. Toate acestea par să indice că, prin însăși natura lor, aceste țări și popoarele lor sunt incapabile să realizeze o dezvoltare democratică de tip occidental.

Dacă faptele ce stau la baza acestor afirmații sunt adevarate, concluziile pe care le tragem din ele sunt fundamental false. Ele permit, totuși, să se evite, cu un gest de disperare, problemele spinioase și grele pe care le pune consiliarea politică a acestor regiuni, și să se justifice prunerile cele mai contradictorii, pe cît de superficiale, pe astă de periculoase.

Este incontestabil că aceste țări sunt foarte departe de democrație mature și consolidate din Europa Occidentală și de Nord.

La fel de sigur este că structurile lor sociale sunt, în mare parte, responsabile de această stare de fapt. Instituțiile care în Europa Occidentală au fost precursoarele democrației, nu au pătruns deloc în țările Europei Centrale și Orientale. Feudalitatea de tip occidental, personală și bazată pe relații fixate prin contract, se oprea la Elba, de unde începea regimul împlacabil al serbiei uniformizate. Metodele sociale și formele de contract temperate de modul de viață burghez, prin creștinism șiumanism, nu au ajuns în Est decât într-o formă rudimentară, afectând foarte puțin păturile inferioare ale societății. Astfel, în aceste țări, burghezia orășenească, baza revoluțiilor din epoca modernă și clasa muncitorilor industriali, s-a dezvoltat într-o manieră mult mai anarchică decât în țările Europei Occidentale; numărul lor era scăzut și erau izolate de restul societății. Trebuie însă subliniate unele aspecte pozitive: tradițiile creștine, umaniste, burgheze și muncitorești, chiar dacă mai puțin vîî ca în Europa Occidentală, nu lipseau; popoarele Europei Centrale și Orientale, chiar dacă diferite de cele ale Europei Occidentale prin organizare socială, politică și economică, erau apropiate geografic și psihologic. Libertatea țărănilor și libertatea politică nu erau strâină țărilor din Europa Orientală, care au oferit exemple remarcabile și una din cele mai mari speranțe ale Europei secolului al XIX-lea a fost puternicul ecou înregistrat în Europa Orientală de idealul european al libertății. Sigur, această speranță nu a fost realizată nicăieri, dar nu e înai puțin adevarat că singure cauzele sociologice nu pot explica înțîrzierea acestei regiuni în raport cu Europa Occidentală.

Deja de acum 50 de ani, unii observatori vest-europeni de bună credință au

remarcat, de exemplu, stagnarea și imobilismul culturii politice în Italia sesizind dincolo de performanțele culturale și științifice ale Germaniei, neliniștitarea stagnare a structurilor sociale, au constat că la națiunile mici, "îndragostite de libertate" din Europa Orientală, idealul de libertate nu este așa de profund înrădăcinat precum pare. Dar nici unul nu a prezis că la mijlocul secolului XX, Rusia, și chiar Turcia, vor fi mai avansate decât Polonia și Ungaria de exemplu, în ce privește progresul social. O asemenea situație nu se poate explica altfel decât prin blocajele consecutive provocate de marile zguduiuri istorice.

Este incontestabil că în aceste țări, marii proprietari aristocrati, capitaliștii monopolisti și clurile militare au exercitat o putere și o influență de neșăturat în nici o altă țară liberă. Dar, a pretinde că naționalismul meschin, îngust, violent și antidemocratic de aici se datorează faptului că așa-zisii aristocrați aveau interesul de a-l întreține pentru a deturna atenția popoarelor de la adevaratele probleme sociale și pentru a le menține într-o stare de sclavie, este o explicație foarte răspîndită și extrem de simplă, și formulată așa, această teză este un veritabil non-sens. Desigur, există un astfel de interes, iar cei în cauză preferă ca masele să fie antrenate într-o asemenea mișcare politică, însă în astfel de spirit nu ar fi dat naștere niciodată unui nationalism agresiv, iar masele, astfel însăse, ar fi trebuit să fie alcătuite din slăvi docili. Dar, oriștă de îngust și de meschin, naționalismul este un sentiment de masă ce aparține democratismului și pe care indivizi, sau grupuri legate doar prin interes sunt incapabile să îl provoace și să îl resimtă. Ei pot, dimpotrivă, să exploateze și să intensifice teama provocată de traumele istorice, dar asemenea maniere duc inevitabil la un impas. La fel de adevarat este că în aceste regiuni proliferă filosofii politice din cele mai confuze, minciuni politice din cele mai grosolan, pe care o societate sănătoasă nu și-ar fi putut permite să le formuleze niciodată și cu atât mai puțin să le acrediteze. Dar ar fi la fel de naiv să se creadă că deformarea unei culturi politice ar putea fi opera filosofilor obscuri sau propagandelor răuoitoare. Pentru a trezi sentimentele profunde ale maselor, trebuie mobilizate afectele care au la bază experiențe trăite. Jumătățile de adevar ale filosofilor confuze și minciunile propagandistice nu au prins decât la indivizi și comunități care au vrut să credă în ele fiindcă le întrețineau iluziile, vanitățile, perpetuând concepții false ce le satisfăceau pasiunile.

Un susflet echilibrat respinge jumătățile de adevar și minciunile propagandei. Dar de ce oare popoarele din Europa Centrală și Orientală sunt dezechilibrate?

Total pare să ne facă să credem că ele sunt victimi unui tip de istorie politică. Pentru a le vindeca, trebuie să descoperi fracturile istorice care le-au perturbat evoluția, iar acestea într-un mod esențial de dificultatea de a se constitui ca națiuni. Am văzut cum crearea imperiilor habsburgic și otoman au aranjat astfel lucrurile, încât frontierele statelor nu au mai corespuns cu cele ale etniilor iar această situație a condus la nașterea unui naționalism lingvistic. Altfel spus, aceste națiuni nu dispuneau de anumite date elementare, banale la națiunile occidentale, precum existența unui *cadrul național și statal propriu*, o *capitală*, o *coezione politică și economică*, o *elită socială omogenă* etc. În Europa Centrală și nordică, creșterea sau declinul unei țări, măreția sau decăderea sa, existența sau pierderea posesiunilor coloniale sunt episoade, aventuri îndepărtate, amintiri triste sau glorioase, dar în orice caz fapte suportabile, căci aceste țări au un bun inalienabil, pe care nimeni nu-l poate contesta. În schimb, în Europa Orientală,

Deformarea culturii politice în Europa Centrală și Orientală

ISTVÁN BIBO

cadrul național trebuia creat sau restabilit, obținut prin luptă și apărătu strănicie de potefele diferitelor state dinastice, dar și de indiferența unei părți a populației și lipsa conștiinței naționale.

Așa se explică cea mai puternică trăsătură a atitudinii psihiice, a dezechilibrului politic al popoarelor din Europa Centrală și Răsăriteană: *teamă pentru existența comunității*. O putere de stat strâină, fără rădăcini în țară, manifestându-se cînd sub forma civilizață, cînd opresivă, și-a exercitat influența asupra tuturor într-un moment sau altul. Împărați, țari sau sultani au privat aceste țări de cei mai valoroși oameni ai lor, fie oferind posibilitatea de a face carieră pentru cei mai toleranți, fie aruncându-i în închisori sau pe eșafod pe cei mai radicali. Non-coincidența frontierelor istorice și etnice aruncăt aceste țări una împotriva celeilalte, făcîndu-le să exerceze metodele învățate de la asupriorii lor. Ele cunoscuseră sentimentul pericolului, pierderea legăturilor istorice, supunerea totală sau parțială a poporului față de o forță străină; toate aveau teritorii pe care se temeau să nu le piardă, pe altele le revendicau; toate erau amenințate cu dispariția temporară sau definitivă. A vorbi despre *moartea națiunii* sau de *aneantizarea* sau este frazeologie goală în ochii occidentalului, căci dacă poate concepe exterminarea, subjugarea sau asimilarea lentă, "aneantizarea politică de azi pe mîine reprezentă pentru el doar o metaforă grandilocventă, în timp ce pentru națiunile Europei de Est este o realitate tangibilă". În aceste regiuni nu era nevoie să se extermină sau să se deporteze unele națiuni pentru ca celelalte să se simtă în pericol, era suficient să le fie pusă *existența sub semnul îndoelii*.

Faptul că s-a ajuns aici să-a datorat ezitării maselor; ele trebuiau cîștigate pentru ideea națională sau, cum se spune în aceste regiuni, trebuiau *trezite la conștiința națională*.

O asemenea acțiune ar fi avut sens în Franța sau Anglia, de exemplu? 90% din cetățenii acestor țări nu se gîndesc în mod cotidian că sunt *francezi* sau *englezi*, așa cum nu au zîlnic conștiință că sunt *tati, soți, burghezi, proletari* sau chiar *oameni*; nu au conștiință acestor calități decât în momentele critice, cînd se pune problema apartenenței sau îndatoririlor lor. La englezi sau la francezi, nici nu e nevoie să fie menținută la ordinea zilei problema conștiinței naționale; aceasta se trezește atunci cînd e nevoie și, o dată trezită, se va manifesta, natural, drept conștiință națională engleză, franceză etc. În Europa Centrală și Orientală însă, conștiința națională a fost totdeauna contestată: dinastiile, apoi națiunile, au luptat permanent pentru susfletul fiecărui individ, această luptă antrenînd deopotrivă pe feu-

dali, prefecti, preoți, juzi, meșteșugari, în măsura în care, citind presa, fiecare caută să-și exprime sentimentele, să-și valoarizeze interesele sau să-și enunțe ideile fixe. Sigur, aceste puncte de vedere au fost adesea contradictorii. Un țăran ungur sau slovac vede zîlnic ridicîndu-se probleme din ce în ce mai complicate ale existenței comunitare, probleme pe care țăranul francez nu le înțîlnește decât o dată la o sută de ani. Comparind masele este europene, cu o conștiință națională incertă, cu cîțiva patrioti zgomotosi din aceste teritorii, ajungem la concluzia că ideea națională nu a atins decât pături foarte restrînse ale populației. Aceasta explică cum rezervele formulate de un marxism vulgarizator și primitiv cu privire la ideea națională nu au avut aceleași ecouri în cele două părți ale Europei. În Occident, unde cadrul național reprezintă o realitate cu o existență indelungată, acest punct de vedere al marxismului apără ca o teorie acceptabilă, desigur, putin dogmatică, dar în orice caz demnă de a fi luată în considerare. În schimb, în Europa Centrală și Orientală, ideea conform căreia *conceptul de națiune nu este decât un pretext pentru a servi mai bine intereselor unui grup restrîns de capitaliști*, era apreciată drept un pericol mortal pentru existența națională, desigur, deoarece în aceste regiuni ea cuprindea în sine o parte de adevar. Nu burghezia ar fi fost efectiv principală beneficiară și purtătoare a ideii de națion, ci intelighenția, care și-a asumase acest rol și, în acest sens, era departe de a se identifica în vreun fel cu burghezia cu care, altcumva avea legături foarte slabe. Dar în aceste țări, masele populare pentru care noul cadrul național pe cale de a se forma nu coincidea cu realitatea istorică existentă a statului dinastic, aveau, în ceea ce privește ideea națională, o atitudine destul de pasivă, iar intelighenția națională depunea imense eforturi pentru "a învăța" poporul "lecția" naționalismului.

Bineînțeles, singură istoria va reuși acest demers, însă în subsidiar, teza marxismului primitiv după care ideea națională servește drept paravan pentru interesele anumitor grupuri restrînse, reprezintă un imens pericol susceptibil să compromită eforturile "pedagogice" ai intelighenției naționale. Iată cum a fost posibil ca în aceste țări să se insufle teama față de socialismul marxist, teamă care va curpi și anumite părți ale intelectualității care nu aveau nici un interes în instaurarea sau menținerea unui sistem capitalist.

Traducere de
Daniela Pârvulescu

Fragment din István Bibo, *Mizeria micilor state din Est*.

În iunie 1945, Stalin îi spunea lui Mihail Djilas (*Conversations with Stalin*): "Oricine ocupă un teritoriu își impune și propriul sistem social. Oricine își impune propriul sistem în măsura în care propria armată este capabilă de aceasta". La data aceea, România era într-un stadiu avansat de sovietizare, prin prezența Armatei Roșii pe teritoriul său, prin guvernarea cabinetului Petru Groza, fidel Moscovei, prin consecințele armistițiului din septembrie și prin trocul încheiat între Churchill și Stalin la Moscova, octombrie 1944, prin care Churchill își rezervase 90% din controlul Greciei în schimbul cedării aceluiasi procent pentru sovietici în România. Sunt fapte adesea invocate în ultimii cincizeci de ani; ele au constituit "mitul Yaltei". Ceea ce a impus mitul a fost căderea cortinei de fier, declanșarea războiului rece, refuzul țărilor din zona sovietică de a adera la planul Marshall, crearea NATO, criza de la Berlin, intervenția sovieticilor la Budapesta în 1956 și Praga '68, ridicarea zidului de la Berlin în 1961. Toate acestea au fost percepute ca dovezi ale unei înțelegeri la Yalta între cei trei Mari cu privire la împărțirea Europei și a lumii în sfere de influență. Granițele acestor sfere ținând de limitele până la care armatele pot asigura controlul. Ceea ce a confirmă și Stalin lui Djilas. În 1989 sistemul comunist s-a prăbușit atunci cînd Kremlinul a refuzat să mai susțină militar guvernele-mariotetă din țările Pactului de la Varșovia, cum făcuse de cîteva ori pînă atunci. Factorul militar a fost determinant în înțelegerile "diplomatice" ale anului 1945. Prezența Armatei Roșii a fost folosită de URSS pentru transformarea zonei proprii de influență la care occidentalii au consimțit la Teheran, a zonei de securitate, în zona ocupată, aflată sub controlul nu numai militar, dar și economic și politic (vezi Jacques Rupnik, *The Other Europe*). Ceea ce a dus la schimbarea regimurilor din aceste țări, a sistemului economic, în ciuda "Declarației Europei eliberate".

Se pune problema dacă Stalin hotărîse să ocupe militar Europa și să impună comunismul înainte de 1944. Se cunoaște incapacitatea occidentalilor de a concepe cum va arăta lumea după încheierea războiului și păcii. Inexistența unor scopuri clare a dus la lipsa oricărei diplomații și la continui ezitări și concesii făcute Moscovei. Dar nici Moscova nu a avut un concept definit. URSS, sub Stalin, a sperat să fie recunoscută de occidentali, ca preț al participării ei la efortul pentru victorie și să-și poată reface, în acest context, economia, să-și modernizeze industria, infrastructurile etc. URSS a sperat să ieșă din izolare și să joace un rol mondial. Ocuparea abruptă a Ungariei, Cehoslovaciei, României, dar mai ales a Poloniei, putea fi inacceptabilă pentru Casa Albă și Downing Street 10. Acesta era factorul strategic. Alt aspect este acela că Armata Roșie ocupa țări foarte diferite în ce privește religia – catolică, ortodoxă, protestantă, poziția politică (unele dintre ele erau aliate – Polonia, Cehoslovacia; altele nu – România, Ungaria), economic etc.

Conferința de la Yalta și cea de la Postdam nu creează instrumente pentru a impune respectarea acordurilor semnate. Puterile învingătoare erau dormice să se retragă grabnic din acest război și lăsau lucrurile să se desfășoare într-un amestec de factori interni, spontani și externi, dependenți de factorul de putere dominant în zonă. Cum în Europa de Est și Centrală prezența Armatei Roșii era decisivă, urmează că jocul politic s-a derulat ca o competiție între factorul politic intern și interesele Moscovei. Întrebarea care se poate pune este: ce obstacole a înșelat Moscova în tentativa ei de a-și impune interesele în zonă? Voința politică a occi-

STELIAN TĂNASE

Yalta

dentalilor de a rezista a fost minimă. El acceptaseră deja cererile rușilor în ce privește crearea unui cordon sanitar, care să asigure interesele de securitate ale Moscovei, ca și exercitarea dominației sovietice în zonă. Înghîtirea Europei Centrale a fost doar o chestiune de timp, de tactici și de costuri. "The Soviets knew how to use their internationally recognized to impose satellite regimes in the countries of Eastern Europe" (V. Tismaneanu, *Reinventing Politics*, 1993, p. 19).

Factorul intern, de asemenea, a favorizat penetrația sovietică. Aceste țări erau extenuate de efortul de război, fragilizate de desființarea instituțiilor în vigoare pînă în 1939-40. Cu orașele distruse, cu industriile ruinate, cu milioane de victime (între care, elitele politice, culturale și economice), cu milioane de oameni fără adăpost și locuri de muncă, strămutate, cu sistemele de comunicatie și transport întrerupte, cu rezervele (materiale, agricole, financiare) epuizate, aceste țări ajung rapid dependente de URSS în ce privește petroful, grînele, energia electrică etc., ca și de piața sovietică pentru reluarea exporturilor. Refacerea acestor economii a cerut măsuri administrative, eforturi, coordonare și disciplină, o concentrare a resurselor. Ceea ce a creat debușee birocratice și statului și, de asemenea, un climat favorabil teoriilor și practicilor bolșevice care promovau centralizarea și mobilizarea socială. Monopolul URSS în relațiile economice se impune pentru o lungă perioadă: "The elimination of Nazi Germany, the dominant economic power there up to 1944, had left a vacuum which only the Soviet Union could fill...", (Philip Longworth, *The Making of Eastern Europe* / 1992, p. 40-41).

Societățile înținute de Armata Roșie în drumul ei spre inima Europei erau, la mijlocul anilor '40, înăpătate din punct de

nățională. Instituțiile democratice se aflau în stadiu incipient. Cultura politică și tradițiile indicau puține valori de acest tip. Aproape toate avortaseră tentativele de a realiza regimuri politice de tip occidental. Ele fuseseră conduse de regimuri autoritare încă dinainte de izbucnirea războiului, în 1939. Populațiile acestor țări constituiau medii propice criticilor democraților burgheze și aveau o sensibilitate sporită pentru egalitarism și populism. URSS venea cu prestigiul cîștișării războiului, pe care mulți îl vedea ca o consecință a eșecului Occidentului de a opri mașinaria germană. Dacă Armata Roșie era victorioasă, însemna pentru mulți că sistemul politic și economic care o crease trebuia să fie superior. Apoi, un război deschide competitia pentru redistribuirea resurselor, pentru schimbarea hierarhiilor sociale etc. Fosta elită este supusă unei contestări radicale. Cu acest fundal, utilizind bine resentimentele, interesele și speranțele populațiilor din țările ocupate, comuniștii și-au făcut drum spre putere. Lumea postbelică aștepta, era pregătită de o schimbare. Simpatia cu care era privit învingătorul, ca și ponderea lui, au făcut ca URSS să fie acceptată în primii ani ca agent al acestei schimbări. Acestui trend îsau opus doar vechile élite politice și economice, dar populația, în procente diferite, nu. În Cehoslovacia și Bulgaria, sentimentele pro-rusești erau relativ puternice în contrast cu România și Polonia. Nimeni nu cunoștea atunci grozăvile Gulagului, realitatea terorii staliniste etc. Si occidentalii și-au făcut iluzia că, o dată integrată URSS în comunitatea internațională, o dată depășită politica de izolare a anilor '20-'30, sistemul sovietic se va umaniza, va împrumuta, măcar parțial, anumite elemente ale democrației. Iluzia nu era cu totul naivă. Corespunde intereselor electorale, politice, economice ale

pentru a instala guverne-mariotetă. Ea a transferat înțelegerea de la Yalta pentru împărțirea în zone de influență într-o înțelegere de facto cu privire la *controlul absolut asupra țărilor ocupate*. Pînă în 1989, acest aranjament a funcționat fără greș. În toate crizele din regiune, Occidentul a cedat presiunilor sau s-a resemnat cererilor sovietice. La est de Oder-Neisse s-a întins un hinterland aparținînd URSS. Această polarizare s-a prăbușit în 1989, nu datorită denunțării acordurilor de la Teheran, Yalta sau Postdam, ci tot unei situații acceptată de facto: incapacitatea regimurilor comuniste de a-și mai asigura suportul populațiilor lor, ca și incapacitatea sovieticilor de a mai controla militar regiunea. Acești doi factori cobișorați duseseră, în anii '40, la sovietizarea unei jumătăți din Europa. În 1989, conjunctia acelorași factori (militar și intern) au dus la prăbușirea sistemului post-Yalta. Îndată ce Moscova a anunțat că nu va interveni militar pentru a asigura dominația comuniștilor (Gorbaciov refuzînd scenariul 1956-68), aceste regimuri au putut externaliza crizele interne. Cu siguranță, calculul lui Gorbaciov a fost că regimurile comuniste vor supraviețui acestei crize, că se va produce numai schimbarea unor echipe vechi, de tip Brejnev, cu altele noi, de tip glasnost. Se încerca o reformă, o modernizare a comunitismului. O dată însă ce aceste regimuri nu au mai avut acoperirea Armatei Roșii, ele s-au prăbușit. Prezența Armatei Roșii a împiedicat acest rezultat în 1956. Prăbușirea sistemului comunist într-un interval atât de scurt, în toamna anului 1989, se explică prin persistența unei crize care debutase în 1956 și căreia nu i se adusese nici un remediu. Criza a fost provocată de incapacitatea sistemului de a se moderniza. Ceea ce crease în rîndurile populației un anumit suport și acceptare pentru sovietici și sistemul impuls de ei erau promisiunile unei rapide modernizări, care să duca la stergerea urmelor războiului și eradicarea decalajelor economice dintre Occident și această parte a Europei. Trebuie spus că ritmul de dezvoltare în primii zece ani ai regiunii, le depășea pe cele occidentale. Dar sentința pentru eșec fusese dată în 1948, o dată cu refuzul planului Marshall, care a dus la construirea unei economii autarhice, dependente de slabul nivel tehnologic, sursele de energie și piața URSS. O dată cu epuizarea dezvoltării intensive, bazată pe mobilitatea socială și centralizarea surselor și deciziei, sistemul s-a blocat. Proiectul modernizării acestor societăți – miezul ideologic al cuceririi puterii, care a și furnizat bolșivismului un mesianism ad-hoc – a eşuat.

Mitul Yaltei trebuie privit nu numai din perspectiva simplificată – a prezenței Armatei Roșii –, ci și din aceea a factorilor interni. Aceștia au și determinat traseul diferit al acestor țări între 1945-1989. Ca și modul diferit de a se desprinde de comunism. Ceea ce a fost determinant în reacția acestor societăți în coliziune cu sistemul comunist "adus în furgoanele Armatei Roșii" au fost gradul de dezvoltare a societății civile, viabilitatea instituțiilor statului, cultura politică. □



vedere economic (excepție, Cehia), societăți rurale (România, Polonia, Bulgaria) și semirurale (Ungaria). Chiar dacă prezintau mai multe elemente de modernitate decît URSS, ele nu aveau consistență regimurilor occidentale. Erau state apărute pe ruinele fostelor imperii austro-ungar, german și țarist, state fragile, cu nenumărate probleme de integrare și identitate

marilor puteri occidentale. De la Yalta, ca și de la München, liderii occidentali se întorc "triumfători". Opinia publică, cercurile politice americane și britanice au considerat (ca și în 1938) că s-a obținut o pace durabilă, condiții avantajoase și garanții ferme.

Ceea ce a făcut URSS a fost să fructifice avantajul prezenței Armatei Roșii

STELIAN TĂNASE (born 1952), writer. He graduated from the Faculty of Philosophy of the Bucharest University. He published three novels. Vice-President of the Foreign Affairs Committee of the Chamber of Deputies. Editor of *Sfera Politicii*.